

บทที่ 4

ผลการวิจัย

เนื้อหาในบทนี้ เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้ขอนำเสนอโดยจำแนกเป็นส่วนต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนอำเภอคลองท่อม ลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ การปกครอง ประชากร สถาบันทางสังคม การประกอบอาชีพ โครงสร้างพื้นฐาน และกลุ่มองค์กรที่สำคัญของชุมชน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับป่าไม้ทั้งด้านกายภาพ รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ และสภาพการเปลี่ยนแปลง

ส่วนที่ 3 กระบวนการ AIC และแผนปฏิบัติการของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้

ส่วนที่ 4 ผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้

ส่วนที่ 5 ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ในส่วนของข้อมูลพื้นฐานของชุมชนคลองท่อมเหนือผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อต่างๆ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมาของชุมชนประชากร และโครงสร้างทางสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีในการอยู่ร่วมกับป่าไม้ และศักยภาพของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ลักษณะทางกายภาพ

1.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลคลองท่อมเหนือเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก ของอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอคลองท่อมประมาณ 15 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ 82,605 ไร่ หรือประมาณ 132.2 ตารางกิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ, 2546: 1 – 4) โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลพรุหินนา อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบล คลองพน อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

และตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลทุ่งไทรทอง อำเภอลำทับ จังหวัดกระบี่

และตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่

1.1.2 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ก. ลักษณะภูมิประเทศของตำบลคลองท่อมเหนือ มีสภาพเป็นพื้นที่ราบสลับกับภูเขาเตี้ยๆ ที่ราบมีป่าไม้สมบูรณ์สลับกับป่าเสื่อมโทรม ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้มีพื้นที่ป่าไม้ตามแนวสันเขาซึ่งมีความสมบูรณ์อีกทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย เช่น น้ำตกโตนเตียว น้ำตกร้อนสะพานยูง สระน้ำทุ่งเตียว หรือสระมรกต เป็นต้น โดยสภาพพื้นที่ลาดต่ำไปทางทิศตะวันตก ส่วนบริเวณที่ตั้งตำบลหรือชุมชนเป็นที่ราบ ทำให้พื้นที่ชุมชนค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้และแม่น้ำลำคลอง สภาพพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการทำสวนผลไม้ และสวนยางพารา มีลำคลองไหลผ่านถึง 8 สาย คือ คลองบางคราม คลองน้ำแดง คลองบางเตียว คลองทรายขาว คลองน้ำดำ คลองหินदान และคลองท่อม ซึ่งคลองเหล่านี้ล้วนมีต้นน้ำอยู่บนพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นรอยต่อกับเขตรักษาพันธุ์เขาประ-บางคราม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชุมชน (องค์การบริหารส่วนตำบล คลองท่อมเหนือ, 2546 : 1 – 4)

ข. ลักษณะภูมิอากาศ สถานีตรวจอากาศจังหวัดกระบี่ รายงานว่ามีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีของตำบลคลองท่อมเหนือ คือ 1,750.6 มิลลิเมตร มีอุณหภูมิเฉลี่ย ตลอดปี 27.57 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 75.57 % พื้นที่นี้อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมประจำ 2 ชนิด คือ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ตำบลคลองท่อมเหนือมีฤดูกาลเพียง 2 ฤดู คือ

- ฤดูร้อน เริ่มต้นตั้งแต่เดือน ธันวาคม – กลางเดือนเมษายน กระแสลมจากทะเลอันดามัน และไอน้ำจากทะเลบริเวณอ่าวคลองท่อมและจากหมู่เกาะลันตา ช่วยผ่อนคลายความร้อนของอากาศลงไปได้บางส่วน อากาศร้อนที่สุด คือเดือนเมษายน โดยมีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 38.5 องศาเซลเซียส และมีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำสุดเฉลี่ย 70.5%

- ฤดูฝน โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ฤดูฝนช่วงแรกเริ่มในปลายเดือนเมษายนไปจนถึงเดือนมิถุนายน ปริมาณน้ำฝนในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนน้อยกว่าช่วงที่ 2 สำหรับฤดูฝนช่วงที่ 2 นี้เริ่มต้นในเดือนกรกฎาคมไปจนถึงเดือนพฤศจิกายน เนื่องจากได้รับอิทธิพลของมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีปริมาณฝนตกมากที่สุดในเดือน ตุลาคม เฉลี่ย 750.7 มิลลิเมตร และฝนตกน้อยที่สุดในเดือนมกราคม และกุมภาพันธ์ เฉลี่ย

10.00 มิลลิเมตร อุณหภูมิต่ำสุดเดือน ธันวาคม เฉลี่ย 20.0 องศาเซลเซียส และมีความชื้นสัมพัทธ์ สูงสุดในเดือนพฤศจิกายน เฉลี่ย 83.70 %

1.2 ประวัติความเป็นมา

ความเป็นมาของอำเภอคลองท่อมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในตำบลคลองท่อมเหนือ มีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 ความเป็นมาของ อำเภอคลองท่อม

จากข้อมูลคำบอกเล่า (จอณ ทับไทร(สัมภาษณ์), 13 กันยายน 2546) สันนิษฐานได้ว่าชุมชนคลองท่อมเป็นเมืองที่ปรากฏในแผนที่ของปโตเลมี เป็นพื้นที่ตั้งอยู่ติดกับชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของแหลมมลายู นักเดินเรือได้ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือจากฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออกของแหลมมลายู โดยพบร่องรอยหลักฐานที่เป็นเส้นทางข้ามแหลม ได้แก่ เส้นทางคลองท่อม - คลองสินปุน - อ่าวบ้านดอน จากอ่าวคลองท่อมเดินทางเรือตามลำน้ำคลองท่อมไปขึ้นบกและเดินทางไปลงคลองสินปุน ออกสู่อ่าวบ้านดอน ที่บ้านท่ายาง (อำเภอทุ่งใหญ่ในปัจจุบัน) ไปออกยังอ่าวบ้านดอน นอกจากนี้ ยังมีอีกเส้นทางหนึ่งคือ คลองท่อม - คลองสินปุน - ท่ายาง - นครศรีธรรมราช การเดินทางในขณะนั้นได้ใช้เส้นทางเพียงเส้นทางเดียว คือใช้ลำน้ำคลองท่อม ซึ่งทั้งสองแนวฝั่งคลองมีความอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยป่าไม้ และสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีช้างป่าชุมมากในป่าคลองท่อม ทำให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชทุกสมัย ได้ส่งคนมาตั้งเพนียดจับช้างไปฝึกเพื่อนำมาใช้งาน ในสมัยเจ้าพระยานคร (น้อย) ได้ต่อเรือสินค้าขนาดใหญ่บรรทุกช้างไปขายยังต่างประเทศ ซึ่งในสมัยนั้นพระปลัดเมืองนครศรีธรรมราชได้มาตั้งเพนียดจับช้างที่บ้านปกาสัย ในขณะนั้นประชาชนได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ต่อมาได้พัฒนามาเป็นแขวงเมืองสำคัญ คือ แขวงปกาสัย แขวงคลองพน และแขวงปากลาว ต่อมาแขวงปกาสัยมีความเจริญมากขึ้น ได้รับการยกฐานะเป็นเมืองปกาสัยใน รศ. 95 (พ.ศ. 2415) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงสมัยพระยาคงคาธราชิบดี (พลอย ณ นคร) ในขณะนั้นได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาพนธิพิยุหสงคราม” ได้ย้ายเมืองจากบ้านหินขวางไปตั้งเป็นตำบลปากน้ำ ซึ่งเป็นเมืองกระบี่ในปัจจุบัน ซึ่งบริเวณที่บ้านหินขวางชาวบ้านเรียกว่า “บ้านตลาดเก่า” ในเวลาต่อมาได้ย้ายแขวงคลองพนมายังชุมชนคลองท่อม จึงกลายเป็นอำเภอคลองท่อมในปัจจุบัน

1.2.2 การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ตำบลคลองท่อมเหนือเป็นชุมชนเก่าแก่ มีประวัติการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีหลักฐานจากตำนานที่เล่ากันมาจากผู้เฒ่าผู้แก่และหลักฐานจากวัตถุโบราณคดีที่ค้นพบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ก. ตำนานเล่าขานจากผู้เฒ่าผู้แก่ กล่าวถึงเส้นทางการค้าขายของชาวอินเดียซึ่งเดินเรือทางฝั่งทะเลอันดามัน(บริเวณปากน้ำคลองท่อม) ซึ่งเป็นแนวลำน้ำไหลออกสู่ทะเลอันดามัน ชุมชนคลองท่อมเหนือเป็นท่าเรือและประตูทางฝั่งตะวันตกเพื่อไปสู่ชุมชนโบราณทางเวียงสระและพุนพินที่ปากแม่น้ำตาปี หลังจากชุมชนเก่าแก่ได้ล่มสลายแล้ว คงเหลือผู้คนอาศัยเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยตามริมฝั่งแม่น้ำและชายทะเล รวมทั้งชุมชนคลองท่อมเหนือในขณะนั้นอยู่ในเขตปกครองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 ซึ่งชุมชนแรกมาอาศัยอยู่ที่ หมู่ที่ 1 บ้านบางครามเหนือในปัจจุบัน บุคคลคนแรกที่เข้ามาอาศัยชาวบ้านเรียกว่า แพทย์อ้อม มีอาชีพทำสวนผลไม้และทำนาบนที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำคลองท่อม หลังจากนั้นประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงต้องขยายหมู่บ้านไปยังหมู่ที่ 2 บ้านบางเตียว ชาวบ้านที่อพยพเข้าอาศัยในช่วงหลังบางส่วนได้เข้าไปบุกเบิกป่าไม้ จนทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกินจนถึงปัจจุบัน

ข. จากหลักฐานโบราณวัตถุได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา และลูกปัดที่ค้นพบ มีความเชื่อว่าชุมชนคลองท่อมเหนือเป็นชุมชนที่เก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โบราณวัตถุที่ขุดพบในจังหวัดกระบี่บริเวณบ้านนาหลวงตั้งอยู่ใกล้กับแขวงปกาสัยเดิมเป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากชุมชนคลองท่อมประมาณ 15 กิโลเมตร ห่างไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเมืองดาบ นักโบราณคดีให้ความเห็นว่า “ปกาสัย หรือ ปากาสัย ” แปลว่าดาบ “ ปกาสัย ” คือ แหล่งดาบหรือ เมืองดาบ ส่วน “ ปกาสัย ” อีกความหมายหนึ่ง แปลว่า พื้นที่ป่าที่รกร้างมีพุ่มไม้เตี้ยๆ นอกจากนี้ชุมชนคลองท่อมยังเคยเป็นท่าเรือ เป็นแหล่งอุตสาหกรรมลูกปัดที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประชาชนในยุคแรกๆ ได้ประดิษฐ์ เครื่องปั้นดินเผาที่มีผิวเรียบ ลายเชือกทาบ ลายขูดขีดแซะร่อง ลายกดประทับ และลายเขียนสี ภาชนะที่พบส่วนใหญ่ได้แก่ หม้อสามขา ชาม ภาชนะทรงพาน ถ้วย กระปุก โอ่ง ไห และยังพบเครื่องใช้ที่ทำด้วยดินเผา เช่น ลูกถือดินเผา (ที่รองภาชนะ) ลูกกระสุน ซึ่งพบในเขตพื้นที่ตำบลคลองท่อมเหนือในปัจจุบัน

จากหลักฐานข้างต้นแสดงว่าชุมชนคลองท่อมเหนือเป็นชุมชนที่รุ่งเรืองมาก่อน จนกระทั่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญและเป็นเมืองเศรษฐกิจทางการค้าทางเรือ ในปัจจุบันชุมชนดังกล่าวมีความสำคัญทางด้านเกษตรอุตสาหกรรมมีโรงงานอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์ม และยางพารา อีกทั้งยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงคือ น้ำตกกร้อน และสระมรกต ที่รู้จักกันในปัจจุบัน

1.3 ประชากรและโครงสร้างทางสังคม

ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรและโครงสร้างทางสังคม แยกออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้แก่ ลักษณะทางประชากร ลักษณะการปกครอง การศึกษา ศาสนา การประกอบอาชีพ และ สาธารณูปโภค ดังนี้

1.3.1 ลักษณะทางประชากร

ตำบลคลองท่อมเหนือในปัจจุบัน(ปี พ.ศ.2546) มีจำนวนประชากรทั้งหมด 5,032 คน แยกเป็นผู้ชาย 2,524 คน ผู้หญิง 2,508 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,230 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกครอบครัวเดียวกัน ต่อมาขยายครอบครัวโดยสร้างบ้านในบริเวณเดียวกันหรือใกล้เคียงกับบ้านของพ่อแม่ ในแต่ละหมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือนและประชากร ชาย – หญิง ดังแสดงในตารางที่ 1 (สถานีอนามัยคลองท่อมเหนือ, 2546, 10 – 11)

ตารางที่ 2 จำนวนครัวเรือนและประชากร ชาย-หญิง ของแต่ละหมู่บ้านในตำบลคลองท่อมเหนือ

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	รวมทั้งหมด		
		ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านบางครามเหนือ	441	398	839
2	บ้านบางเตียว	452	457	909
3	บ้านคลองท่อมเหนือ	405	393	798
4	บ้านบางคราม	300	303	603
5	บ้านไสรุ่ง	257	293	550
6	บ้านนิคมหน้าเขา	290	298	588
7	บ้านหน้าถ้ำ	171	164	335
8	บ้านบางครามใต้	208	202	410
รวมทั้งหมด		2,524	2,508	5,032

ที่มา : สถานีอนามัยคลองท่อมเหนือ, 2546, 10 – 11

1.3.2 ลักษณะการปกครอง

ตำบลคลองท่อมเหนือเป็นการปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือในปัจจุบันมีการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน (วิรัชศักดิ์ แก้วพลอย สัมภาษณ์ , 20 ตุลาคม 2546) ดังต่อไปนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านบางครามเหนือ
- หมู่ที่ 2 บ้านบางเดียว
- หมู่ที่ 3 บ้านทอนจุมกควาย
- หมู่ที่ 4 บ้านบางคราม
- หมู่ที่ 5 บ้านไสรุ่ง
- หมู่ที่ 6 บ้านนิคมหน้าเขา
- หมู่ที่ 7 บ้านหน้าถ้ำ
- หมู่ที่ 8 บ้านบางครามใต้

1.3.3 สถาบันทางสังคม

ด้านการศึกษามีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 3 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง ด้านสถาบันและองค์กรด้านศาสนามีวัด 1 แห่ง คือ วัดบางคราม และ มัสยิด 1 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ด้านสาธารณสุข มีสถานอนามัย 1 แห่ง นอกจากนี้ในด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีตำรวจชุมชนและที่พัคสายตรวจ 1 แห่ง (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ , 2546 : 2)

1.3.4 การประกอบอาชีพ

ประชาชนในตำบลคลองท่อมเหนือส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 100 จากภาพประกอบ 5 ซึ่งเป็นแผนที่ใช้ประโยชน์ที่ดินของตำบลคลองท่อมเหนือ จะเห็นได้ว่าการทำสวนยางพารามากที่สุด การปลูกผลไม้ไม่มีสัดส่วนรองลงมา (สำนักงานเกษตรอำเภอคลองท่อม 2546 : 15) ส่วนการทำสวนปาล์มน้ำมัน เจ้าของสวนส่วนใหญ่เป็นคนต่างถิ่นที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่เท่านั้น โดยการทำเกษตรภายในครัวเรือนใช้แรงงานเฉลี่ย 2 คน / ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอคลองท่อม 2546 : 11)

1.3.5 โครงสร้างพื้นฐาน

สาธารณูปโภคสามารถแยกอธิบายเป็นเส้นทางคมนาคม ประปาและไฟฟ้ามีรายละเอียดดังนี้

ก. เส้นทางคมนาคมที่สำคัญดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ, 2546 : 7)

(1) ถนนสายคลองท่อม – ทับไทร เป็นถนนลาดยางระยะทาง 34 กิโลเมตร โดยเริ่มจากถนนเพชรเกษมจากตลาดคลองท่อมไปถึงบ้านทับไทร เขตอำเภอลำทับ หมู่ที่ 4 และ หมู่ที่ 5 ถนนสายนี้เป็นถนนสายหลักของตำบล คนในหมู่ที่ 4, 5 และ 6 ใช้ในการเดินทางและขนส่งผลผลิตทางการเกษตร สามารถใช้เดินทางได้ตลอดปี

(2) ถนนสายคลองท่อม – สระมรกต มีระยะทาง 17 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ระยะทาง 12 กิโลเมตร ดินลูกรัง 5 กิโลเมตร โดยเริ่มจากถนนเพชรเกษม ตลาดเทศบาลคลองท่อม ไปถึงโรงเรียนบ้านบางเตียว และพิจารณาจรเป็นถนนดินลูกรังจากโรงเรียนบางเตียว หมู่ที่ 2 ไปถึง สระมรกต ระยะทาง 5 กิโลเมตร เป็นถนนที่ไปยังแหล่งท่องเที่ยว น้ำตกร้อน และสระมรกต ในฤดูฝนถนนลูกรังลื่น มีหลุมบ่อ และน้ำท่วมเป็นบางช่วง

(3) ถนนสายคลองท่อม – น้ำตกเขาประบางครามเป็นถนนลาดยางและดินลูกรัง ระยะทาง 5 กิโลเมตร ใช้ขนส่งผลผลิตจากสวนและไปเที่ยวน้ำตก เขาปะ – บางคราม

(4) ถนนสายนิคมหน้าเขา – บ้านบางคราม เป็นถนนดินลูกรัง ระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร เป็นเส้นทางผ่านหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 4 ซึ่งเป็นถนนในพื้นที่จัดสรรของนิคมสหกรณ์คลองท่อม ถนนเชื่อมโยงกันทุกสาย

จะเห็นว่า การคมนาคมของตำบลคลองท่อมเหนืออยู่ในระดับที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ทุกสาย มีความสะดวกในการเดินทางเฉพาะในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนใช้ได้เฉพาะถนนลาดยาง ชาวบ้านใช้สัญจรและขนส่งผลผลิตทางการเกษตรระหว่างตำบลและอำเภอใกล้เคียงได้

ข. ประปา ประชากรในพื้นที่ตำบลคลองท่อมเหนือมีน้ำประปาใช้ไม่ครบทุกครัวเรือน ระบบประปาเป็นประปาภูเขา มีน้ำใสสะอาด ชาวบ้านใช้ประมาณของตนเองซื้อวัสดุมาต่อใช้เองในระยะแรก ต่อมาได้ใช้น้ำจากน้ำตกเขาประ – บางคราม ใน ปี 2537 ทางองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมได้นำงบประมาณมาขยายพื้นที่การใช้น้ำประปามากขึ้น (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ , 2546 : 2)

ค. ไฟฟ้า เริ่มใช้ไฟฟ้าเมื่อ พ.ศ. 2523 โดยมีการขยายเขตไฟฟ้าแรงสูงในเขตอำเภอลำทับ ซึ่งการดำเนินการนั้น ในระยะแรกชาวบ้านสมทบเงินส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในครั้งนั้นด้วย จนกระทั่งในปัจจุบันได้มีการขยายเขตไฟฟ้าชนบท ทำให้ประชากรในพื้นที่ตำบลคลองท่อมเหนือมีไฟฟ้าใช้ ดังรายละเอียดดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ, 2546 : 2)

หมู่บ้านที่มีไฟฟ้าใช้มีจำนวน 7 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ 1	บ้านคลองท่อมเหนือ	ครัวเรือนมีใช้ไฟฟ้า	280	ครัวเรือน
หมู่ที่ 2	บ้านบางเตียว	”	80	”
หมู่ที่ 3	บ้านทอนจุมกควาย	”	110	”
หมู่ที่ 4	บ้านบางคราม	”	245	”
หมู่ที่ 5	บ้านไสรุ่ง	”	46	”
หมู่ที่ 6	บ้านนิคมหน้าเขา	”	38	”

หมู่ที่ 7 บ้านหน้าถ้ำ	”	-	”
หมู่ที่ 8 บ้านบางครามใต้	”	225	”

1.4 สภาพเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของตำบลคลองท่อมเหนือ สามารถแยกอธิบายเป็นด้านต่างๆ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการใช้ที่ดิน ดังนี้

1.4.1 อาชีพ

ประชากรทั้งหมดของตำบลคลองท่อมเหนือประกอบอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็น 100 % (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ , 2546 : 3) ส่วนใหญ่เป็นการทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีทั้งพื้นที่ราบสลับกับเนินเขาเตี้ย ๆ มีการทำสวนยางพารา สลับกับสวนผลไม้ พืชที่นิยมปลูกได้แก่ ทุเรียน ลองกอง มังคุด ส้มโชกุน ละมุด และสละ เป็นต้น นอกจากนี้ ในส่วนของสวนผลไม้และสวนยางพาราบางส่วนมีการปลูกพืชแซมได้แก่ เจริญผักหวานป่า มันปู ชะอม และหมุยหอม เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังพบว่าบางครอบครัวมีการเลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้เป็นอาหารและขาย บ้างเล็กน้อย โดยเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยให้สัตว์หากินตามธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่

1.4.2 รายได้

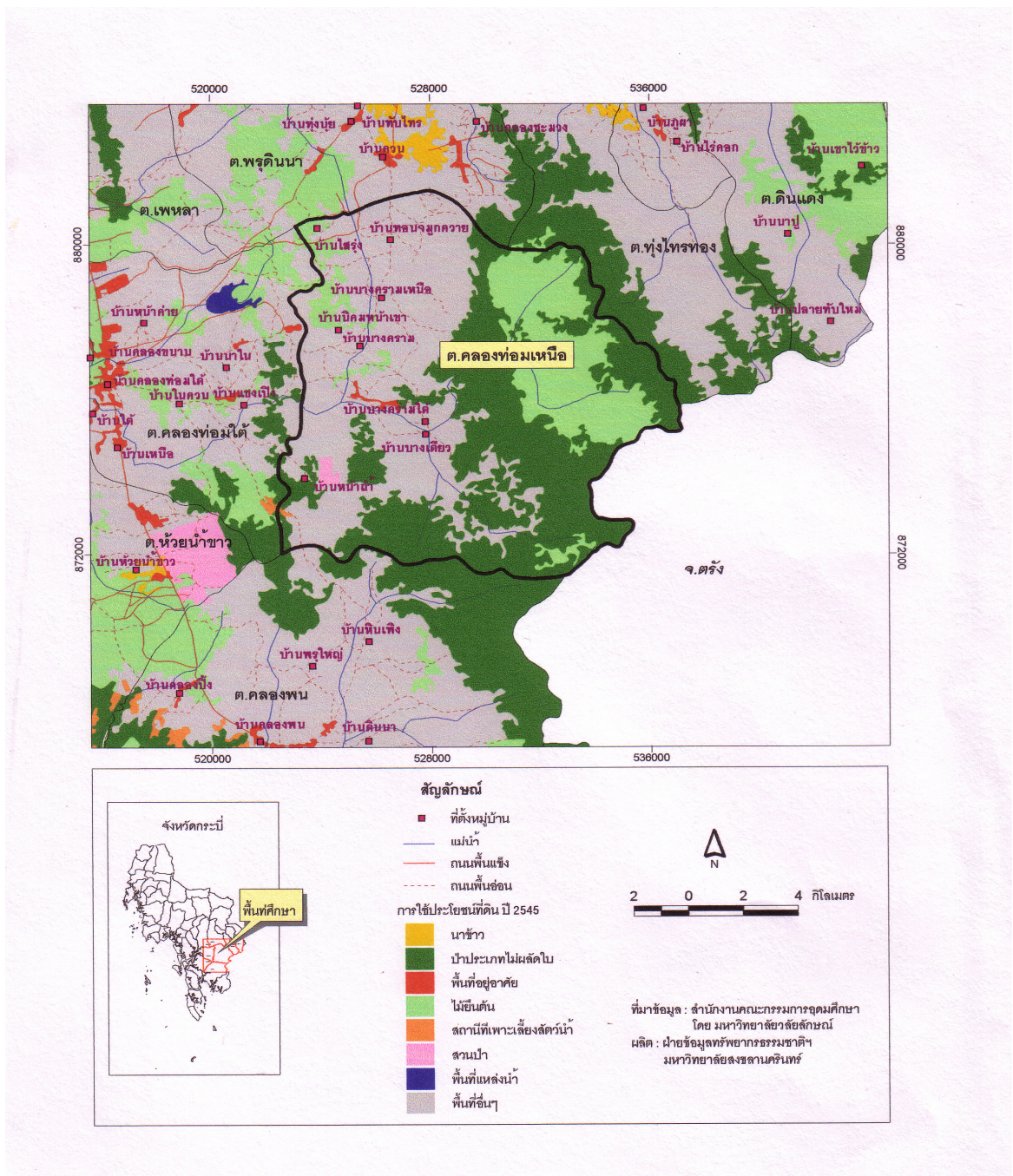
ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้จากการประกอบอาชีพการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือน ละ 35,000 บาท/ปี คิดเป็นร้อยละ 97.5 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด และรายได้ของคนที่ไม่ประกอบอาชีพเกษตรได้แก่อาชีพ (รับจ้าง ค้าขาย พนักงานของรัฐและผู้มีเงินเดือนประจำ) เฉลี่ย ประมาณ 63,000 บาท/ปี ต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.5 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด (สำนักงานเกษตรอำเภอคลองท่อม , 2546 : 10)

1.4.3 การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินในตำบลคลองท่อมเหนือใช้เพื่อการเกษตรเป็นหลัก ลักษณะการใช้ที่ดินมุ่งเพิ่มผลผลิตเป็นสำคัญ จึงทำให้มีการใช้ที่ดินโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นในอนาคตมากนัก พื้นที่ของตำบลคลองท่อมเหนือมีทั้งหมด 82,605 ไร่ มีการใช้เพื่อการเกษตรจำนวน ประมาณ 73,060 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 88.44 ของพื้นที่ทั้งตำบล ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพารา สวนไม้ผล และไม้ยืนต้น รวมทั้งแปลงพืชผักพื้นบ้านตามลำดับ ที่ดินส่วนอื่นเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย พื้นที่ว่างเปล่า สาธารณูปโภคและแหล่งท่องเที่ยว (สำนักงานเกษตรอำเภอคลองท่อม , 2546 : 15 – 16)

ดั่งภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 : ลักษณะการใช้พื้นที่ในการเกษตรของตำบลคลองท่อมเหนือ
ที่มา : ดัดแปลงจาก สำนักงานเกษตรอำเภอคลองท่อม , 2546

1.5 วิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกับป่า

ประชาชนตำบลคลองท่อมเหนือ ที่มาตั้งบ้านเรือนในระยะเริ่มแรกได้เข้ามาจับจองที่ดินในพื้นที่หมู่ที่ 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ราบที่ติดต่อกันเป็นเนินเขาเตี้ยๆ มีป่าไม้ที่สมบูรณ์มีสัตว์ป่านานาชนิดเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ชาวบ้านได้สร้างที่อยู่อาศัยทั้งสองฝั่งลำน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขา จึงใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับเพาะปลูกเพื่อเป็นแหล่งอาหาร นอกจากนี้ได้อาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีพ ชาวบ้านกับป่าจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ชาวตำบลคลองท่อมเหนือได้พึ่งพิงป่าในด้านต่างๆ คือ แหล่งอาหาร ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และแหล่งรายได้รวมทั้งประเพณีความเชื่อ (วัฒนธรรมจังหวัดกระบี่, 2536 : 15-16)

1.5.1 แหล่งอาหาร

ชาวตำบลคลองท่อมเหนือ ได้หาของป่าทั้งพืชและสัตว์ป่ามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามแนวถนนที่มีป่าไม้สมบูรณ์เข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าเกือบตลอดทั้งปี ซึ่งมีอยู่ 2 ฤดูดังนี้ (ผักพื้นบ้านเมืองกระบี่ , 2539 : 58 – 59)

ในฤดูฝน ระหว่างเดือนมิถุนายน – พฤศจิกายน ผักป่าที่เก็บเกี่ยวได้ ได้แก่ หน่อไม้ สะตอ เนียง เหยียง ยอดจิก ยอดชะเอม ยอดหอมแถบ ชะมวง ทำม้ง หยวกกล้วยป่า ระกำ หลุมพี เห็ด ผักกูด ผักหนาม ผักกาดนกเขา ผักบก ผักหนวก มันปู กุ่ม เหม็ดขุน และ ยอดหอย เป็นต้น

ในฤดูแล้ง ระหว่างเดือนธันวาคม – พฤษภาคม ผักที่หาได้ในช่วงนี้ได้แก่ ผักหวานป่า เจริง มันปู เป็นต้น ผักป่าที่มีชื่อของตำบลคลองท่อมเหนือ ได้แก่ ผักหวานป่า และ ยอดเจริญ

มีพืชพื้นเมืองที่ใช้ในรายการอาหารพื้นบ้านของคลองท่อมเหนือ เช่น น้ำซุบโจร น้ำซุบลูกอึก น้ำซุบตะไคร้ เห็ดแครงนก แกงมันบก แกงผักกูด แกงเหมงมะพร้าวกับไก่บ้าน และแกงส้มบุก เจริงผัดมัน ผักหวานป่าผัดมัน เจริงต้มกะทิ และแกงเลียงผักหวานป่า เป็นต้น (ผักพื้นบ้านเมืองกระบี่ , 2539 : 13- 20)

1.5.2 ยารักษาโรค

ในพื้นที่ป่าตำบลคลองท่อมเหนือ มีพืชสมุนไพรอยู่หลายชนิดซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านและสถานที่ในตำบล เช่น บ้านบางเตียว ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านหมู่ที่ 2 เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีต้นสะเดียว ชาวบ้านได้นำต้นสะเดียวมาสกัดน้ำมันมาใช้ขนาดและปรุงอาหาร บ้านบางครามมีต้นครามชุกชุม จึงนำลำต้นครามมาหมัก ใช้ย้อมผ้า นอกจากนี้ยังมีต้นกระท่อมซึ่งเป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง ชอบขึ้นอยู่ตามแนวลำคลอง จึงเรียกลำน้ำนั้นว่าคลองท่อม ชาวบ้านนิยมนำเอาต้นและใบกระท่อมมารับประทาน เนื่องจากมีสรรพคุณเป็นยากล่อมประสาท นอกจากนี้ยังมีพืชผัก

พื้นบ้านที่มีสรรพคุณสมุนไพร เช่น ชะมวง ซึ่งใบอ่อนของชะมวงมีรสเปรี้ยว ช่วยในการระบาย แก้ไข้ กัดฟอกเสมหะ และแก้ธาตุพิการ เป็นต้น (จอห์น ทับไทร (สัมภาษณ์), 18 ตุลาคม 2546)

1.5.3 เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านตำบลคลองท่อมเหนือ พบว่ามี การนำพืชที่มีอยู่ในป่ามาประดิษฐ์ให้มีความเหมาะสมกับงานที่ต้องการใช้โดยแยกประเภทของ เครื่องมือเครื่องใช้ มีดังนี้ (วัฒนธรรมจังหวัดกระบี่, 2536 : 17 – 18)

ก. เครื่องมือใช้สำหรับตัดสัตว์และการประกอบอาชีพ เครื่องมือที่ใช้ตัดสัตว์ และประกอบอาชีพ เช่น ไซ คันเบ็ด ค้ำมิดพั่ว ค้ำจอบ คันไถ กรงนก ข้อง นาง ครกตำ ข้าว ครกบดลูกเตี๋ย เป็นต้น มักจะใช้ไม้และเถาวัลย์นำมาทำหรือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ

ข. เครื่องใช้ในครัวเรือน ที่ได้นำวัตถุดิบมาประยุกต์ใช้ คือ

1. น้ำมันเตี๋ย นำมาใช้ปรุงอาหาร
2. ไม้ไผ่ ใช้สร้างบ้านเรือน แฝงตากผลผลิตเกษตร เช่น ตากปลา ราว แวนยางพารา ไม้พายกวนผลไม้ ไม้บับใช้ปักแนวปลูกไม้ผล ผลาตั้งจาน ถ้วย หม้อ และกระทะ
3. หวาย ใช้ผูกมัดเครื่องหัตถกรรม
4. กกล้วย เชือกกล้วยใช้ผูกอาหารและข้าวต้มมัด

ค. เครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องใช้ส่วนตัวสามารถแยกได้ดังนี้ เช่น

1. ต้นคราม ใช้ในการรักษาโรคคางทูม โดยนำต้นมาบดให้ละเอียดแล้ว นำมาพอกบริเวณคาง
2. สะบ้ายาสระผม โดยการนำย่านสะบ้าโดยวิธีการทำ คือ นำย่านสะบ้ามา ทูบให้แตกและผลมะกรูดมาแช่น้ำแล้วนำมาผสมกับน้ำให้เจือจาง แล้วนำมาพอกบนศีรษะเป็นยา สระผม

ง. เครื่องจักสาน ยกตัวอย่างตามวัตถุดิบที่ใช้ เช่น

1. ไม้ไผ่ สามารถนำมาทำกระด้ง ครก หมวก ฝาบ้าน และว่าว
2. คล้า นำมาใช้ทำเสื่อ จากมุงหลังคา เป็นต้น

1.5.4 แหล่งรายได้

การหาของป่าของชาวบ้านตำบลคลองท่อมเหนือส่วนใหญ่ เพื่อนำมาใช้บริโภคใน ครัวเรือน แต่บางครั้งหากเหลือจากการบริโภคก็นำไปขายในตลาดทั้งในและนอกชุมชนหรือตลาด น้ดโดยสิ่งที่น่าสนใจ เช่น น้ำมันเตี๋ย สะตอ น้ำผึ้ง ลูกกอก เป็นต้น (ผู้ใหญ่สาคร มีแก้ว (สัมภาษณ์), 18 มิถุนายน 2546)

1.5.5 ประเพณีและความเชื่อ

สำหรับประเพณีและความเชื่อของชาวคลองท่อมเหนือในการอยู่ร่วมกันกับ ป่านั้นขอยกตัวอย่างเกี่ยวกับประเพณีสองศาสนา การเกิด และการตาย ดังนี้

ก. ประเพณีสองศาสนา เนื่องจากคลองท่อมเหนือ มีสถานที่ที่เป็นสุสานมุสลิม และเชิงตะกอนของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธอยู่ร่วมกันซึ่งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 6 บ้านนิคมหน้าเขา ดังนั้นจึงมีประเพณีในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ซึ่งได้จัดร่วมกันทั้งศาสนาพุทธและอิสลาม ในวันที่ 15 เดือนเมษายน ของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงที่มีประเพณีสงกรานต์ ลูกหลานของชาวตำบลคลองท่อมเหนือโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกหมู่ที่ 6 ที่อยู่ต่างจังหวัดจะได้มีโอกาสกลับมาเยี่ยมบ้าน และเข้าร่วมงานประเพณีสองศาสนาได้

ข. การเกิด เมื่อทารกคลอดและมีอายุประมาณ 3 วัน ก็จะนำขึ้นเปล ในพิธีนี้ได้มีการนำก้อนหินและทรายท้องคลอง มาประกอบในพิธีด้วย ซึ่งก้อนหิน หมายถึง ความแข็งแรง และทรายท้องคลอง หมายถึง การอยู่เย็นเป็นสุข

ค. การตายในพิธีอาบน้ำศพมีการนำน้ำมะพร้าวและย่านสะบ้ามาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีนี้ด้วย

จะเห็นได้ว่า ป่าไม่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวตำบลคลองท่อมเหนือมากนัก นอกจากนี้ ประชาชนบางกลุ่มในตำบลคลองท่อมเหนือยังมีการอนุรักษ์นกแล้วทิ้งคำซึ่งเป็นนกที่ใกล้จะสูญพันธุ์ และพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นพื้นที่ราบต่ำเป็นถิ่นที่อยู่ของสัตว์เลื้อยลูกด้วยนมขนาดเล็กอื่นๆ สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำต่างๆ รวมทั้งเป็นต้นน้ำของตำบลคลองท่อมเหนือและคลองท่อมใต้ อีกทั้งยังมีแหล่งท่องเที่ยว เช่น น้ำตกกร้อน และสระมรกต ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวตำบลคลองท่อมเหนือ ดังนั้นชาวคลองท่อมเหนือจึงมีวิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกับป่าโดยใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ป่าไม้ไปพร้อมๆ กัน

1.6 โครงสร้างของชุมชน

1.6.1 โครงสร้างของความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของชุมชน

ชุมชนตำบลคลองท่อมเหนือมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สังเกตได้จากการร่วมงานประเพณีประจำในหมู่บ้าน และการทำบุญวันสงกรานต์ มีผู้เข้าร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนคลองท่อมเหนือจะให้การต้อนรับผู้มาเยือนเป็นอย่างดี

สืบเนื่องจากการที่ประชาชนตำบลคลองท่อมเหนือมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ โดยผู้น้อยให้ความเคารพผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเด็กหรือวัยรุ่น ก็จะมีผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายร่วมพิจารณาไกล่เกลี่ยปัญหา (ชูศักดิ์ ราตรี (สัมภาษณ์), 11

กรกฎาคม 2547) ส่วนในกรณีที่เป็นปัญหาส่วนรวม เช่น ปัญหาเส้นทางคมนาคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังไม่มีหน่วยงานใดเข้ามามาให้ความช่วยเหลือหรือลดความขัดแย้ง

1.6.2 การรวมกลุ่มธรรมชาติ

การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มของคนในชุมชนมักจะเกิดขึ้นเอง ชุมชนคลองท่อมเหนือมีการรวมกลุ่มกัน โดยริเริ่มจากความคิดของคนในชุมชนเอง ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ หมู่ที่ 6 กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มพืชผักพื้นบ้าน กลุ่มแพทย์แผนไทย และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีรายละเอียดดังนี้

ก. กลุ่มเลี้ยงสัตว์หมู่ที่ 6 บ้านนิคมหน้าเขา โดยเมื่อปี 2540 นายชูศักดิ์ ราตรี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ในปัจจุบัน ได้ชักชวนเกษตรกรที่ทำสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันในหมู่ที่ 6 รวมกันเป็นกลุ่มโดยเริ่มต้นจากการเลี้ยงแพะแบบธรรมชาติในสวนยางพาราและสวนปาล์ม น้ำมัน วัตถุประสงค์ของกลุ่มเพื่อต้องการกำจัดวัชพืชในสวนยางพาราและสวนปาล์ม น้ำมัน รวมทั้งมีสมาชิกกลุ่มของหมู่ที่ 4 บ้านบางคราม มาร่วมเลี้ยงไก่พื้นบ้าน โดยนำเมล็ดปาล์มน้ำมันมาเป็นอาหารไก่

การดำเนินงานในปัจจุบัน กลุ่มเลี้ยงสัตว์หมู่ที่ 6 มีสำนักงานอยู่ที่ บ้านผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ตำบลคลองท่อมเหนือ มีสมาชิก 36 คน และมีเงินทุนหมุนเวียนสำหรับบริหารจัดการ ประมาณ 30,000 บาท โดยคณะกรรมการดำเนินงานมาจากการเลือกตั้งในที่ประชุมใหญ่ การบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มนี้มี 3 ประเภท คือ (1) ให้สมาชิกกู้เงินนำไปใช้เกี่ยวกับการซื้อปัจจัยทางการเกษตร (2) ให้บริการร้านค้าสำหรับจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไปและการรวบรวมผลผลิตเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง (3) จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช (ชูศักดิ์ ราตรี (สัมภาษณ์), 4 มิถุนายน 2546)

ข. กลุ่มเกษตรอินทรีย์ จัดตั้งในปี 2544 สำนักงานตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 2 บ้านบางเตียว ตำบลคลองท่อมเหนือ เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความรู้ในการทำการเกษตร และการที่ภาครัฐได้มาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปาล์ม น้ำมัน ยางพารา กาแฟ และทำลายป่าไม้ รวมทั้งได้นำสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมาใช้ในแปลงปลูกพืชจนทำลายระบบนิเวศในท้องถิ่น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงและมีหนี้สิน เมื่อจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาสมาชิกได้ลดการใช้สารเคมี ด้วยการแบ่งพื้นที่ที่ใช้สารเคมีและไม่ใช้สารเคมี อีกทั้งสมาชิกผลิตปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์มาใช้เองจึงทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนดีขึ้น

ค. กลุ่มพืชผักพื้นบ้าน จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2543 ที่ทำการอยู่ที่ บ้านนายปรีชา ไหมสีทอง หมู่ที่ 1 บ้านบางคราม มีจำนวนสมาชิก 70 คน การก่อตั้งกลุ่มเกิดขึ้น

จากผลกระทบจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และ สวนผลไม้ พื้นที่ที่มีผักพื้นบ้านขึ้นอยู่ค่อยๆ ลดลงไป ทำให้ชาวบ้านต้องเข้าป่าเพื่อไปหาพืชผักพื้นบ้านในธรรมชาติมาบริโภค นอกจากนั้นพื้นที่บางส่วนของชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์ถูกกำหนดเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ-บางคราม ชาวบ้านจึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อสะสมพืชผักพื้นบ้านมีการขยายพันธุ์ นำมาปลูกและแลกเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูกในหมู่บ้าน

ง. กลุ่มโครงการนำร่องเกษตรยั่งยืน จัดตั้งเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2541 ตั้งอยู่บ้านบางคราม หมู่ที่ 1 กลุ่มโครงการนำร่องเกษตรยั่งยืนได้ทำงานร่วมกันกลุ่มอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้าน มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อผลิตพืชปลอดจากสารเคมีให้ใช้บริโภคได้อย่างเพียงพอ (2) เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป (3) เพื่อส่งเสริมการทำเกษตรแบบยั่งยืนและเพียงพอ (4) เพื่อสนับสนุนให้สมาชิกมีความรู้ด้านการเกษตร ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิโครงการนำร่องเกษตรยั่งยืน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปของป่าไม้

ชุมชนตำบลคลองท่อมเหนือ เป็นชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลาย โดยได้สร้างระบบความรู้ที่เป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน เช่น ความรู้เรื่องการผลิตผักพื้นบ้าน การทำสวนผลไม้ การผลิตปุ๋ยคอกบวจร กำจัดวัชพืชด้วยสัตว์ปีก และความรู้เรื่องการจัดการน้ำ เป็นต้น ระบบความรู้ดังกล่าวนี้ปัจจุบัน เรียกว่า ภูมิปัญญา มีความสำคัญมากเพราะเป็นตัวกำหนดระบบความสัมพันธ์ของสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นๆ ระบบความรู้กับระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง มีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน เจริญศักดิ์ ปิ่นทอง (2534) ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมทางโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเครือญาติของหมู่บ้าน วัฒนธรรมการเรียนรู้งานอาชีพแบบสังคมประกิดหรือการเรียนรู้จากการเข้าร่วมสังสรรค์กับผู้ที่อยู่ในอาชีพนั้นๆ ทำให้เกิดการถ่ายทอดความชำนาญเฉพาะอย่างซึ่งกันและกันจากครอบครัวหนึ่งไปยังอีกครอบครัวหนึ่ง ภูมิปัญญาที่อยู่ในชุมชนจะเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่งต่อศักยภาพของชุมชน เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนในชุมชน ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้ ปรับปรุง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาในวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย

สภาพทางกายภาพ ตำบลคลองท่อมเหนือ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ทิศเหนือติดต่อด้านลพบุรีดิโน อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ทางทิศใต้

ติดต่อดำบลคลองพน อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่ ทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่ ระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอกลองท่อม ประมาณ 15 กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดกระบี่

ตำบลคลองท่อมเหนือ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 82,605 ไร่ หรือประมาณ 182.2 ตารางกิโลเมตร มีสภาพเป็นพื้นที่ราบต่ำสลับด้วยภูเขาเตี้ยๆ มีพื้นที่ป่าไม้ที่สมบูรณ์สลับกับสวนผลไม้ และสวนยางพารา ส่วนทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศใต้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำ มีคลองหลายสาย เช่น คลองบางคราม คลองน้ำแดง คลองบางเตียว คลองทรายขาว คลองน้ำดำ คลองดินดาน คลองท่อมและคลองหินดาน เป็นต้น นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวยังมีแหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่พักผ่อน เช่น น้ำตกโตนเตียว น้ำตกร้อนสะพานยูง สระน้ำทุ่งเตียวหรือสระมรกต เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2518 กรมป่าไม้ได้ประกาศให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ-บางคราม เป็นเขตที่ให้ป่าอนุรักษ์ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ในอำเภอกลองท่อม ในหมู่ที่ 2 บ้านบางเตียว หมู่ที่ 3 บ้านทอนจุมกควาย และหมู่ที่ 7 บ้านหน้าถ้ำ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ติดกับ ป่าเขาประ-บางคราม คิดเป็นพื้นที่รวมกัน 5,600 ไร่ (นิคม พุทธา, 2542 : 85 - 89) ซึ่งชาวบ้านมักเรียกติดปากว่า เขานอจู้

ในตำบลคลองท่อมเหนือ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้านคือ

1. หมู่ที่ 1 บ้านบางคราม
2. หมู่ที่ 2 บ้านบางเตียว
3. หมู่ที่ 3 บ้านทอนจุมกควาย
4. หมู่ที่ 4 บ้านบางคราม
5. หมู่ที่ 6 บ้านนิคมหน้าเขา
6. หมู่ที่ 7 บ้านหน้าถ้ำ
7. หมู่ที่ 8 บ้านบางครามเหนือ

จุดเด่นของพื้นที่ตำบลคลองท่อมเหนือ พบว่ามีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ป่าไม้และสัตว์ป่าที่หายาก ซึ่งได้รับการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีโครงการทั้งของรัฐและเอกชน เข้ามาสนับสนุนฟื้นฟูสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ป่าที่รัฐต้องการรักษาระบบนิเวศดั้งเดิม ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ โดยมนุษย์มีการยอมให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ในป่าทางอ้อม (Indirect Benefit) เช่น ให้มีแหล่งท่องเที่ยว เช่น สระมรกต น้ำตกร้อน น้ำโตนเตียว น้ำธารน้ำใส น้ำตกร้อนสะพานยูง น้ำตกหินซอง เขาใหญ่เขานอจู้ เขาไฟไหม้ นอกจากนี้ ตำบลคลองท่อมเหนือ มีคุณภาพดินที่เหมาะสมต่อการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน กาแฟ ไม้ยืนต้น สวนผลไม้ การทำไร่ และการเลี้ยงสัตว์

เนื่องจากตำบลคลองท่อมเหนือมีระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นบริเวณที่เป็นรอยต่อกับเขตแนวป่าสงวนแห่งชาติ การบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดลงอย่างมาก แม้ว่ารัฐได้กำหนดนโยบายอย่างแน่ชัดในการกำหนดเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า แต่การดำเนินการดังกล่าวก็ไม่สามารถยับยั้งปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ได้

ในตำบลคลองท่อมเหนือมีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยการกระจายเต็มทั้งพื้นที่ (ยกเว้นพื้นที่ของรัฐ) มีความหนาแน่นเฉลี่ย 57.61 คน/ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากรทั้งหมด 5,589 คน เพศชาย 2,865 คน เพศหญิง 2,724 คน มีจำนวนครัวเรือน 1,230 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 1,120 ครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือน เฉลี่ย 4.541 คน/ครัวเรือน แรงงานภาคเกษตรภายในครัวเรือน เฉลี่ย 2 คน/ครัวเรือน ประชากรจำนวน 85% นับถือศาสนาพุทธ ส่วนอีกจำนวน 15% นับถือศาสนาอิสลาม ประชากรโดยทั่วไปมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงไม่มีความขัดแย้งด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ ในตำบลคลองท่อมเหนือมีวันสำคัญทางประเพณีต่างๆ ตามหลักศาสนา ประชากรส่วนมากเป็นคนดั้งเดิม จึงมีความรักและหวงแหนทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้และสัตว์ป่า จากปัญหาการลดลงของป่าไม้ ในปี 2536 ทางจังหวัดกระบี่ โดยสำนักงานป่าไม้จังหวัดกระบี่ สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรจังหวัดกระบี่และสหกรณ์นิคมจังหวัดกระบี่ ได้ประกาศออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ตำบลคลองท่อมเหนือ ทำให้เอกสารสิทธิที่เกษตรกรถือครองมีพื้นที่ทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติเขานอจู้จี้ เนื่องจากมาตรการทางกฎหมายได้เพิ่มอำนาจหน้าที่ ตลอดจนเพิ่มความสามารถในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ให้มากขึ้นกว่าเดิม ตามพระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐในการโยกย้ายครอบครัวประชาชนที่อพยพเข้าไปประกอบอาชีพในพื้นที่ใน พ.ศ. 2520 แต่ในความเป็นจริงราษฎรจำนวนไม่น้อยได้อาศัยและใช้พื้นที่ทำการเกษตรอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนก่อนแล้วมาประมาณ 25 ปี ก่อนการประกาศเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งทางหน่วยงานรัฐได้กันเอาเขตพื้นที่ป่าสมบูรณ์เป็นเขตป่าสงวน ส่วนป่าเสื่อมโทรมได้ประกาศเป็นพื้นที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร ดังนั้นสภาพป่าที่สมบูรณ์จะเป็นพื้นที่ป่าที่ประชาชนได้อนุรักษ์และสงวนเอาไว้แบบพึ่งพาอาศัยกันและกันตามธรรมชาติ โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ในขณะเดียวกันการฟื้นฟูป่าไม้ที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพป่าที่สมบูรณ์เพื่ออนุรักษ์เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารให้กับท้องถิ่นต่อไป ข้อมูลประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพของป่าไม้ สภาพของป่าไม้ และรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ดังนี้

2.1 ลักษณะทางกายภาพของป่าไม้

ตำบลคลองท่อมเหนือ มีพื้นที่ติดกับเทือกเขาบรรทัด จึงมีพื้นที่ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ โดยมีเนื้อที่ป่าทั้งหมดประมาณ 82,605 ไร่ (สำนักงานเกษตรอำเภอคลองท่อมเหนือ, 2546 :1) ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกของชุมชน ป่าไม้ในชุมชนมีการแบ่งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีหน่วยงานราชการเป็นผู้กำกับดูแล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาประ-บางคราม ได้รวมพื้นที่โดยรอบเขานอู้จู้ สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าฝนที่ราบต่ำซึ่งมีความสูงไม่เกิน 150 เมตร พื้นที่ป่ามีลักษณะเป็นเนินเขาปกคลุมไปด้วยป่าดิบ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 60 – 100 เมตร (ณรงค์ คงมาก, 2539 : 94-95)

2.2 สภาพของป่าไม้

สภาพของป่าไม้ของชุมชนคลองท่อมเหนือ โดยทั่วไปเป็นป่าเขตร้อนชนิดป่าดิบชื้น ซึ่งเป็นป่าที่เกิดขึ้นในบริเวณที่มีฝนตกตลอดปี หรือพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นสูงมีลำห้วยอยู่มาก ดินไม้มีขนาดสูงใหญ่ และมักจะมีพุ่มพองช่วยลำต้นไว้ บริเวณลำต้นมักกล้วยไม้และเฟิร์นเกาะติดอยู่ พื้นป่ารกทึบด้วยไม้พื้นล่างทั้งหยาบ หนาก ปาล์ม และเถาวัลย์ขนาดใหญ่กว่าอื่น ๆ มีชนิดของพืชและสัตว์หลากหลายมาก อาจจะกล่าวได้ว่าทุกส่วนของพื้นที่ในป่านั้นจะมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ทั้งในบริเวณที่เป็น โคนต้นไม้ใหญ่และที่อับชื้น โดยมีทั้งมอสและเฟิร์นเล็กๆ เมื่อมองสูงขึ้นไปตามลำต้นและกิ่งก้านก็จะพบกล้วยไม้ขนาดเล็ก ส่วนบนยอดไม้เป็นที่อยู่ของเถาวัลย์หรือไม้เลื้อยขนาดใหญ่ที่เติบโต และระโยกระยางสูงขึ้นไปก่อนถึงระดับยอดไม้ก็ปรากฏนกและสัตว์เลื้อยคลานที่กินพืชเป็นอาหาร เช่น นกเงือก ชะนี ค่าง กระรอก ส่วนพื้นล่างของป่าเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์สี่เท้า เช่น เสือ หมี เก้ง กวาง หมูป่า เป็นต้น รวมถึงนกแก้วแล้วท้องดำ ซึ่งเป็นนกที่อาศัยอยู่เฉพาะป่าที่ราบต่ำ (ณรงค์ คงมาก, 2539 : 94)

อย่างไรก็ตาม น่าเสียดายที่สภาพป่าดิบชื้น และป่าเขานอู้จู้ในปัจจุบันนี้เหลืออยู่น้อยมาก ผืนป่าในชุมชนคลองท่อมจึงตกอยู่ในสภาพเดียวกับป่าดิบอื่นๆ กล่าวคือป่าดงดิบในสภาพเดิมนั้นแทบจะหาดูไม่ได้อีกแล้ว แม้แต่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ – บางคราม เนื่องจากปัจจุบันมีการบุกรุกป่ามาก แต่ก็ยังมีไม้มีค่าเหลืออยู่บ้าง เช่น ไม้หลุมพอง ไม้ตะเคียน ไม้จำปา ไม้ไข่เขียว ไม้รักเขาและหวายชนิดต่างๆ หวายโสม หวายน้ำ หวายช้อดำ หวายเล็ก เป็นต้น

เนื่องจากป่าไม้ในบริเวณนี้เป็นแนวต่อเนื่องจากแนวเทือกเขาบรรทัด จึงเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ และมีความหลากหลาย รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นที่อยู่อาศัยของนกแก้วแล้วท้องดำซึ่งในปัจจุบันอยู่ในสถานะใกล้สูญพันธุ์ นอกจากนั้น ยังมีน้ำตกร้อน ลำคลอง สัตว์ป่า ถ้ำ และสระมรกตอีกด้วย

2.3 รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่า

การใช้ประโยชน์จากป่าไม้มี 2 ประเภท คือ รูปแบบการใช้ประโยชน์ของภาครัฐ และการใช้ประโยชน์ของประชาชน โดยรูปแบบการใช้ประโยชน์ของภาครัฐนั้น เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ- บางคราม เป็นเขตที่ห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ แต่เขตป่าสงวนแห่งชาตินั้นยังสามารถเข้าไปเก็บของป่าได้ ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 20 ส่วนรูปแบบการใช้ประโยชน์ของประชาชนนั้น ส่วนใหญ่มีการเข้าไปหาของป่าในบริเวณที่เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่วนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ-บางครามนั้น ชาวบ้านสามารถเข้าไปเที่ยวชมบริเวณธรรมชาติได้ แต่ยังมีชาวบ้านบางส่วนได้ลักลอบเข้าไปหาของป่าหรือล่าสัตว์ด้วย เพราะบริเวณเขานอจู้ซึ่งเป็นพื้นที่ราบต่ำยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ จึงมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากพอสมควร (กรมป่าไม้, 2546 : 2-3)

2.4 สภาพการเปลี่ยนแปลงของป่า

พบว่าสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของป่าไม้มี 2 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงของป่าที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ของประชาชน และการเปลี่ยนแปลงของป่าที่เกิดจากการใช้นโยบายของรัฐ ดังนี้

2.4.1 การเปลี่ยนแปลงของป่าที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ของประชาชน เนื่องจากพื้นที่ป่าในตำบลคลองท่อมเหนือมีพื้นที่ที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ- บางคราม และเขตป่าสงวนแห่งชาติ สำหรับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาประ- บางครามนั้น มีชาวบ้านบางส่วนลักลอบเข้าไปล่าสัตว์ ทำให้ในปัจจุบันป่าในบริเวณนี้ได้ลดความอุดมสมบูรณ์ลงไปมาก ส่วนในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาตินั้นชาวบ้านบางส่วนได้เข้าไปสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร เช่น การถางป่าเพื่อการทำไร่กาแฟ การทำสวนปาล์มน้ำมัน และการทำสวนยางพารา เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำสวนยางพารา มีการนำพันธุ์ยางพาราพันธุ์พื้นเมืองเข้ามาปลูกในตำบลคลองท่อมเหนือครั้งแรกประมาณ พ.ศ. 2460 ส่วนบนพื้นที่ป่าราบต่ำประชาชนได้นำกาแฟไปปลูก จนกระทั่งในปัจจุบันยางพาราและปาล์มน้ำมันกลายเป็นอาชีพหลักของประชาชน

2.4.2 การเปลี่ยนแปลงของป่าที่เกิดจากการใช้นโยบายของรัฐ พื้นที่ป่าไม้ของตำบลคลองท่อมเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่เป็นป่าเขานอจู้ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 113,750 ไร่ จากรายงานสรุปผลกิจกรรมสอบสวนสิทธิการถือครองพื้นที่ป่าไม้ (ตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541: 3) ในอดีตพื้นที่นี้ได้ถูกประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตามกฎหมายฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2524) เพื่อปฏิบัติตามมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 จากความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าพุทธศักราช 2481 โดยกำหนดให้พื้นที่ป่าเขานอจู้ในท้องที่ตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เนื่องจากป่าแห่งนี้มีไม้ยาง ไม้หลุมพอ ไม้กะบาก ไม้ตะเคียนหิน ไม้พิกุลป่า ไม้จันทน์หอมและไม้อื่นๆ ซึ่ง

เป็นไม้ที่มีค่าและมีปริมาณมาก ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 113,750 ไร่ มีความเหมาะสมและจำเป็นที่จะต้องสงวนไว้ให้เป็นป่าไม้ถาวรตลอดไป เพื่อประโยชน์แก่รัฐและประชาชน

ปัจจุบันคงเหลือพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ประมาณ 98,190 ไร่ (รวมพื้นที่อนุรักษ์ที่เป็นภูเขา) ซึ่งเป็นส่วนที่เหลือจากรายการบุกรุกเป็นพื้นที่การเกษตรและที่อยู่อาศัย ทางกรมป่าไม้ได้มอบพื้นที่ผืนป่าในโซน (อี) จำนวน 14, 964 ไร่ ให้กับสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก) ดำเนินการออกเอกสาร ส.ป.ก. แต่เนื่องจากนิคมสหกรณ์คลองท่อม ได้มีหนังสือขอยับยั้งการออก ส.ป.ก. ในเขตพื้นที่ส่วนนี้ เพราะเห็นว่าพื้นที่ป่าดังกล่าวยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ และส่วนหนึ่งได้จัดสรรเป็นพื้นที่เขตนิคมสหกรณ์จำนวน 4,660 ไร่ จึงสมควรอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ส่วนที่ 3 กระบวนการ AIC และแผนปฏิบัติการของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้

ผู้วิจัยได้แบ่งการเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

3.1 ขั้นตอนของกระบวนการ AIC

ผู้วิจัยได้กำหนดการจัดประชุมปฏิบัติการในวันที่ 21 – 22 มิถุนายน 2546 โดยพิจารณาตามความเหมาะสมกับการปฏิบัติงานของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งคำนึงถึงเงื่อนไขการประกอบอาชีพและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ในชุมชน เป็นการจัดการประชุมปฏิบัติการโดยใช้กระบวนการ AIC เป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมประชุมเกิดการเรียนรู้จากการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้และข้อมูลซึ่งกันและกัน โดยร่วมกันมองปัญหา กำหนดเป้าหมายและแนวทางอนุรักษ์ และร่วมกันหาแนวทางในการปฏิบัติแก้ไขปัญหา เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ในการได้มาซึ่งแนวทางการปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น กลุ่มต้องร่วมกันรับผิดชอบกิจกรรมกลุ่ม และร่วมวางแผนในการทำกิจกรรมตามขั้นตอนในกระบวนการ AIC คือ ขั้นตอนการสร้างความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกร่วมกัน (Appreciation หรือ A) ขั้นตอนการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ร่วมกัน (Influence : I) และขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติและการควบคุมกำกับ (Control หรือ C) การประชุมการปฏิบัติการประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การสร้างความรู้ความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกัน มีการกำหนดวัตถุประสงค์การประชุม การระดมความคิดเห็น และกิจกรรมนำเข้าสู่บทเรียนโดยใช้เกมส์สร้างความสัมพันธ์

กิจกรรมที่ 2 การวิเคราะห์สภาพการณ์ของป่าไม้ในชุมชนที่เป็นจริง มีการวาดภาพการอภิปรายกลุ่ม และการระดมความคิด

กิจกรรมที่ 3 การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน มีการวาดภาพ การอภิปรายกลุ่ม และการระดมความคิด

กิจกรรมที่ 4 ทางเลือกกิจกรรมและโครงการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และภาพที่พึงประสงค์ ใช้วิธีการวิเคราะห์ SWOT โดยคำนึงถึงจุดอ่อนและจุดแข็งในการปฏิบัติได้จริง และการระดมความคิด

กิจกรรมที่ 5 การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมและโครงการ มีการวิเคราะห์ SWOT ของโครงการและนำเสนอแนวทางปฏิบัติการของโครงการ และการระดมความคิด

กิจกรรมที่ 6 การกำหนดแผนปฏิบัติการและการเขียนแผนปฏิบัติการ มีการฝึกฝนการเขียนแผนปฏิบัติการในโครงการ

กิจกรรมที่ 7 การกำหนดรายละเอียดการดำเนินการเพื่อเสนอแผนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และนำแผนการปฏิบัติการไปใช้ โดยนำแผนปฏิบัติการเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ ซึ่งต่อมาได้ถูกบรรจุลงในแผนพัฒนาตำบล และนำเสนอเข้าสู่แผนพัฒนาจังหวัด ประจำปี 2547

สรุปขั้นตอนในการประชุมแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์ป่าไม้โดยใช้กระบวนการ AIC มีรายละเอียดด้าน เวลา วัตถุประสงค์ กิจกรรมการรวมความคิด กระบวนการระดมความคิด และผลของกิจกรรมดังตารางที่ 2 ซึ่งได้แสดงข้อมูลทั้งหมดไว้ในภาคผนวก ค

3.2 สรุปผลจากการจัดกระบวนการ AIC

ตาราง 3 สรุปผลจากการจัดกระบวนการ AIC

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผล	ปัญหา	ข้อปรับปรุง
<p>1.ขั้นตอนการสร้างความรู้และจิตสำนึกร่วมกัน(Apreciation:A)</p> <p>1.1 สร้างความเข้าใจและสร้างข้อตกลงร่วมกัน</p>	<p>1. เพื่อให้ผู้ร่วมเข้าประชุมเข้าใจวัตถุประสงค์ของการประชุมปฏิบัติการและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ</p> <p>2. เพื่อสร้างความคุ้นเคยและสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองระหว่างผู้ร่วมประชุม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย</p> <p>3. เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมมีส่วนร่วมในการกำหนดข้อตกลงในการประชุมและสร้างแนวทางการทำกิจกรรมกลุ่ม</p>	<p>1.ผู้วิจัยกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการประชุมและผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับหลังจากประชุมปฏิบัติการเรื่องการอนุรักษ์ป่าในตำบลคลองท่อม หลังจากนั้นเชิญนายอำเภอคลองท่อมเป็นประธานเปิดการประชุม</p> <p>2. เกมส์สร้างความสัมพันธ์ “หลงป่าหาบ้าน” และการแบ่งกลุ่มโดยให้แต่ละคนนำชิ้นส่วนของบัตรคำที่มีภาพไม่สมบูรณ์นำมาต่อรวมกันเป็นภาพที่สมบูรณ์แล้วส่งตัวแทนของกลุ่มนำเสนอ</p> <p>3. ผู้วิจัยสรุปข้อมูลการนำเสนอของแต่ละกลุ่ม</p>	<p>1.ผู้เข้าร่วมประชุมช่วยกันนำเสนอแนวทางในการทำกิจกรรมกลุ่ม</p> <p>2. ตัวแทนกลุ่มเสนอความคิดเห็นเพื่อให้ทุกคนช่วยกันแสดงความคิดเห็นโดยให้ความสำคัญความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกันทุกคนและพิจารณาความคิดเห็นในกรณีที่มีข้อขัดแย้งกัน</p>	<p>1.ผู้เข้าร่วมประชุมเสนอปัญหาที่ไม่ครอบคลุมทั้งตำบล</p> <p>2.บาง คน ไม่ได้ นำชิ้นส่วนของภาพมาต่อรวมเป็นภาพใหญ่และต้องใช้เวลามาก</p> <p>3.ผู้นำการประชุมต้องมีประสบการณ์ในการพูด สามารถกระตุ้นและเร้าใจให้เกิดการมีส่วนร่วม</p>	

ตาราง 3 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผล	ปัญหา	ข้อปรับปรุง
1.2 วิเคราะห์สถานการณ์ของป่าไม้ในตำบลคลองท่อมเหนือในปัจจุบัน	1.สามารถระบุสาเหตุการทำลายป่าไม้ในตำบลคลองท่อมเหนือ 2.ร่วมกันสรุปสภาพป่าไม้ในชุมชนในปัจจุบัน และปัญหา 3.สามารถคัดเลือกและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการทำลายป่าไม้ในชุมชนในปัจจุบัน	1.ให้กลุ่มแต่ละกลุ่มวาดภาพป่าไม้ปัจจุบันของชุมชนลงในกระดาษปรู๊ฟแล้วส่งตัวแทนนำเสนอ 2.จากสภาพป่าไม้ในปัจจุบันของชุมชนที่กลุ่มช่วยกันวาดขึ้น นำมากำหนดถึงปัญหาป่าไม้ของชุมชน 3.ผู้วิจัยร่วมเสนอแนวคิดในการนำเสนอปัญหาและลำดับความสำคัญของปัญหา	1.ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และรับฟังข้อมูลซึ่งกันและกัน 2.ผู้ร่วมประชุมรู้สภาพปัญหาป่าไม้ที่เกิดขึ้นในชุมชนสามารถจินตนาการได้ชัดเจนขึ้น ถึงอนาคตที่ประชาชนทุกคนต้องร่วมกันแก้ปัญหา	1.สมาชิกในกลุ่มไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นและไม่ถนัดในการวาดภาพ	1.ควรเลือกประเด็นที่ผู้ร่วมประชุมสนใจและวิทยากรคอยกระตุ้นและให้ความสนใจเป็นพิเศษ
1.3 การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์อันเป็นภาพที่ประสงค์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนว่าเป็นอย่างไร	1.เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ในอนาคตหรือภาพที่พึงปรารถนา 2.เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันวิเคราะห์องค์ประกอบของป่าไม้ของชุมชนในชุมชน 3.สามารถเปรียบเทียบสภาพป่าไม้ชุมชนในอนาคตและปัจจุบันได้	1.แต่ละกลุ่มวาดภาพป่าไม้ของชุมชนในอนาคตตามมุมมองของแต่ละกลุ่มตัวแทนกลุ่มนำเสนอและผู้วิจัยอธิบายภาพที่ความน่าจะเป็นในอนาคต 2.ผู้เข้าร่วมจินตนาการและวาดภาพสภาพป่าไม้ที่สมบูรณ์ของชุมชนเขียนลงในกระดาษ ปรู๊ฟ เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างปัจจุบันและอนาคต ผู้วิจัยสรุปแนวคิดภาพรวมป่าไม้ของชุมชน	1.ผู้ร่วมประชุมวาดภาพป่าไม้ที่สมบูรณ์ในอนาคตโดยแต่ละคนนำเสนอภาพฝันของตนเองเข้าสู่กลุ่ม ทำให้เกิดความคิดหลากหลายภาพฝันของทุกคนถูกรวมเป็นภาพของกลุ่มและถูกกำหนดเป็นตัวชี้วัดของป่าไม้ที่สมบูรณ์ในอนาคตเพื่อนำไปปฏิบัติเป็นแผนงานอนุรักษ์ป่าในอนาคต	1.ใช้เวลามาก 2.ผู้เข้าร่วมประชุมไม่ถนัดการวาดภาพ 3.มีความคิดหลากหลายไม่ได้ข้อสรุปที่ได้จากกลุ่มนำมาเสนอในที่ประชุมเขียนไม่ชัดเจน	1.วิทยากรประจำกลุ่มควรกระตุ้นและแนะนำไม่ให้เกิดระดมความคิดออกนอกกรอบ

ตาราง 3 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผล	ปัญหา	ข้อปรับปรุง
<p>2.ขั้นตอนการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ร่วมกัน (Influence: I)</p> <p>2.1ทางเลือกกิจกรรมและโครงการที่จะทำให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และภาพที่พึงประสงค์</p>	<p>1.เพื่อให้ผู้ร่วมประชุมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้และการแก้ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้</p> <p>2.เพื่อให้ผู้ร่วมประชุมนำความรู้ไปใช้ในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม</p> <p>3.ได้แนวทางการแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหาการทำลายป่าของชุมชน</p> <p>4.สร้างแนวความคิดการอนุรักษ์ป่าไม้แบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาอาชีพที่ไม่ทำลายป่าไม้</p>	<p>1.ผู้ร่วมประชุมทบทวนสภาพป่าไม้ของแต่ละหมู่บ้านและคิดถึงภาพฝันแล้วนำไปวาดภาพในกระดาษ ปรีฟ แล้ววิเคราะห์ปัญหาแต่ละปัญหา และหาแนวทางแก้ไข</p> <p>2.แต่ละกลุ่มนำเสนอภาพรวมของกลุ่มและให้ที่ประชุมใหญ่ช่วยกันระดมความคิดเพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสม</p>	<p>1.แต่ละคนยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นและนำมาสรุปเป็นประเด็นเดียว เพื่อนำผลของความคิดเห็นไปใช้ในการปฏิบัติซึ่งต้องกำหนดเป็นแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมและทุกคนยอมรับได้</p>	<p>1.ใช้เวลามาก</p> <p>2.ความรู้และประสบการณ์แต่ละคนไม่เท่ากันแต่ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแสดงความคิดเห็น</p> <p>3.ผู้ร่วมการประชุมขาดทักษะการพูดเชื่อมโยง</p>	<p>1.วิทยากรประจำกลุ่มควรแนะนำและดูแล</p> <p>2.วิทยากรจะต้องมีทักษะการพูดและมีประสบการณ์สูง</p> <p>3.ผู้นำการประชุมต้องมีทักษะในการพูดเชื่อมโยง</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผล	ปัญหา	ข้อปรับปรุง
<p>2.2ก าร จั ด ถั ำ ตั บ ความสำคัญของกิจกรรม และโครงการ</p>	<p>1.พิจารณาโครงการ ตามลำดับความสำคัญ 2.ร่วมกันวางแผนและ กำหนดรายละเอียดของ โครงการที่จะนำไปปฏิบัติได้</p>	<p>1.ผู้ร่วมประชุมระดมความคิด โดยใช้ การวิเคราะห์ (SWOT) กับโครงการที่ สอดคล้องกับปัญหา คัดเลือกและ จัดลำดับความสำคัญ 2.แต่ละกลุ่มคัดเลือกโครงการที่กลุ่ม ต้องการนำไปปฏิบัติแล้วนำไปเสนอ ในที่ประชุมใหญ่ 3.ในที่ประชุมใหญ่ช่วยระดมสมอง และร่วมกันคัดเลือกโครงการและ จัดลำดับความสำคัญและนำไปปฏิบัติ ได้</p>	<p>1.ได้โครงการทั้ง 3 โครงการ โดยแต่ละกลุ่มสามารถนำไป ปฏิบัติ 2.เสนอโครงการและกำหนด แนวทางที่เป็นไปได้ในการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่า ไม้</p>	<p>1.ผู้ร่วมประชุม ไม่ สามารถแสดงความ คิดเห็นได้ครบทุกคน</p>	<p>1.ผู้นำการประชุม ต้องอธิบายหรือ แนะนำแนวทางใน การทำกิจกรรมให้ ผู้ร่วมประชุมเข้าใจ</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผล	ปัญหา	ข้อปรับปรุง
<p>3. ขั้นตอนการกำหนด แนวทางการปฏิบัติและ การควบคุมกำกับ (Control : C) 3.1การกำหนดแผนปฏิบัติ การและการเขียน แผนปฏิบัติการ</p>	<p>1.ร่วมกันกำหนดโครงการ เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน ในอนาคต 2.ร่วมกันกำหนดแนวทางใน การอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน ของแต่ละโครงการได้</p>	<p>1.แต่ละกลุ่มนำเสนอโครงการที่ผ่าน การยอมรับในที่ประชุมหลังจาก วิเคราะห์(SWOT)แล้ว นำไปเขียน โครงการตามแบบฟอร์ม 2.เขียนแผนงานของโครงการโดย ละเอียดมุ่งเน้นให้สามารถนำไป ใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้และแก้ไข ปัญหาการทำลายป่าไม้ในชุมชน</p>	<p>1.ได้แผนปฏิบัติการที่ ประกอบด้วย 3 โครงการคือ 1.1โครงการปลูกพืช ผสมผสาน 1.2โครงการสมุนไพรเพื่อ สุขภาพ 1.3โครงการพัฒนาป่าชุมชน อนุรักษ์</p>	<p>1.ต้องใช้เวลามาก 2.ผู้เข้าร่วมการประชุม ไม่ได้เขียนแผนงาน โครงการครบทุกคน</p>	<p>1.วิทยากรต้อง อธิบายหรือแนะนำ แนวทางการเขียน แผนงานโครงการ ให้เข้าใจ</p>

ตาราง 3 (ต่อ)

ขั้นตอน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผล	ปัญหา	ข้อปรับปรุง
<p>3.2 การตกลงรายละเอียดของการดำเนินการ เพื่อเสนอแผนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนำแผนปฏิบัติการไปใช้</p>	<p>1.สามารถอธิบายความสำคัญ ของกระบวนการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ป่าไม้</p> <p>2.สามารถบอกสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้จากการประชุมปฏิบัติการ</p> <p>3.ผู้ร่วมประชุมสร้างพันธะสัญญาที่จะนำแผนปฏิบัติการไปปฏิบัติในพื้นที่จริง</p> <p>4.ร่วมกันประเมินโครงการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและแต่ละกลุ่มเป็นผู้ประเมินซึ่งกันและกัน</p>	<p>1.นำโครงการที่ได้รับการคัดเลือกจากกลุ่มย่อยนำมาเสนอรายละเอียดในกลุ่มใหญ่ เพื่อพิจารณา</p> <p>2.นำโครงการเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้รับผิดชอบตามแผนงานและโครงการ</p> <p>3.ประเมินผลโครงการและติดตามผลตามระยะเวลา สถานที่ ตามที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมประชุมกำหนด</p>	<p>1.สมาชิกได้อธิบายวิธีการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าโดยการร่วมทำกิจกรรมในโครงการ</p> <p>2.สมาชิกได้สรุปกระบวนการการประชุมจัดทำแผนจนกระทั่งได้แผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้</p> <p>3.สมาชิกแต่ละคนมีหน้าที่และบทบาทในการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการ</p>	<p>1.ต้องใช้เวลามาก</p> <p>2.ผู้เข้าร่วมการประชุมไม่ได้เขียนแผนงานโครงการครบทุกคน</p>	<p>1.วิทยากรต้องอธิบายหรือแนะนำแนวทางการเขียนแผนงานโครงการให้เข้าใจ</p>

3.3 ข้อค้นพบจากการจัดกระบวนการ AIC

หลังจากผู้วิจัยจัดการประชุมปฏิบัติการโดยใช้กระบวนการ AIC แล้ว มีขั้นตอนและกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ซึ่งกันและกันซึ่งสามารถนำไปใช้ในการจัดกระบวนการ AIC เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ดังต่อไปนี้

1. การสร้างความเข้าใจและจิตสำนึกร่วมกัน(Apreciation :A)

1.1 สิ่งที่สามารถดำเนินการได้เหมาะสมแล้ว

ก. กิจกรรม และเนื้อหา

ในขั้นตอนนี้ เป็นการเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมประชุม และเป็นการจัดการให้เกิดการรวมกลุ่ม การดำเนินการของกลุ่มจะเป็นไปด้วยดี ถ้าสมาชิกกลุ่มทำความเข้าใจร่วมกันถึงวัตถุประสงค์ และภาพรวมของการรวมกลุ่ม ทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยกันระหว่างผู้เข้าร่วมประชุมและรู้จักตนเองในการทำงานกลุ่ม รวมทั้งการปฏิบัติตามข้อตกลงในการรวมกลุ่ม ซึ่งมีกิจกรรมดังนี้

1. พิธีเปิดการประชุม ผู้วิจัยกล่าวรายงานความสำคัญในการจัดทำโครงการประชุมปฏิบัติการ หลังจากนั้นกล่าวเรียนเชิญประธานเปิดการประชุม รวมทั้งผู้วิจัย ผู้นำกลุ่มและวิทยากรประจำกลุ่ม แนะนำตัว เป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับผู้เข้าร่วมประชุมและสร้างข้อตกลงร่วมกัน

2. เกมสร้างความสัมพันธ์ “หลงป่าหาบ้าน” โดยให้ผู้เข้าร่วมประชุมนำชิ้นส่วนของภาพมาต่อรวมกันให้เป็นภาพที่สมบูรณ์ เมื่อได้ภาพที่ต้องการแล้ว ผู้ที่เข้าร่วมรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคย การนำกิจกรรมสันตนาการมาสอดแทรกระหว่างการประชุมจะช่วยให้ผู้ร่วมประชุมตื่นตัว รวมทั้งเป็นวิธีการแบ่งกลุ่มที่ไม่น่าเบื่อ

3. การให้สมาชิกกลุ่มช่วยกันวาดภาพป่าไม้ในปัจจุบันของชุมชน นำมากำหนดสาเหตุและปัญหาของชุมชน พบว่าทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาภาพรวมของป่าไม้ในชุมชน และเชื่อมโยงกับกิจกรรมขั้นตอนต่อไป

4. เป็นการวิเคราะห์ทบทวนถึงสภาพความเป็นจริง การคิดถึงภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตามมุมมองของแต่ละคนผ่านข้อความและสื่อภาพวาดและอธิบายภาพปัจจุบันร่วมกัน

ข. วิทยากร

พบว่า ในเกมส์หลงป่าหาบ้าน ผู้นำการประชุมอธิบายการเล่นเกมส์ไม่ชัดเจน วิทยากรประจำกลุ่มจึงต้องควบคุมและคอยกระตุ้น เพื่อให้เกมส์ดำเนินไปอย่างสนุกและตรงตามจุดประสงค์ อีกทั้งวิทยากรต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าไม้อย่างแท้จริงและสามารถอธิบายเชื่อมโยงระหว่างปัญหา สาเหตุและผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ และขั้นตอนของกระบวนการ AIC

1.2 สิ่งที่ต้องปรับปรุง

ก. กิจกรรม

1. ขั้นตอนในพิธีเปิด สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือใช้เวลามากเกินไปและประธานกล่าวเปิดมุ่งเน้นเรื่อง การจับกุมผู้บุกรุกทำลายป่าไม้และทำผิดกฎหมาย จึงทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมขาดแรงจูงใจและขาดความมั่นใจในการทำกิจกรรมการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยควรประสานงานกับประธานและผู้ที่เกี่ยวข้องและอธิบายขั้นตอนของกระบวนการ AIC เพราะว่าการกิจกรรมในการประชุมเน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนเท่าเทียมกัน

2. กิจกรรมที่ใช้ในการเล่นเกมส์ ผู้นำการประชุมต้องอธิบายตามขั้นตอนให้ชัดเจนไม่ควรพูดวกวนไปมา เมื่อได้รูปภาพที่สมบูรณ์แล้วควรให้ตัวแทนกลุ่มนำเสนอ และ เกมส์หลงป่าหาบ้านไม่เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายเนื่องจากเป็นผู้สูงอายุ การลุกขึ้นและย้ายที่นั่งต้องใช้เวลาอีกทั้งไม่คุ้นเคยกันมาก่อนจึงไม่กล้าจะรวมกลุ่ม ซึ่งบางกลุ่มมีหัวหน้าหน่วยงานของรัฐและผู้นำท้องถิ่นเข้าร่วม สมาชิกกลุ่มจึงไม่กล้าแสดงออก

3. กิจกรรมทบทวนสภาพความเป็นจริง สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือ ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจและตกลงกับผู้ร่วมประชุมก่อนว่า การทบทวนเหตุการณ์สำคัญควรกำหนดช่วงเวลา เหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำลายป่าไม้ ซึ่งภาพที่ได้มาจากกลุ่มย่อยมีความคิดหลากหลาย ผู้วิจัยจึงสรุปได้ยากและมีข้อขัดแย้งมาก ทำให้เสียเวลาในการทวนสอบหรือการย้อนกลับมาหาเหตุผล ขณะเดียวกันการวาดภาพมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและวัยของผู้เข้าร่วมประชุมจึงต้องใช้เวลา และผู้เข้าร่วมไม่ถนัดการวาดภาพ ควรนำเสนอรูปแบบการเขียนข้อความ ซึ่งจะใช้เวลาน้อยกว่า อีกทั้งผู้นำเสนอต้องอธิบายรายละเอียดภาพวาดให้ทุกคนฟัง เพื่อให้เข้าใจแนวคิดและความหมายของตนเอง พบว่าการวาดภาพทำได้ยากและยากที่จะอธิบายให้เข้าใจให้ตรงกันตามแนวคิดของผู้วาด ซึ่งสมาชิกกลุ่มมีความคิดหลากหลาย หาข้อยุติไม่ได้ ภาพวาดไม่มีขอบเขตและขาดความต่อเนื่อง ซึ่งแตกต่างจากการเขียนข้อความ ซึ่งเขียนได้ง่ายกว่า ถึงแม้มีการสะกดผิด เมื่อทุกคนอ่านก็เข้าใจตรงกัน

ข. เนื้อหา

1. เนื้อหาคำกล่าวของประธานเปิดการประชุม สิ่งที่ต้องปรับปรุงคือ ให้ประธานบรรยาย เรื่องสถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทยและความสำคัญของป่าไม้ในชุมชน ไม่ควรนำมาตรการการจับกุมมาชี้หน้าให้คนในชุมชนเกิดความแตกแยกและนำข้อบังคับทางกฎหมายมาใช้ ซึ่งเป็นการปิดกั้น ทาง ความคิดและขาดแรงจูงใจที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดการมีส่วนร่วม หรือประธานที่ใช้เปิดงานควรเป็นบุคคลที่เป็นผู้มีความรู้ทางด้านป่าไม้และมีความเข้าใจขั้นตอน กระบวนการ AIC และไม่ใช่หัวหน้าส่วนราชการที่มีอำนาจรัฐ ซึ่งทำให้ผู้ร่วมประชุมนำเสนอ แนวคิดได้ไม่เต็มที่ จึงทำให้มีแนวคิดแบบเดิมๆ ไม่มีความคิดสร้างสรรค์และขาดการแลกเปลี่ยน ข้อมูล ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพราะกลัวจะมีความผิด แม้ว่าประสบการณ์การประกอบอาชีพ ของคนในชุมชนเอื้อต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ก็ตาม เช่นการนำไม้โตเร็วไปปลูกริมคลองเพื่อลดการ พังทลายของหน้าดินและลดการแห้งของน้ำในฤดูแล้ง แต่พื้นที่ส่วนนั้นเป็นพื้นที่สาธารณะ ทาง เจ้าหน้าที่จึงถือว่าเป็นการบุกรุกที่สาธารณะ

2. ในการทบทวนสภาพความเป็นจริง ประกอบด้วยความเป็นมาของ ชุมชน ทำความเข้าใจภาพของเหตุการณ์สำคัญในอดีตที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน การนำผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 มาอธิบายเนื้อหาไม่ครอบคลุมปัญหาทั้งชุมชน ถึงแม้ว่าเข้ามาอาศัยอยู่นานก็ตามแต่ยังขาด ข้อมูลของหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งปัญหาการทำลายป่าไม้ในพื้นที่อื่นมีสาเหตุที่แตกต่างกัน นอกจากนั้น ไม่ได้คำนึงถึงช่วงเวลาการเกิดเหตุการณ์สำคัญ ผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมของการอพยพ ของประชาชน และการปรับเปลี่ยนพืชที่ปลูก ควรปรับปรุงโดยการให้แต่ละคนเสนอปัญหาและ ข้อมูลมารวมกันเป็นภาพรวมของชุมชน

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้ร่วมกัน (Influence : I)

เป็นขั้นตอนที่ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการ สำคัญหรือ “ยุทธศาสตร์” (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุ “วิสัยทัศน์ร่วม” (Shared Vision) ในขั้นตอนนี้ ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันในการนำเสนอความคิดเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

2.1 สิ่งที่ได้ดำเนินการเหมาะสมแล้ว

ก. กิจกรรมและเนื้อหา

ผู้นำการประชุมสรุปผลของกิจกรรมที่ได้จากการทบทวนสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับป่า หลังจากนั้น ผู้วิจัยให้สมาชิกกลุ่มช่วยกันระดมความคิด เสนอโครงการที่กลุ่มคิดว่า ต้องการนำไปดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเร่งด่วนที่สุด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด และอยู่ในความสามารถที่จะแก้ไขเองได้

ข. วิทยากร

ขั้นตอนนี้วิทยากรมีบทบาทสำคัญ เนื่องจากสมาชิกภายในกลุ่มส่วนใหญ่ขาดทักษะในการเขียน การเขียนที่ดีอยู่กับบุคคลเพียง 1-2 คน ทำให้คนอื่นๆ ไม่มีส่วนร่วม กลุ่มจึงไม่เกิดความคิดใหม่ๆ วิทยากรประจำกลุ่มต้องกระตุ้นให้มีการคิดและให้คำปรึกษาในการทำกิจกรรม

2.2 สิ่งที่ต้องปรับปรุง

ก. กิจกรรมและเนื้อหา

1. ผู้วิจัยควรสรุปข้อดีข้อเสียของแนวทางการเลือกต่างๆ ในการแก้ปัญหา หากสามารถพิจารณาทางเลือกที่หลากหลายก็จะทำให้เลือกได้ดีขึ้น โดยคำนึงถึงด้านเทคโนโลยี การระดมทุน และการจัดการ
2. กิจกรรมการวิเคราะห์ SWOT เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะวิชาการมากเกินไป ไม่เหมาะกับกลุ่ม ควรใช้เวลาอธิบายวิธีการทำ SWOT ให้ผู้ร่วมประชุมเกิดความเข้าใจมากกว่านี้

ข. วิทยากร

วิทยากรต้องชี้แจงวัตถุประสงค์ของกิจกรรม SWOT ว่ามีความสำคัญต่อการคัดเลือกโครงการและกิจกรรมให้สอดคล้องตามความต้องการของชุมชน

3. ขั้นตอนกำหนดแนวทางการปฏิบัติและการควบคุม (Control :C)

หลังจากที่ทุกคนได้ตัดสินใจเลือกโครงการที่จะมุ่งไปสูเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้แล้ว ต้องกำหนดแผนของแต่ละโครงการ จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจองค์ประกอบของแผน

3.1 สิ่งที่ได้ดำเนินการเหมาะสมแล้ว

ก. กิจกรรมและเนื้อหา

1. ผู้วิจัยบรรยายองค์ประกอบของแผนและการเขียนแผน โดยให้แต่ละกลุ่ม ระดมความคิดร่วมกันจัดทำแผนโครงการตามกรอบพิจารณาโครงการที่กำหนดให้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สมบูรณ์และชัดเจน สามารถปฏิบัติและวัดผลได้เหมาะสมกับเวลาและงบประมาณในขอบเขตของนโยบายที่วางไว้ และจงใจให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสนใจและเต็มใจทำงาน
2. มีการจัดกระบวนการ คือ การจัดสรรปัจจัยการทำงานให้เพียงพอและเหมาะสม ทั้งคน งบประมาณ วัสดุ สถานที่และเวลา เป็นต้น และผู้วางแผนต้องตอบคำถาม 5 ข้อได้เสนอว่าจะทำอะไร ทำทำไม ใครทำ ทำอย่างไร และทำที่ไหน

3. กำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงาน และผู้ที่เกี่ยวข้องไว้
อย่างชัดเจนรวมทั้งวางมาตรการเพื่อประเมินผลงานเอาไว้ชัดเจน

ข. วิทยากร

วิทยากรประจำกลุ่มช่วยแนะนำให้กลุ่มทำงานเขียนแผนปฏิบัติการได้
ชัดเจน ถูกต้อง ในบางขั้นตอนสมาชิกกลุ่มไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ วิทยากรต้องชี้แจงวัตถุประสงค์
ของกิจกรรม

3.2 สิ่งที่ต้องปรับปรุง

กิจกรรมและเนื้อหา

ส่วนใหญ่ระบุกิจกรรม โดยไม่ได้กำหนดเวลาการดำเนินงานที่ชัดเจนและ
แน่นอน ควรให้แต่ละกลุ่มช่วยกันระดมความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทั้งหมด จึงจะนำมาบรรจุลงใน
แผนปฏิบัติการ

สรุปการจัดกระบวนการ AIC และแผนการปฏิบัติการ

เป็นการประชุมเพื่อระดมความคิดเพื่อให้เกิดแผนปฏิบัติการของผู้เข้าร่วมประชุม โดยใช้
ระยะเวลา 2 วันสามารถสรุปสิ่งที่เหมาะสมและสิ่งที่ต้องแก้ไขในแต่ละขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนการสร้างความรู้ ทำให้ผู้ร่วมประชุมเกิดการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์
และรับฟังข้อมูลซึ่งกันและกัน ทุกคนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยการวาดภาพ แต่การวาดภาพไม่
เหมาะสมกับผู้ร่วมประชุมซึ่งเป็นผู้ไม่คุ้นเคยกับการวาดภาพมาก่อน ควรใช้วิธีการเขียนข้อความ
ส่วนวิทยากรมีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอน

ขั้นตอนการสร้างแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้ต้องเน้นให้เกิดการระดมความคิดเพื่อพิจารณา
ทางเลือกที่หลากหลายในการแก้ปัญหา และมีการพิจารณาอย่างรอบด้าน

ส่วนขั้นตอนการสร้างแนวทางการปฏิบัติ เป็นการกำหนดแผนปฏิบัติการ โดยร่วมกัน
กำหนดแผนปฏิบัติการซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

4. ผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้

กระบวนการประชุมแบบ AIC ที่ดำเนินการประกอบด้วยกิจกรรม 5 กิจกรรม
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการประชุม และผลของกิจกรรมดังกล่าวนำไปสู่แนวทางการสร้าง
การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งก่อให้เกิดแผนปฏิบัติการในขั้นตอนที่ 6 ซึ่ง
เป็นขั้นตอนการกำหนดแผนปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ทุกกลุ่ม
ได้นำเสนอโครงการที่สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านจะต้องร่วมกันปฏิบัติคือ การปลูกป่าในที่ดิน
สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกในหมู่ที่ 7 บ้านหน้าถ้ำและหมู่ที่ 8 บ้านบางครามใต้ ซึ่งมีการ

บุกรุกทำลายป่าอย่างรุนแรง ทุกคนในที่ประชุมได้เสนอให้จัดทำโครงการณรงค์การปลูกป่า ด้วยวิธีการเสนอโครงการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต่อมาผู้วิจัยและตัวแทนกลุ่มแกนนำได้นำโครงการปลูกป่าในเขตพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมบ้านหน้าถ้ำและบ้านบางครามได้ ไปเสนอต่อนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ เพื่อให้ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในขณะเดียวกันผู้วิจัยได้ประสานงานกับ นายพระนาย สุวรรณรัฐ ซึ่งดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่ หัวหน้าสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดกระบี่ ผู้อำนวยการสำนักบริหารจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 19 หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์เขาประบางคราม สำนักงานป่าไม้จังหวัดกระบี่ และหน่วยป้องกันรักษาป่า ให้มีการจัดประชุมวางแผนการจัดทำโครงการปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าว ในวันที่ 27 กรกฎาคม 2546 ในมติที่ประชุมได้กำหนดให้วันที่ 20 สิงหาคม 2546 เป็นวันปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โดยเชิญนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นประธาน ผู้วิจัยและประชาชนในพื้นที่ได้เสนอให้มีการณรงค์ให้เยาวชนในพื้นที่ใกล้เคียงมาร่วมปลูกป่า ทำให้มีพื้นที่ป่าที่ปลูกทดแทนเพิ่มขึ้น 5,000 ไร่ และมีพันธุ์ไม้จำนวน 9,999 ต้น สมาชิกในหมู่บ้านจะเป็นแกนนำในการดูแลรักษาป่าและเฝ้าระวังป่าไม้ไม่ให้ถูกบุกรุกรวมทั้งติดตามผล

ส่วนสมาชิกในหมู่บ้านอื่นๆที่มีพื้นที่ป่าที่มีความเสี่ยงต่อการถูกทำลายและถูกบุกรุก ได้นำแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งเกิดจากกระบวนการ AIC ไปปฏิบัติในพื้นที่จริงและศึกษาผล ซึ่งมีโครงการดังนี้

1. กลุ่มรักษ์ป่า   ทำโครงการ ปลูกพืชผสมผสาน
2. กลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้าน   ทำโครงการ สมุนไพรเพื่อสุขภาพ
3. กลุ่มรวมน้ำใจ   ทำโครงการ การพัฒนาป่าชุมชนอนุรักษ์

สมาชิกได้ดำเนินการจัดทำโครงการ 3 โครงการ ได้แก่ โครงการปลูกพืชผสมผสาน โครงการสมุนไพรเพื่อสุขภาพ และโครงการพัฒนาป่าชุมชนอนุรักษ์ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 โครงการปลูกพืชผสมผสาน

4.1.1 ความเป็นมาของกลุ่มรักษ์ป่า

โครงการปลูกพืชผสมผสานเกิดจากการรวมกลุ่มของประชาชนในหมู่ที่ 1 บ้านบางครามเหนือและหมู่ที่ 2 บ้านบางเตียว ซึ่งเดิมเป็นกลุ่มคนที่มีแนวความคิดที่ขัดแย้งกับรัฐบาลในอดีต ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าว ตั้งแต่ปี 2514 กลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาอยู่อาศัยร่วมกับประชาชนที่อาศัยอยู่เดิม นอกจากนี้ ยังได้ตั้งกฎห้ามบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณป่าต้นน้ำแม่น้ำคลองท่อมซึ่งเป็นแหล่งที่รวมของพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชน

จึงไม่กล้าเข้าไปบุกกรุกตัดไม้ในบริเวณดังกล่าว เพราะเกรงจะถูกลงโทษจากคนกลุ่มนี้ จึงช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติของป่าไม้ และส่งผลให้ระบบนิเวศป่าไม้ในช่วงปี 2516 – 2525 มีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ประชาชนได้ใช้อุปโภคบริโภค ต่อมาจนกระทั่งในปี 2526 – 2527 นโยบายของรัฐได้เข้าไปชักจูงให้ประชาชนเข้ามาร่วมพัฒนาชาติไทย ผลจากการพัฒนาทำให้มีการถือครองที่ดินเกิดความไม่เป็นธรรมในชุมชนและไม่ครอบคลุมทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน จึงทำให้เกิดกลุ่มคนในหมู่บ้านแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มอย่างชัดเจนคือ

ก. กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่เดิมเมื่อประมาณ 95 ปีที่แล้ว (ผู้ใหญ่ สมพร แก้วลาย, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2546) ซึ่งประชาชนที่ย้ายมาจากอำเภอลำทับ อำเภอบางคน และอำเภอเมืองกระบี่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบางเตยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ถือครองที่ดินตั้งแต่ 10 – 50 ไร่ต่อครัวเรือน และมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินที่สามารถนำมาปลูกยางพารา และไม้ผล อีกทั้งได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง

ข. กลุ่มประชาชนที่เข้ามาอาศัยอยู่ใหม่ เป็นประชาชนที่อพยพเข้ามาอยู่หลังปี 2500 ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช ตรังและพัทลุง โดยเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินใหม่ บางส่วนได้ซื้อที่ดินต่อจากประชาชนที่อาศัยอยู่เดิม พื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน การถือครองที่ดินเฉลี่ยประมาณ 25 – 50 ไร่ต่อครัวเรือน ที่ดินดังกล่าวมีคุณภาพดินในการเพาะปลูกพืชค่อนข้างต่ำ เมื่อปลูกพืชทำให้ได้ผลผลิตต่ำจึงไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุน อีกทั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางไม่สนับสนุนเงินทุนในการปลูกไม้ผลทดแทนการปลูกยางพาราในที่ดินไม่เหมาะสมรวมทั้งพื้นที่บางแปลงไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน ในขณะที่เดียวกันการใช้กฎหมายบังคับยึดที่ดินคืนมาเป็นของรัฐจนบางครั้งไม่ได้รับการบริการจากรัฐเลย เมื่อไม่เข้าถึงทุน ประชาชนจึงขาดแรงงานการเกษตรหรือแรงงานการผลิตในระยะนี้ (หลังจากปี 2500 เป็นต้นไป) ประชาชนในหมู่บ้านจึงนิยมใช้แรงงานที่เรียกว่า “พรรค” หรือ “แชร์” หรือ “ออกปาก” (หมายถึงการรวมตัวกันของผู้ที่ใช้แรงงานยังมีความสนิทสนมกันเป็นกลุ่มๆ จำนวนสมาชิก 8–15 คน) ตามการจ้างหรือการขอแรงงานกันทำให้สมาชิกในกลุ่มรวมตัวกันทำงาน หากสมาชิกคนใดขาดหายไปหรือไม่ยอมมาทำงานก็ต้องชดใช้ค่าแรงงานเป็นตัวเงินให้หัวหน้ากลุ่มหรือผู้ที่เป็นเจ้าของงาน อัตราค่าแรงขึ้นอยู่กับแต่ละกลุ่ม จนกระทั่งกลุ่มแรงงานมีเงินทุนจำนวน 20,000 บาท จึงได้จัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์หมู่ที่ 4 ขึ้นเพื่อดูแลรักษาเงินและการให้สินเชื่อรวมทั้งให้ข้อมูลข่าวสารในการประกอบอาชีพ และการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น การให้ยืมปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและเมล็ดพันธุ์พืช โดยสมาชิกกลุ่มนี้เมื่อเข้าประชุมปฏิบัติการแล้ว ได้จัดตั้งกลุ่มใหม่เป็นชื่อ กลุ่มรักษ์ป่า โดยดำเนินการโครงการปลูกพืชผสมผสาน

การที่ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น การให้สัมปทานป่าไม้ และการบุกเบิกพื้นที่เพื่อปลูกยางพาราซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ เพื่อรักษาระบบนิเวศและเพื่อนำที่ดินเสื่อมโทรมมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร สำหรับบ้านบางครามเหนือและบ้านบางเตียว สำนักงานป่าไม้จังหวัดกระบี่ได้วางแผนเขตป่าสงวนเมื่อปี 2509 ได้ทำการตีตราครุฑไว้บนต้นไม้ เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงแนวเขตป่าสงวน แต่ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด ประกอบกับครุฑที่ดอกไว้เริ่มกลางเดือนเนื่องจากเนื้อไม้งอกทับ ทำให้ประชาชนที่อพยพเข้ามาใหม่ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายทั้งที่ทราบและไม่ทราบ จึงโค่นต้นไม้ที่มีตราครุฑทิ้งและแปรรูปไม้ที่ไม่ได้ตีตรามาสสร้างบ้านเรือน ทำให้แนวเขตที่ดินเกิดความไม่ชัดเจนขึ้น ส่งผลให้ประชาชนเข้ามาอาศัยมากขึ้น จนกลายเป็นชุมชนบ้านบางเตียวและมีการบุกรุกป่าในเขตรักษาพันธุ์ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำลำธารเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งเกิดปัญหาสิทธิในที่ดินทำกินมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดินที่ถูกต้องและเหมาะสม จึงไม่มีโอกาสนำหลักฐานการถือครองที่ดิน ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาอาชีพทางการเกษตรเช่น การกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินการเกษตรหรือการทำนิติกรรมทางกฎหมายต่างๆได้ การขาดโอกาสในการใช้ประโยชน์จากเอกสารสิทธิจึงมีผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือน

ในช่วงก่อนปี 2507 กระบวนการตรวจสอบการประกาศเป็นป่าสงวนจำเป็นต้องอาศัยหลักฐาน ซึ่งมี(สมพร แก้วพลอย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 (สัมภาษณ์), 5 ตุลาคม 2546) หน่วยงานของรัฐได้ให้ข้อมูลว่าจะมีการประกาศเขตป่าสงวนใหม่ โดยไม่ได้รับฟังความคิดเห็นจากประชาชนในการกำหนดเขตพื้นที่ มีแต่ตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาดูแลป่าไม้ ต่อมาปี 2509 ทางกรมป่าไม้ได้กำหนดเขตป่าสงวนบนที่ดินทำกินที่เป็นสวนยางพาราและพื้นที่สวนผลไม้ของประชาชนในบริเวณบ้านบางครามและบ้านบางเตียว โดยกำหนดเขตพื้นที่ไม่ให้มีการบุกรุกป่าเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามประชาชนได้อ้างสิทธิที่ดินที่ใช้ปลูกยางพาราที่ล้ำเข้าไปในเขตป่าสงวนเนื่องจากประชาชนมีความเข้าใจว่ากรมป่าไม้ได้อนุญาตให้ทำการเกษตรในเขตป่าสงวนได้

ประชาชนบ้านบางครามเหนือและบ้านบางเตียว นอกจากจะมีอาชีพเกี่ยวกับการทำสวนยางพาราและปลูกผลไม้แล้ว อาชีพเสริมอีกอย่างหนึ่งของประชาชนคือ การหาของป่า ซึ่งมักจะหาในฤดูแล้งมากกว่าฤดูฝน เนื่องจากในช่วงฤดูแล้งยางพาราผลัดใบและผลไม้ไม่มีผลผลิต ส่วนในฤดูฝนการเดินทางเข้าไปหาและนำของป่าออกมาทำได้ลำบาก ก่อนปี 2470 การหาของป่าทำเพียงเพื่อใช้ในการยังชีพ ไม่ได้นำไปขาย เช่น น้ำผึ้ง น้ำมันยาง หวาย และน้ำมันเตียว บางครั้งต้องไปค้างคืนที่ “ ขน้า ” (หมายถึงกระท่อมที่สร้างขึ้นเป็นเพิงพักชั่วคราว) ที่สร้างขึ้นในป่าค้างคืน 2 – 3 คืน เอาข้าวสาร ไปหาผักหาปลากินเอาในป่า การเข้าไปตัดหวายก็เพื่อนำมาเป็นเชือกไว้ใช้งานบ้าน ทำงานหัตถกรรม เครื่องใช้ในครัวเรือนหรือเอามาผูกถุงหนิบน้ำมันเตียวเพื่อนำมาปรุงอาหาร ส่วน

น้ำมันยางมาทำไฟได้จุดไฟ เป็นต้น ในช่วงปี 2500 เป็นต้นไป เริ่มมีการหาของป่าออกมาขายในตลาด เพื่อแลกซื้อสิ่งของจำเป็นที่ประชาชนในบ้านบางครามเหนือ และบ้านบางเตียวไม่สามารถผลิตเองได้ เช่น กะปิ เกลือ น้ำตาล ฝ้ายห่ม ฝ้ายถุง ฝ้ายห่ม ฯลฯ

4.1.2 การดำเนินการโครงการปลูกพืชผสมผสาน

ตารางที่ 4 การดำเนินงาน โครงการปลูกพืชผสมผสาน

กิจกรรม	ระยะเวลา	ผลการดำเนินงาน
1. สำรวจจำนวนพืชที่ปลูกในแปลงเกษตรของสมาชิก	7-9 ก.ค. 46	- สมาชิกได้สำรวจและบันทึกจำนวนต้นไม้ที่มีอยู่ในแปลงปลูกพืชทุกคน
2. รวบรวมและศึกษาพันธุ์ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น	7-20 ก.ค. 46	- ได้คัดเลือกพืชที่สามารถปลูกได้ง่ายและช่วยรักษาความชื้นและหาง่ายในพื้นที่
3. จัดตั้งธนาคารพืช	10 ก.ค. 46	- กำหนดพื้นที่จัดตั้งเรือนเพาะชำ - ตั้งคณะกรรมการบริหารธนาคารพืช - จัดหาต้นไม้ - แลกเปลี่ยนต้นไม้ - สมาชิกนำต้นไม้ไปปลูกตามฝั่ง
4. เตรียมต้นกล้าไม้และสะสมพันธุ์พืช	20 ก.ค. – 3 ส.ค. 46	- ใส่น้ำปุ๋ยและรักษา
5. เบิกและจ่ายต้นกล้าให้สมาชิก	20 ก.ค. – 30 ก.ย. 46	- ตรวจสอบนับและบันทึก
6. ปลูก และดูแลรักษา	20 ก.ค. – 30 เม.ย. 47	- ประชุมกลุ่ม 2 ครั้ง/เดือน
7. ติดตามผลและประเมินผล	20 ก.ค. – 30 เม.ย. 47	- จัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกลุ่มย่อย
8. สรุปผลและเสนอแนะแก้ไข	20 ก.ค. – 30 เม.ย. 47	- ศึกษาดูงาน
9. ส่งเสริมและสร้างเครือข่ายให้เป็นแกนนำ	20 ก.ค. – 30 ก.ย. 47	- อบรมกลุ่มผู้ให้ความสนใจ

4.1.3 ผลการดำเนินงานโครงการปลูกพืชผสมผสาน

การดำเนินงานโครงการปลูกพืชผสมผสานเป็นโครงการที่กลุ่มรักษ์ป่ากำหนดขึ้นมา โดยกำหนดระยะเวลาการปฏิบัติการตามแผนงานโครงการตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2546 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2547 โดยผู้รับผิดชอบโครงการจำนวน 15 คนได้ประชุมเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการจำนวน 5 ครั้ง มีการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบให้แก่แต่ละคนมาช่วยกันชี้แจงรายละเอียดของโครงการ สมาชิกแต่ละคนได้เสนอให้ชุมชนทราบทั่วกัน

ในการศึกษาการดำเนินการและผลการดำเนินงานนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยสังเกตการจัดประชุมทั้ง 5 ครั้ง โดยการสัมภาษณ์และการสำรวจสภาพพื้นที่ป่าร่วมกับสมาชิกกลุ่มตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2546 จนถึงวันที่ 30 เมษายน 2547 ในโครงการดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน และลดการบุกรุกทำลายป่าพร้อมทั้งสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

บ้านบางครามเหนือ และบ้านบางเตียว มีพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่ปกป้องรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนไว้ ไม่ให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรง เช่น การป้องกัน การพังทลายของหน้าดิน ทำให้คลองบางเตียวและคลองบางครามไม่มีตะกอนหรือไม้คั้นเงิน การปลูกพืชผสมผสานเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร คอยกักเก็บน้ำให้มีปริมาณมากขึ้นในหน้าฝน ไม่ให้ไหลบ่าจนเกิดน้ำท่วมอย่างฉับพลัน และป่ายังคงยึดปลดปล่อยน้ำที่ต้นไม้มัซึมซับไว้ออกมาในหน้าแล้ง ทำให้ไม่เกิดความแห้งแล้งจนเกินไป ส่งผลให้ประชาชนมีน้ำที่ใช่ทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ซึ่งจากการบอกเล่าของหัวหน้ากลุ่มพืชผักพื้นบ้าน (นายสุชาติ แก้วลาย (สัมภาษณ์), 6 พฤษภาคม 2546) เล่าว่า ก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรแบบปลูกพืชผสมผสาน แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำในคลองบางเตียวมักจะแห้งและมีสันดอนตามแม่น้ำ น้ำแห้งขุดคลองเป็นช่วงๆ ไม่เพียงพอสำหรับพื้นที่ทำการเกษตรทั้งปี 2546 นอกจากนี้ผู้วิจัยและสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าได้ทำการสำรวจจำนวนของพรรณไม้ตามแผนการดำเนินงานในโครงการ ได้สำรวจสภาพสวนผลไม้และสวนยางพาราของสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าโดยแบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

1) การนับจำนวนต้นไม้ที่ปลูกเพิ่มหลังจากการประชุมปฏิบัติการโดยทำการสุ่มสำรวจ เจงนับ เฉพาะต้นไม้ที่พบ ตามแนวพื้นที่ที่กำหนด 7 ไร่ ต่อคนหรือต่อครัวเรือน

2) การเจงนับจำนวนชนิดของพรรณไม้บริเวณแนวป่าระหว่างป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์เขาประ – บางคราม กับพื้นที่ซึ่งอยู่ในการครอบครองของราษฎร โดยคัดเลือกบริเวณที่มีต้นไม้ขึ้นค่อนข้างเบาบาง ใช้วิธีการสุ่มสำรวจพันธุ์ไม้ โดยการวางแผนในบริเวณป่าขนาดความกว้าง 10 เมตร ยาว 10 เมตร

3) การแจกจ่ายพรรณไม้โดยคัดเลือกบริเวณที่มีต้นไม้อ่อนข้างเบาบาง โดยวิธีการสุ่มสำรวจพันธุ์ไม้ที่ปลูกใหม่และเจริญเติบโต โดยการวางแผนผังที่ดินแต่ละจุดซึ่งมีขนาดไม่เท่ากัน แต่ผู้วิจัยจะสุ่มขนาดความกว้าง 10 เมตร และความยาว 10 เมตร

เมื่อสมาชิกได้สำรวจจำนวนชนิดของพืชและได้ร่วมวางแผนในการจัดหาต้นไม้มาดำเนินการปลูกในแปลงของสมาชิกที่ได้รับอนุญาตในแปลงเกษตรของตนเองและสร้างสวนป่าใกล้บ้านไปพร้อม ๆ กันโดยประสานงานขอความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีพันธุ์ไม้ เช่น ศูนย์เพาะพันธุ์กล้าไม้ที่ 12 จังหวัดพัทลุง ศูนย์ผลิตพันธุ์พืชสวนจังหวัดกระบี่ แขวงทางจังหวัดกระบี่ โครงการนำร่องเกษตรกรยั่งยืน และสถานีทดลองยางกระบี่ เป็นต้น โดยวิธีการทำหนังสือขอสนับสนุนพันธุ์ไม้จากหน่วยงานด้านต่างๆ เมื่อได้จำนวนพันธุ์ไม้มากขึ้น จะจัดรวบรวมไว้ที่บ้านหัวหน้ากลุ่มโดยจัดตั้งเป็นธนาคารพืช เมื่อสมาชิกคนใดมาขอต้นไม้ไปปลูกจะต้องนำพันธุ์ไม้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เช่น สมาชิกคนใดที่มีต้นมะนาวมากจะนำต้นมะนาวมาแลกเปลี่ยนกับทุเรียนเพื่อนำทุเรียนไปปลูกในแปลง โดยธนาคารพืชจะช่วยบริหารจัดการ เมื่อต้นไม้ที่สมาชิกปลูกมีปริมาณน้อยทางคณะกรรมการธนาคารพืช จะประสานงานกับหน่วยงานที่มีต้นไม้ที่สมาชิกต้องการและนำพันธุ์ไม้ในธนาคารพืชไปแลกเปลี่ยนแล้วนำมาเก็บสะสม จึงทำให้มีพันธุ์ไม้หลายชนิด ในธนาคารพืชมีพืชสมุนไพร พืชผัก และผลไม้ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้พรรณไม้ทั้งในเรือนเพาะชำและในแปลงเกษตรของสมาชิก โดยใช้เป็นแปลงสำหรับการศึกษาค้นคว้าของนักเรียนนักศึกษาที่สำคัญ

สมาชิกได้เริ่มนำต้นไม้ไปปลูก ตั้งแต่วันที่ 20 กรกฎาคม 2546 จนเสร็จสิ้นในวันที่ 30 พฤศจิกายน 2546 หลังจากนั้นทุกๆ 3 เดือนสมาชิกได้เดินสำรวจพื้นที่ของตนเองและของสมาชิกคนอื่นในโครงการ ในช่วงก่อนเริ่มดำเนินโครงการได้มีการสำรวจพรรณพืชที่มีอยู่เดิมและระบุพรรณพืชที่ปลูกใหม่ (ภาคผนวก ค) ดังนี้

ต้นไม้ที่พบในพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิครอบครองซึ่งเป็นของสมาชิกและกลุ่มเครือข่ายมีจำนวน 46 ชนิด จำนวนทั้งสิ้น 2,030 ต้น ซึ่งต้นไม้ที่พบและสมาชิกกลุ่มสามารถนำมาใช้ประโยชน์ เช่น ต้นเหียง ต้นก่อ ต้นหลุมพอ ผักเขียง ผักหวานป่า ขนุน กะทอน มังคุด ลองกองและสละ เป็นต้น ซึ่งต้นไม้เหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน คือ เป็นไม้ใช้สอย และผลผลิตในการใช้อุปโภคบริโภค และเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมแก่ครัวเรือนรวมทั้งมีพันธุ์ไม้บางชนิดที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ หรือเป็นพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีชี้วัดถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าในเขตเกษตร และมักจะพบว่าพรรณไม้น้ำในท้องถื่นเจริญเติบโตได้ดี และไม่มีการรบกวนของพืชหลักในสวนผลไม้และสวนยางพารา เช่น ผักหวานป่า มันปู ยอดกระถินบ้าน ชะอม เหียง และหมุย เป็นต้น

หลังการดำเนินโครงการเป็นเวลา 18 เดือน ผู้วิจัยได้ร่วมกับสมาชิกสำรวจพรรณไม้ในพื้นที่ดังนี้

(ก) การแจกนับชนิดของพรรณไม้บริเวณในป่ากันชนระหว่างป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์เขาประ – บางคราม กับพื้นที่ที่มีสิทธิครอบครองของราษฎรในหมู่บ้าน จากการคัดเลือกบริเวณที่มีต้นไม้ค่อนข้างเบาบาง และอยู่แถบเนินเขา ซึ่งใช้วิธีการสุ่มสำรวจพันธุ์ไม้ โดยใช้เชือกจึงเป็นตาราง 10 X 10 เมตร แบ่งพื้นที่ออกเป็นช่อง ๆ ละ 1 ตารางเมตร นับจำนวนต้นไม้แล้วบันทึกจำนวนและชนิดของต้นไม้ และการแจกนับพื้นที่ทั้งหมด 100 ตารางเมตรพบต้นไม้ 2,000 ต้นเฉลี่ยตารางเมตรละ 20 ต้น ต้นไม้ที่พบมากที่สุดเรียงตามลำดับ คือ เหยียง ผักหวานป่า สะตอ และลองกอง เป็นต้น(ภาคผนวก ก)

(ข) การแจกนับพรรณไม้พื้นที่ราบ จากการคัดเลือกบริเวณต้นไม้อ่อนข้างเบาบาง ซึ่งใช้วิธีการสุ่มสำรวจพันธุ์ไม้โดยใช้เชือกจึงเป็นตาราง 10 X 10 เมตรแล้วนับบันทึกผลต้นไม้มที่พบประมาณ 17 ชนิดจำนวนทั้งสิ้น 109 ต้น ต้นไม้ที่พบมากที่สุดได้แก่ ทู้งฟ้าตะเคียนกระถินณรงค์ จันทน์เทศ หมากและสะตอ เป็นต้นจากการสำรวจพันธุ์ไม้บริเวณพื้นที่ราบมีต้นไม้อ่อนเบาบางเนื่องจากสภาพดินเป็นดินลูกรัง และขาดน้ำในบางช่วงจึงมีสภาพแห้งตาย (ภาคผนวก ก)

ในปัจจุบันพื้นที่ของหมู่บ้านมีการปลูกยางพารามากที่สุดส่วนผลไม้เริ่มมีความสำคัญรองลงมาในการดำเนินโครงการปลูกพืชผสมผสานสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าได้ปลูกไม้ผลพวกลองกอง สละและพืชผักพื้นบ้านร่วมกับพืชอื่นๆหรือปลูกใกล้บ้านส่วนพืชเชิงเดี่ยวเริ่มลดจำนวนลง เนื่องจากสมาชิกใหม่ที่เพิ่งอพยพมาอยู่ใหม่ปลูกไม้ผลไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากพื้นที่ไม่สมบูรณ์และมีพื้นที่ที่ครอบครองอยู่น้อย และในบางพื้นที่ไม่มีน้ำใช้ในการเกษตร จึงจำเป็นต้องนำปุ๋ยจากแหล่งอื่นมาใช้ ความอุดมสมบูรณ์ของดินในพื้นที่ยังสามารถให้ผลผลิตสูงในระยะ 1 – 3 ปีแรกและการผลิตซ้ำยังให้ผลผลิตสูงอยู่ ผลจากการหักล้าง ถางพง และเผาอินทรีย์วัตถุ ซึ่งเป็นปุ๋ยให้กับดิน และการปล่อยทิ้งพื้นที่ที่เคยทำไร่เป็นเวลานานแล้วกลับมาทำใหม่ ซึ่งเป็นลักษณะให้ธรรมชาติช่วยฟื้นฟูความสมบูรณ์ของดิน อินทรีย์วัตถุที่สะสมอยู่ไว้ก่อนที่เกิดจากการหักล้าง ถางพง และปุ๋ยจากมวลชีวภาพต่างๆ ได้ถูกนำมาใช้จนหมดลง ผลผลิตจึงลดน้อยลงทุกๆ ในขณะที่กลุ่มรักษ์ป่าซึ่งมีพื้นที่น้อยและมีรายได้น้อยไม่สามารถจัดการกับระบบเกษตรแนวทางใหม่ได้ ซึ่งผู้วิจัยได้พูดคุยถึงความเป็นไปได้ในการให้ความรู้ทางด้านเกษตร รวมถึงเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น การใช้ภูมิปัญญาในการผลิตพืชผัก ด้านสุขภาพอนามัย สาธารณสุข การผลิตพืชปลอดสารเคมี การพัฒนาโครงการพื้นฐานภายในหมู่บ้าน และสิทธิในการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นต้น กล่าวคือจากการทำการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการปลูกพืชที่เกี่ยวคู่ต่อกัน หรือการปลูกพืชผสมผสานกันระหว่างพืชกับสิ่งแวดล้อมคือการปลูกพืชร่วมยางพารา ได้แก่ การปลูกพืชที่มี

ศักยภาพสามารถเติบโตอยู่ร่วมกันกับยางพาราให้ผลผลิตควบคู่กันไป เช่น ลองกอง จำปาตะ มังคุด สะตอ เนียง หมาก ระกำ สละ และหวาย เป็นต้น พืชเหล่านี้จะช่วยเพิ่มรายได้ต่อหน่วยพื้นที่ รวมทั้งลดการใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชและช่วยผลผลิตที่ได้ปลอดจากสารพิษ ซึ่งเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค นอกจากนี้ยังช่วยให้สภาพแวดล้อมด้านระบบนิเวศดีขึ้น นอกจากนี้สามารถเลี้ยงสัตว์ในสวนยางพาราและในสวนปาล์ม เช่น การเลี้ยงผึ้ง ไก่และเลี้ยงแพะในสวนปาล์ม ซึ่งสามารถเพิ่มรายได้ต่อหน่วยพื้นที่ และมูลสัตว์ช่วยบำรุงดินให้ดีขึ้นอีกด้วย

การปลูกพืชผสมผสานดังกล่าวเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสวนผลไม้และสวนยางพาราที่มีพื้นที่มีขนาดเล็ก และเป็นการผลิตทางการเกษตรรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นส่วนหนึ่งของความยั่งยืนในการเกษตร และนำไปสู่ความมั่นคงด้านอาหารและการเพิ่มรายได้ของชุมชนในอนาคต

นอกจากนี้ การปลูกพืชผสมผสานได้ส่งผลให้ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากประชาชนได้ร่วมกันปลูกพืชผสมผสาน มีผลสืบเนื่องให้ป่าถูกทำลายจากมนุษย์ในอัตราที่น้อยลงกว่าเดิม เมื่อการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อต้องการที่ทำกินของคนในชุมชนและนอกชุมชนมีแนวโน้มลดลง จึงทำให้การรบกวนที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าลดน้อยลง มีจำนวนสัตว์ที่พบมีสัตว์ เช่น เม่น และหมูป่า เป็นต้น รวมทั้งชนิดต่างๆ ที่เข้ามาอาศัยในสวนผลไม้และสวนยางมากขึ้น

ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมจากการทำโครงการจึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ต่างตระหนักถึงทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งพึ่งพาอาศัยของประชาชนในการดำเนินชีวิต และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน สาเหตุหนึ่งของความตระหนักคือ ประชาชนคำนึงถึงความอยู่รอดของคนรุ่นลูกรุ่นหลานในอนาคต และเห็นว่าหากไม่ช่วยกันดูแลรักษาป่าไม้ในวันนี้ต่อไป เมื่อทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมย่อยหรือลงไป ก็ส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของลูกหลานของตนเองในอนาคต เพราะความอุดมสมบูรณ์ของป่าย่อมเป็นตัวกำหนดชะตากรรมในการทำมาหากินของประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรซึ่งต้องอาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการผลิต ความตระหนักของประชาชนต่อการลดลงและความเสื่อมโทรมอย่างรุนแรงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และผลกระทบรุนแรงทั้งในระดับชาติและระดับโลก สืบเนื่องจากการนำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสื่อประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางโทรทัศน์จึงเพิ่มมากขึ้นทำให้ประชาชนได้รับทราบสถานการณ์ข้อเท็จจริง และเกิดความตระหนัก รวมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น การได้รับข่าวสารของประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นการส่งผ่านตัวบุคคล รวมทั้งมีการได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ เพื่อน

บ้าน ญาติพี่น้องและผู้ใหญ่บ้าน และการได้รับข่าวสารจากองค์กรพัฒนาเอกชน มีการให้ข่าวสารแก่ประชาชนเฉพาะกลุ่มเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวหน้ากลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อกระจายลงไปในระดับครัวเรือนอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้ปัจจุบันเจ้าหน้าที่ทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร ได้มุ่งเน้นเฉพาะกับการบังคับใช้กฎหมาย และกำหนดแนวเขตป่ารักษาพันธุ์และการดำเนินคดี ซึ่งส่งผลให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าร่วมกับประชาชนลดน้อยลง

โดยรวมแล้วเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลมีความใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่าเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการอื่นๆในระดับหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลมักมุ่งเน้นการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น การพัฒนาถนน การปรับปรุงซ่อมแซมสะพาน เป็นต้น สมาชิกจึงไม่มีโอกาสพูดคุยติดต่อกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า และการดูแลป่าในหมู่บ้านมากนัก ซึ่งบางครั้งทางผู้ใหญ่บ้านได้รับการอบรมให้นำข้อมูลมาเผยแพร่ให้แก่ประชาชนในชุมชน เป็นผลมาจากการที่ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมลูกบ้านเพื่อชี้แจงข่าวสารทางราชการแก่ลูกบ้านทุกเดือน และในการประชุมบางครั้งผู้ใหญ่บ้านก็ถือโอกาสประชุม พูดคุยเกี่ยวกับกิจกรรมในการดูแลรักษาป่าด้วย กล่าวคือผู้ใหญ่บ้านไม่สามารถให้ความรู้ทางด้านการอนุรักษ์ป่าได้อย่างถูกต้อง ส่วนใหญ่จะเป็นตัวประสานระหว่างข้อมูลจากทางราชการ

เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยกับประชาชนด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ทำให้ประชาชนสนใจและอยากรู้ข่าวสาร จึงมีการจัดการประชุมกลุ่มย่อยบ่อย ๆ ทางกลุ่มได้ลงมติให้มีการประชุมเดือนละ 2 ครั้ง ทุกครั้งที่มีการประชุมจะมีสมาชิกเพิ่มขึ้น และนำประเด็นการอนุรักษ์ป่ามาพูดคุย รวมทั้งได้ซักถามเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตร การแก้ปัญหาดินเสื่อมโทรม และปัญหาความขัดแย้งการครอบครองที่ดิน การเข้าร่วมประชุมแต่ละครั้งจะส่งผลให้สมาชิกมีความใกล้ชิดกันมีการยอมรับแนวความคิดของผู้อื่น จึงทำให้ประชาชนในชุมชนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันรวมทั้งได้ส่งเสริมให้ทำกิจกรรมร่วมกัน กล่าวคือ ก่อนที่ผู้วิจัยจัดประชุมทำแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ ประชาชนดังกล่าวไม่เคยจัดประชุมและพูดคุยกันอย่างเป็นทางการมาก่อน เมื่อสมาชิกกลุ่มรักษ์ป่าได้กำหนดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าขึ้นมา สมาชิกที่เป็นกลุ่มแกนนำของกลุ่มรักษ์ป่าจำนวนไม่ต่ำกว่า 20 คน ได้มีความพยายามเข้ามามีส่วนในการกำหนดกฎเกณฑ์ควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และที่ดินภายในชุมชน ซึ่งมีกิจกรรมที่แสดงถึงความตื่นตัวและความกระตือรือร้นของประชาชนที่ดำเนินการอยู่และเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น มีการประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการดูแลรักษาป่าร่วมกับผู้วิจัย ในการเสนอความคิดเห็นในการช่วยแก้ปัญหาไฟป่า บริเวณเขาไฟใหม่ การสร้างแนวป่ากันชน การติดตามผลและประเมินผล โครงการในทุกวันที่ 8 ของเดือน เพื่อติดตามการดำเนินการโครงการปลูกพืชผสมผสานและการป้องกันการบุกรุกแผ้วถาง

ป่าของประชาชนจากต่างถิ่นและกลุ่มนายทุนต่างๆ นอกจากนี้สมาชิกกลุ่มรักษ์ป่ายังมีการออกเดินสำรวจสภาพป่าต้นน้ำที่ได้กำหนดเป็นพื้นที่ศึกษาเป็นประจำทุกเดือน เพื่อคอยติดตามตรวจสอบการบุกรุกทำลายป่า อีกทั้งประชาชนได้ทำการศึกษาคุณค่าของผืนป่าพร้อมกับทำเอกสารผลการศึกษาออกเผยแพร่ไปยังบุคคลอื่นๆ ทั่วไป มีส่วนกระตุ้นทำให้ภาครัฐ และภาคเอกชนต่างๆ นอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อต่าง ๆ ได้รับทราบสภาพปัญหา และความสำคัญของป่าที่ประชาชนร่วมกันอนุรักษ์ไว้ ส่งผลให้มีกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ มาเยี่ยมชมดูงาน เช่น กลุ่มป่าชุมชนจากจังหวัดพะเยา และกลุ่มคนกับป่าจังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น ทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและร่วมกันการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้มากขึ้น

4.2 โครงการ สมุนไพรเพื่อสุขภาพ

4.2.1 ความเป็นมาของกลุ่มอนุรักษ์ผักพื้นบ้าน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนหมู่ที่ 4 บ้านบางคราม และชุมชนหมู่ที่ 5 บ้านไสรุ่ง เมื่อประมาณ 130 ปี มาแล้ว ชุมชนเริ่มจากกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งจากจังหวัดนครศรีธรรมราช คนกลุ่มดังกล่าวมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่หมู่ที่ 5 บ้านไสรุ่งซึ่งเป็นพื้นที่ราบสลับกับเนินเขาเตี้ยๆ ริมฝั่งแม่น้ำคลองท่อม ได้มาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกโดยทำไร่แบบแผ้วถางและเผาป่าเพื่อทำการปลูกไม้ผลแบบดั้งเดิม และปลูกพืชไร่แบบผลิตซ้ำหลายๆ ครั้ง จนทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพดินเป็นดินลูกรัง พืชไม่สามารถเจริญเติบโตได้ ไม้ยืนต้นถูกตัดนำไปแปรรูปเป็นเครื่องเรือนสร้างบ้าน ซึ่งมาจากคำบอกเล่า ของหมอพื้นบ้าน (จอห์น ทับไทร (สัมภาษณ์), 6 กรกฎาคม 2546) กล่าวว่า “ไส” หมายถึง ป่ารกชัฏ เป็นพื้นที่ป่าที่ไม่มีไม้ขนาดใหญ่ มีเพียงไม้พุ่มขนาดกลางสลับกับไม้พุ่มเตี้ยๆ ขนาด 2.5 – 5 เมตร ส่วน “รุ่ง” หมายถึง รุ่งเช้า หรือใกล้สว่าง ชาวบ้านจึงเรียกติดปากว่า เป็นหมู่บ้านที่เดินทางเข้าไปจะพบป่าเตี้ย ๆ จนรุ่งเช้า

ต่อมาเมื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และดินจนเสื่อมโทรมแล้ว ประชาชน หมู่ที่ 5 จึงย้ายถิ่นฐานมายัง หมู่ที่ 4 บ้านบางคราม และถือครองที่ดินในหมู่ที่ 4 ส่วนใหญ่ประชาชนจะเป็นคนดั้งเดิมและมีอายุมาก เมื่อเปลี่ยนการปกครองเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ หมู่บ้านหมู่ที่ 4 ถูกแบ่งออกเป็น หมู่ที่ 6 , 7 และ 8 ตามลำดับ

ประชาชนในหมู่ที่ 4 ส่วนใหญ่ปลูกยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจ นอกจากนี้มีการปลูกข้าวไร่ ยังมีการปลูกพืชอื่น ๆ เป็นพืชแซมอีกเช่น แตงกวา พริกขี้หนู ขมิ้น ผักเจียว ถั่วฝักยาว น้ำเต้า ยำแย้ และผักพื้นบ้าน รวมทั้งสมุนไพรที่เจริญเติบโตเองตามธรรมชาติ และปลูกขึ้นมาเอง จึงมีผู้รู้หรือแพทย์แผนไทยใน หมู่บ้านอยู่หลายคนเช่น นายจอห์น ทับไทร นายเสถียร เกิดทรัพย์ นายทรงแก้ว ชนะเมือง และ นายสถาพร มณีมัย เป็นต้น จึงเกิดกลุ่มแพทย์แผนไทย รายได้ของประชาชนมีความไม่แน่นอนจึงนิยมเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด และ โค ในบริเวณป่าใกล้ๆ บ้านเรือน พันธุ์สัตว์ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่นำมาจากภูมิลำเนาเดิม มีการรวมกลุ่มเลี้ยงสัตว์เป็นกลุ่มเล็กๆ และรับการฝึกอบรมและรับบริการบริการปัจจัยการผลิตจากหน่วยงานของรัฐ เช่น พันธุ์สุกร พันธุ์โค และอาหาร เมื่อมีการประชุมปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ สมาชิกดังกล่าวได้รวมเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้าน

ต่อมาประชาชนอพยพมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น สภาพพื้นที่ทำนาและทำไร่เปลี่ยนแปลงไปเป็นพื้นที่ปลูกยางพาราและป่าล้มน้ำมันเกือบทั้งหมด บริเวณป่าไม้สมบูรณ์อยู่ลึกเข้าไปในหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ป่ากันชนกับแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาประ – บางคราม แต่ถูกทำลายแผ้วถางเป็นแปลง ๆ แต่ละแปลง ประมาณ 5 – 10 ไร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาพันธุ์พืช

มาใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรซึ่งเรียกว่า “ว่านยา” เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บกับคนในหมู่บ้าน ก็ต้องทำพิธีขอขมา บอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเจ้าของที่ทำหน้าที่ดูแลรักษา (ส่วนใหญ่คนที่เป็นหมอยาพื้นบ้าน) เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเจ้าของที่ทำหน้าที่ดูแลรักษา “ว่านยา” เรียกว่า “ตาฤณี” เพื่อให้ยาสมุนไพรที่หามาเกิดประสิทธิภาพในการรักษาโรค แต่ถ้าหากไม่มีการขอขมาบอกกล่าวเสียก่อน ตัวยาสมุนไพรที่หามาได้ก็ไม่มีประสิทธิภาพในการรักษาโรค ดังนั้นการลงโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอยู่ในรูปของเจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง เป็นกลไกทางวัฒนธรรมแบบหนึ่งในการควบคุมความประพฤติของคนในชุมชนไม่ให้ประพฤติด

การเกษตรแผนใหม่ในเริ่มขึ้นหลังปี 2500 โดยมีการนำยางพารามาปลูกจากจังหวัดนครศรีธรรมราชด้วยวิธีการนำเอาเมล็ดยางพาราพันธุ์พื้นเมืองเข้ามา เนื่องจากยางราคาดีและราคามีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางได้ส่งเสริมสนับสนุนประชาชนชาวสวนยางให้ปลูกยางพาราพันธุ์ทดแทนยางพาราพันธุ์พื้นเมืองโดยให้ทุนอุดหนุนในระยะเวลา 6 ปีแรก ชาวสวนยางพาราได้ใช้วิถีการเกษตรใหม่ได้แก่ การใช้ปุ๋ยเคมีชนิดต่างๆ การใช้สารกำจัดศัตรูพืช การเตรียมพื้นที่โดยใช้เครื่องมือประสิทธิภาพสูงตั้งแต่ปลูกจนกระทั่งเปิดกรีดได้ใช้สารเคมีปราบวัชพืชรหว่างแถว การปลูกพืชตระกูลถั่ว และพืชคลุมในปีแรกของการปลูกแทน และการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น สับปะรด ข้าวโพด ทำให้พืชผักพื้นบ้าน และพืชสมุนไพรถูกทำลายทิ้งไป จึงทำให้สมุนไพรและผักพื้นบ้านลดจำนวนลงอย่างมาก

ส่วนการทำสวนผลไม้มักเป็นสวนผสม ส่วนใหญ่ใช้พื้นที่บริเวณหุบเขาและที่ราบใกล้ลำห้วย และบริเวณบ้านเรือน แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าสมบูรณ์ได้เปลี่ยนสภาพเป็นสวนไม้ผล สวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันหมดแล้ว ซึ่งส่งผลต่อการทำมาหากินของประชาชน การประกอบอาชีพเกษตรจำเป็นต้องพึ่งน้ำจากธรรมชาติ นอกจากนี้ประชาชนบ้านบางครามและบ้านไสรุ่งได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตป่ารักษาพันธุ์สัตว์เขาประ-บางคราม ด้วยวิธีการที่เจ้าหน้าที่ไม่มีการสำรวจสภาพพื้นที่จริงว่ามีประชาชนอาศัยอยู่แล้วหรือไม่เจ้าหน้าที่รัฐกำหนดเองในแผนที่ ไม่มีการประกาศให้ประชาชนได้รับทราบ จึงทำให้ประชาชนซึ่งเดิมเป็นเจ้าของพื้นที่กลับกลายเป็นผู้บุกรุกเขตป่า หลังจากประกาศใช้กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 กรมป่าไม้ได้ทำการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งประเทศจนถึงปี 2531 จนกระทั่งปัจจุบันกรมป่าไม้ก็ยังไม่สามารถป้องกันการบุกรุกของประชาชนได้ รวมทั้งประชาชนได้ขยายพื้นที่ในการปลูกยางพาราเข้าไปในเขตพื้นที่ป่า ทำให้ประชาชนระแวงว่าที่ทำกินของตนเองที่ได้ครอบครองอยู่แล้ว จะถูกรวมเข้ากับป่าเขตรักษาพันธุ์ที่กำหนดพื้นที่ตามกฎหมายใหม่ จึงทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินและการเก็บผลผลิตจากป่ามีข้อจำกัดมากขึ้น การขยายพื้นที่ทำได้ยากขึ้น สภาพพื้นที่เป็นเนินเขามีการพังทลายของหน้าดินสูง มีความลาดชันอยู่ประมาณ 30 องศา เนื้อดินเป็นดินร่วนปนเศษหินและ

ดินลูกรัง ส่วนใหญ่เนื้อดินเป็นหินดินดานมีสีแดงและสีน้ำตาลหรือแดง ทุกชั้นดินมีสภาพพื้นที่เป็นแบบลูกคลื่นสองชั้น เนื้อดินตื้น มีความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ดินบริเวณนี้ โดยทั่วไปปลูกยางพาราพันธุ์ส่งเสริมทดแทนพันธุ์พื้นเมือง มีพืชแซมในสวนยางที่มีอายุประมาณ 1-3 ปี เช่น มะเขือ พริก ฝักเขียว ข้าวโพด และกระเจี๊ยบแดง เป็นต้น นอกจากนี้มีสวนไม้ผลมีประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่ พื้นที่บางส่วนมีป่าไผ่และไม้พุ่มเหลืออยู่บางส่วน ส่วนแหล่งน้ำทำการเกษตรได้จากแหล่งธรรมชาติ คือ คลองท่อม โตนเดี่ยว คลองโตนและคลองบางคราม น้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภคใช้น้ำประปาภูเขา ซึ่งต่อท่อมาจากฝายน้ำโตนเดี่ยว

4.2.2 การดำเนินการโครงการสมุนไพรรักษาสุขภาพ

เมื่อกลุ่มดังกล่าวเข้าร่วมประชุมทำแผนปฏิบัติการเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยกระบวนการ AIC แล้ว จึงได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มทั้งที่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสุขภาพ และกลุ่มการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ หมู่ที่ 4 และกลุ่มแพทย์แผนไทย การรวมกลุ่มใหม่เป็นการเพิ่มบทบาทให้สมาชิกที่เป็นเกษตรกร ผู้ด้อยโอกาสหรือผู้สูงอายุ และเป็นเครื่องมือต่อสู้กับสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นการเพิ่มพลังทางปัญญาและรวบรวมภูมิปัญญาทางด้านสมุนไพรรักษาสุขภาพและกิจกรรมของกลุ่มเป็นประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิต สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้านนี้เป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่มีปัญหาเดียวกันและมีอาชีพเกษตรเหมือนกัน ปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มได้แก่

1) ความเข้มแข็งของผู้นำ หัวหน้ากลุ่มออมทรัพย์และหัวหน้ากลุ่มแม่บ้านเป็นผู้นำทางการ ซึ่งเป็นผู้นำที่ประชาชนยอมรับ ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการมีแนวโน้มเป็นผู้นำทางความคิด ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์หมู่ที่ 4 และ กลุ่มแพทย์แผนไทย

2) หัวหน้ากลุ่มที่มีประสบการณ์การเป็นผู้นำ กลุ่มแพทย์แผนไทย และกลุ่มออมทรัพย์ ผู้นำกลุ่มมีประสบการณ์การทำงาน มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเป็นผู้นำทางความคิด หรือผู้นำทางด้านอาชีพ

3) การมี “บารมี” ของผู้นำกลุ่ม ซึ่งผู้นำกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มแพทย์แผนไทยจะมีบารมีที่เกิดจากภูมิความรู้ ภูมิปัญญา บารมีดังกล่าวเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งของผู้นำซึ่งมีความเป็นประชาธิปไตย เป็นผู้นำด้านอาชีพและการใช้ทรัพยากรอย่างเสมอภาค

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับผู้นำ การดำรงอยู่และการเติบโตของกลุ่มขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นและศรัทธาที่สมาชิกมีต่อผู้นำ ขณะเดียวกัน แต่ละกลุ่มมีโครงสร้างกลุ่มไม่เด่นชัด ไม่มีการแบ่งหน้าที่ในการทำงาน เพียงแต่ระบุถึงตำแหน่งของบุคคลอย่างกว้างๆ

เพราะคนในกลุ่มเป็นเครือญาติกัน ในช่วงแรกจึงเป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวที่มีพลังไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนาและขับเคลื่อนสู่การพึ่งตนเอง แต่มีเป้าหมายร่วมกันในการประกอบอาชีพ และการพึ่งพิงป่าไม้โดยไม่ทำลายป่าไม้ในชุมชน ได้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และยกระดับความสามารถในการบริหารกลุ่ม ซึ่งช่วยให้การประกอบอาชีพที่มั่นคงและสร้างเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ หลังจากการประชุมปฏิบัติการจัดทำกระบวนการ AIC กลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้านมีกิจกรรมดังรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 สมาชิกรวมกลุ่มกันเดือนละครั้ง โดยไม่ได้กำหนดเวลาที่แน่นอน เมื่อมารวมกลุ่มกันบ่อยๆ จึงมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องการทำลายป่าไม้และการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำให้สมาชิกกลุ่มเริ่มรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ซึ่งในช่วงแรกๆแต่ละคนไม่มีความคุ้นเคยกัน กลุ่มไม่มีสถานที่นัดพบที่แน่นอน จึงใช้บ้านของสมาชิกหมุนเวียนกันไป

ขั้นที่ 2 กลุ่มมารวมตัวกันได้พูดคุย โดยที่ต่างทำกิจกรรมที่เหมือนกัน ได้แก่ การอนุรักษ์ป่าไม้ แต่การปฏิบัติไม่มีแบบแผนแน่นอน เนื่องจากต่างคนต่างทำ เมื่อมารวมเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้านแล้ว จึงมีเป้าหมายร่วมกันมากขึ้น ทุกคนมีบทบาทและหน้าที่ และการดำเนินงานเกิดเป็นรูปธรรมและสามารถประยุกต์ใช้กับอาชีพตนเองได้

ขั้นที่ 3 หลังจากร่วมกันทำกิจกรรม ก็เกิดความสนิทสนมและเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้นรวมทั้งเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการพัฒนากลุ่มให้เป็นเครือข่าย ซึ่งมีรูปแบบการทำงานเป็นกลุ่มสมุนไพรรักษาสุขภาพมีกิจกรรมที่ชัดเจนและร่วมวางแผนการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

การดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้าน เป็นความร่วมมือของบุคคลจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชน นอกจากนี้แกนนำกลุ่มยังได้ชักชวนให้ผู้ที่มิอาชีพที่ต้องเกี่ยวข้องกับป่าไม้ และผู้ที่มีบ้านเรือนหรือสวนในบริเวณใกล้ป่าในเขตบ้านบางครามและบ้านไสรุ่งเข้ามาร่วมเป็นสมาชิก เพื่อสร้างเครือข่ายอนุรักษ์ป่า โดยให้ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร และมีทักษะในการเดินสำรวจสมุนไพรในเขตป่าไม้เป็นอย่างดี เนื่องจากการประกอบอาชีพของพวกเขามีความใกล้ชิดกับทรัพยากรป่าไม้ กลุ่มแกนนำอนุรักษ์ป่าจึงเห็นว่าความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรเหล่านี้จะสามารถนำมาถ่ายทอดให้สมาชิกกลุ่มได้

ตารางที่ 5 กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้านนับตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2546 ถึง วันที่ 31 ธันวาคม 2546

วัน เดือน ปี	กิจกรรม
27 มิถุนายน 2546	จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้าน
30 มิถุนายน 2546	ประชุมกลุ่มอนุรักษ์เพื่อจัดตั้งคณะกรรมการ
15 กรกฎาคม 2546	สำรวจพื้นที่ป่าในบ้านบางคราม
16 กรกฎาคม 2546	สำรวจพื้นที่ป่าในบ้านบางคราม
18 กรกฎาคม 2546	สำรวจพื้นที่ป่าในบ้านบางคราม
23 กรกฎาคม 2546	สำรวจพื้นที่ป่าในบ้านไสรุ่ง
24 กรกฎาคม 2546	สำรวจพื้นที่ป่าในบ้านไสรุ่ง
25 กรกฎาคม 2546	สำรวจพื้นที่ป่าในบ้านไสรุ่ง
30 กรกฎาคม 2546	สรุปผลการเดินสำรวจป่าทั้ง 2 หมู่บ้าน
5 สิงหาคม 2546	การเดินสำรวจ พื้นที่ปลูกสมุนไพรรวมของสมาชิก
7 สิงหาคม 2546	การเดินสำรวจ พื้นที่ปลูกสมุนไพรรวมของสมาชิก
11 สิงหาคม 2546	การเดินสำรวจ พื้นที่ปลูกสมุนไพรรวมของสมาชิก
6 กันยายน 2546	การเดินสำรวจ พื้นที่ปลูกสมุนไพรรวมของสมาชิก
18 กันยายน 2546	การเฝ้าระวังดูแลรักษาป่า
25 ตุลาคม 2546	การเฝ้าระวังดูแลรักษาป่า
11 ตุลาคม 2546	การจัดหาพืชสมุนไพรรวม
8 พฤศจิกายน 2546	การแลกเปลี่ยนพืชสมุนไพรรวม
21 พฤศจิกายน 2546	การแปรรูปสมุนไพรรวมในหมู่บ้าน
11 ธันวาคม 2546	การศึกษาดูงานเพิ่มเติม
20 ธันวาคม 2546	การศึกษาดูงานเพิ่มเติม
28 ธันวาคม 2546	สรุปผลและการเสนอแนะโครงการ

จากตารางแสดงแนวทางดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ในช่วง 1 กรกฎาคม 2546 ถึง 31 ธันวาคม 2546 พบว่า มีการประชุมคัดเลือกคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ด้านต่างๆ และได้สำรวจพื้นที่ป่าไม้บ้านบางครามและบ้านไสรุ่ง โดยมีการทำกิจกรรมเป็น 4 ประเภทดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ชวนเพื่อนเที่ยวป่า เป็นขั้นตอนแรกที่หัวหน้ากลุ่มได้รวมกลุ่มของเครือข่ายและเยาวชนในหมู่บ้าน โดยให้ผู้รู้เกี่ยวกับแพทย์แผนไทยนำสมุนไพรชนิดต่างๆ มาแนะนำในวันที่นัดประชุมแต่ละครั้ง มีสมุนไพรที่สมาชิกให้ความสนใจ ได้แก่ สมุนไพรที่ใช้แทนผงชูรส และสมุนไพรใช้รักษาโรกระบาดไท้ เป็นต้น

กิจกรรมที่ 2 ห้ามตากห้ามวาง เป็นขั้นตอนที่หัวหน้ากลุ่มและผู้รู้นัดประชุมและแนะนำถึงการรักษาพืชสมุนไพรใกล้ครัวเรือนและสมุนไพรที่พบในป่า โดยวิธีการให้ความรู้และสาธิตการนำชิ้นส่วนของพืชสมุนไพรมาใช้ ได้แก่ ลูกกอกป่า ให้เก็บเฉพาะผลมาเท่านั้น ไม่ควรจะโคนทั้งต้น และต้นยอให้นำเอาเฉพาะผลมาเท่านั้น ไม่ควรจะหักกิ่งและโคนทั้งต้น เป็นต้น

กิจกรรมที่ 3 บริจาคพืชพันธุ์ เป็นขั้นตอนที่แต่ละครัวเรือนสำรวจมาแล้วว่า ครัวเรือนใดมีชนิดและปริมาณของสมุนไพรจำนวนเท่าไร หลังจากนั้นได้นำมาจัดลำดับชนิดพืชสมุนไพรในแต่ละครัวเรือน ถ้ามีปริมาณมากก็นำไปแลกเปลี่ยนกับสมาชิกคนอื่นที่ต้องการปลูก หรือไม่มีพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ โดยปลูกกันตามแปลงที่กำหนดเอาไว้

กิจกรรมที่ 4 ร่วมกันอนุรักษ์ป่า เป็นขั้นตอนที่สมาชิกแต่ละคนนำต้นไม้ไปปลูก ซึ่งมีทั้งไม้ผลและพืชสมุนไพรทั้งประเภทไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุกและไม้คลุมดิน ซึ่งเป็นการเพิ่มสัดส่วนของต้นไม้ให้เหมาะสม เนื่องจากพืชสมุนไพรบางชนิดต้องอาศัยไม้ผลเป็นไม้อาศัยและเป็นพืชที่ต้องเกื้อกูลกัน

4.2.3 ผลการดำเนินงานโครงการสมุนไพรเพื่อสุขภาพ

จากการดำเนินงานโครงการสมุนไพรเพื่อสุขภาพ พบว่าในระหว่างวันที่ 1 กรกฎาคม 2546 ถึง วันที่ 31 ธันวาคม 2546 ผลจากการที่กลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้านได้จัดทำกิจกรรมในโครงการสมุนไพรเพื่อสุขภาพ มีรายละเอียดดังนี้

พื้นที่บ้านบางครามและบ้านไสรุ่งมีพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชสมุนไพร สลับกับไม้ผล ซึ่งครัวเรือนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ป่า จำนวน 70 ครัวเรือน ได้ปลูกพืชสมุนไพรใกล้ครัวเรือนจำนวน 70 ชนิดต่อครัวเรือน(ภาคผนวก ค) ทำให้พืชสมุนไพรช่วยป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนไม่ให้เกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ เช่น ช่วยป้องกันการทลายของหน้าดิน ทำให้อ่างน้ำไม่ตื้นเขิน และสระน้ำธรรมชาติไม่แห้งแล้งหรือในช่วงฤดูฝนไม่เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และป่าไม้รอบหมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยพืชสมุนไพรมีหน้าที่ปรับสภาพดินและปล่อยน้ำที่ต้นไม้อิ่มซับไว้ออกมาในหน้าแล้ง ประชาชนจึงมีน้ำใช้ทำการเกษตรได้ตลอดปี

ส่วนผลผลิตอื่นๆ ที่ประชาชนเก็บจากป่าตามสวนครัวบ้านเรือนหรือป่าบนเนินเขาต่างๆ ตัดกับป่าสมบูรณ์ ในแปลงปลูกยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน หรือที่ดินสาธารณะ ได้แก่

สะอาด ลูกเนียง หน่อไม้ เห็ดท่อนไม้ ไม้พิน และดอกหญ้า เพื่อใช้ในการทำไม้กวาดดอกหญ้า และผักพื้นบ้านต่าง ๆ กฎในการใช้ประโยชน์ของป่าในชุมชนมีดังนี้ (1) ถ้าผลผลิตนั้นอยู่ในที่ดินที่อ้างสิทธิโดยครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่ง แต่เป็นการเติบโตขึ้นมาเองตามธรรมชาติ มักจะเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเข้าเก็บเกี่ยวได้ (2) ถ้าปลูกต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะ โดยผู้ปลูกมีเจตนาที่จะปลูกเพื่อหวังเอาผลผลิต แม้ว่าอยู่ในที่สาธารณะ ผู้ปลูกก็มีสิทธิ์ในผลผลิตนั้น เช่น กล้ายริมรั้ว ริมนถนนสาธารณะ (3) ถ้าผลผลิตอยู่ในที่ดินครัวเรือนใด เจ้าของที่ดินเป็นผู้ที่มีสิทธิ์ ตัวอย่างเช่น หล้าเลี้ยงสัตว์ ใช้ทำไม้กวาดดอกหญ้า หน่อไม้ เห็ด พืชสมุนไพร ผักพื้นบ้าน ทั้งที่กินใบและกินผล เช่น มะเขือ มันปู ชะอม เหยียง ยาแย้ ผักเสี้ยน และกล้ายป่า

เมื่อพิจารณาในภาพรวม จะพบได้ว่า อาชีพที่ต้องอาศัยผลผลิตจากป่าจะมีสัดส่วนลดลง ซึ่งมีสาเหตุสำคัญ 4 ประการ คือ (1) การปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มงวดของเจ้าหน้าที่ และการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ (2) การเพิ่มขึ้นของรายได้จากยางพารา ผลไม้ และปาล์มน้ำมัน (3) ผลผลิตจากป่าเริ่มหายากขึ้น เช่น พืชสมุนไพร ผักพื้นบ้านและไม้หอม ต้องเดินทางไกลๆ (4) สมาชิกในครอบครัวมีการทำงานนอกบ้านมากขึ้น เนื่องจากเส้นทางการคมนาคมสะดวกต่อการเดินทางไปทำงานนอกบ้าน ส่วนผู้ที่มีพื้นที่ปลูกยางพารา น้อย หรือยางพารายังกรีดไม่ได้ และปาล์มน้ำมันที่ลงทุนสูง ต้องพึ่งพาการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า รวมทั้งประชาชนที่ไม่ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง มักเป็นผู้ที่เก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า เช่น พืชผักพื้นบ้านและพืชสมุนไพร เป็นต้น

หลังจากประชาชนได้ปลูกพืชสมุนไพรเสริมในสวนผลไม้และไม่เข้าไปตัดและแผ้วถางต้นไม้ในเขตป่าในชุมชน ทำให้อัตราการทำลายป่าลดลง การรบกวนที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าลดน้อยลงด้วย พบว่า ป่าไม้บ้านบางครามที่มีพื้นที่ติดต่อกับป่าไผ่สูงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นป่าที่มีระบบนิเวศที่มีทั้งป่าพรุสลับกับพื้นที่ราบและมีเนินเขาเตี้ยๆ ดังคำกล่าวของหัวหน้ากลุ่มพืชผักพื้นบ้านหมู่ที่ 4 กล่าวว่าบริเวณพื้นที่เนินเขาที่มีถนนตัดผ่าน ทำให้ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ป่ามีหลายรูปแบบ เช่น ป่าไผ่ผสมป่าดิบชื้น ป่าดิบชื้นพื้นที่ราบ ป่าดิบชื้นเชิงเขา ป่าโปร่ง สลับกับสวนผลไม้ สวนยางพาราและ ส่วนปาล์มน้ำมัน อีกทั้งในเขตป่าพรุจะพบร่องน้ำเล็ก ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่รับน้ำฝนในฤดูฝน เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า จึงพบสัตว์ในพื้นที่แห่งนี้มากขึ้น เช่น บ่าง แม่น กระเจง ลิ่น หมูป่า เป็นต้น พบนกที่เข้ามาทำรัง และกินผลไม้ในสวนมากขึ้นเช่น นกหัวว่า นกจุก นกเขา นกเขาไฟ และไก่ป่า (สำราญ บุญส่ง (สัมภาษณ์), 18 พฤศจิกายน 2546) (ภาคผนวก ค)

หลังจากประชาชนได้เริ่มดำเนินการ โครงการสมุนไพรเพื่อสุขภาพซึ่งประชาชนได้ปิดเส้นทางเข้าไปในเขตป่า และประชุมกลุ่มเพื่อเร่งปลูกพืชสมุนไพร ทำให้ป่าถูก

ทำลายจากมนุษย์น้อยกว่าแต่ก่อน การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อต้องการที่ทำกินของประชาชนในชุมชน และคนนอกชุมชนลดลง ทำให้สัตว์ป่ามีแนวโน้มเพิ่มปริมาณมากขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มานานมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งถึงการเปลี่ยนแปลงของ สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในชุมชน จากการสังเกตการปฏิบัติงานของกลุ่มสมาชิกแพทย์แผน ไทยที่สั่งสมประสบการณ์ พบว่าบุคคลกลุ่มนี้มีความรู้เกี่ยวกับป่าในด้านพืชสมุนไพร ความ หลากหลายทางชีวภาพ การดูแลรักษาและพัฒนาสายพันธุ์พืชชนิดต่างๆ ตลอดจนมีความเข้าใจถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการนำสมุนไพรมาแปร รูป ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1) ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มนุษย์ในระบบนิเวศว่า หากป่าหมดก็จะไม่มีน้ำในลำธาร ห้วย หนอง และลำคลอง ซึ่งทุกส่วนมีความเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตทางการเกษตร ทุกสิ่งทุกอย่างมีสัมพันธ์เชื่อมโยงและ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

2) ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างและลักษณะของป่า มีความเข้าใจ เกี่ยวกับการจัดลำดับชั้นเรือนยอดของพืชและพันธุ์พืชในท้องถิ่น จึงมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ผักพื้นบ้าน และพืชสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าสามารถจำแนกชนิดพืช สมุนไพร ไปปลูกและขยายพันธุ์ได้โดยเข้าใจสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืช นั้นๆ ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์ และประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

3) ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อจำกัดของการใช้ประโยชน์จาก ป่า สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าและกลุ่มเครือข่าย จึงได้สร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อกำหนดแนวทาง วิธีการ และข้อห้าม เพื่อป้องกันมิให้มีการใช้ประโยชน์จากป่ามากเกินไป จนทำลายความสมดุลทาง ธรรมชาติ เช่น ห้ามโค่นต้นไม้ใหญ่ทุกชนิดในพื้นที่ป่าในหมู่บ้านและริมห้วย รวมทั้งสนับสนุน การปลูกไม้โตเร็วริมคลอง

4) ในการประชุมกลุ่มย่อยแต่ละครั้ง ได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการ ประกอบอาชีพทางการเกษตร ประชาชนจึงมีความรู้เรื่องการหมุนเวียนของธาตุอาหารในดินและ ความเชื่อมโยงของมวลชีวภาพในระบบนิเวศในเขตร้อน ซึ่งพบในระบบการทำไร่หมุนเวียนใน หมู่บ้าน โดยการปลูกพืชบำรุงดินจะช่วยเติมธาตุอาหารจากมวลชีวภาพให้แก่ดิน นอกจากนี้ ประชาชนที่ร่วมในกลุ่มอนุรักษ์ป่ามักปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเองเพื่อให้มีพืชหลากหลายชนิดไว้เป็น อาหารและสมุนไพร

5) ความรู้เรื่องการทดแทนในสังคมพืช หลังจากมีการรบกวนระบบนิเวศ พื้นที่ในไร่หรือสวนยางพาราและป่ากร้างจะถูกทิ้งไว้ สภาพป่าจะค่อยๆ ฟื้นฟูลึ้นจนกลายเป็นป่า

ในที่สุด นอกจากนี้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ในป่าที่ช่วยอุ้มน้ำและฟื้นฟูสภาพป่าให้มีคุณสมบัติทางด้านอาหาร สมุนไพรและไม้ใช้สอย โดยทั่วไปประชาชนในหมู่บ้านมักรู้จักพันธุ์ไม้และสรรพคุณของพืชต่างๆ ในชุมชนไม่น้อยกว่า 200 ชนิด

นอกจากประชาชนจะมีภูมิปัญญาด้านสมุนไพรแล้ว ยังมีความตระหนักและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ จึงทำให้มีศักยภาพในการจัดการป่าไม้ของชุมชนซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ (1) บทบาทและการปรับตัวของสมาชิกในกลุ่มต่อต้านกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี และการส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว (2) ศักยภาพของประชาชนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

ชุมชนทั้ง 2 แห่งนี้ไม่มีการบุกรุกแผ้วถาง เผาป่า เนื่องจากส่วนใหญ่ต่างตระหนักถึงทรัพยากรป่าไม้ที่จะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า จากการสังเกตพบว่า ประชาชนได้ใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้าน จำนวน 60 ชนิด ต่างตระหนักถึงบทบาทและคุณค่าของพืชผักพื้นบ้านต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน เช่น ใช้เป็นอาหาร เครื่องปรุงรส พืชสมุนไพรและเครื่องแกง ทั้งนี้ประเด็นสำคัญที่ก่อให้เกิดประชาชนเกิดความตระหนักมากคือ ประชาชนมีความฝันถึงความอยู่รอดของคนรุ่นลูกและหลานในอนาคต ประชาชนตระหนักดีว่าหากไม่ช่วยกันดูแลรักษาป่าไม้ในวันนี้ต่อไปในวันข้างหน้าทรัพยากรธรรมชาติจะเสื่อมโทรมร่อยหรอลงไป และจะส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของลูกหลานของตนเองในอนาคต เพราะความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ย่อมเป็นตัวชี้ชะตาการทำมาหากินของประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพทางการเกษตร

4.3 โครงการพัฒนาป่าชุมชนอนุรักษ์

4.3.1 ความเป็นมาของกลุ่มรวมน้ำใจ

ชุมชนบ้านนิคมหน้าเขา หมู่ที่ 6 ประชาชนได้อพยพเข้ามาอยู่ใน ปี 2522 จากแหลมตะลุมพุก ตำบลบางจาก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเมื่อเกิดวาทภัยครั้งใหญ่ ในปี 2504 ประชาชนได้รับความเดือดร้อนเพราะพื้นที่ทำกินถูกน้ำท่วมซึ่งต้องใช้เวลาฟื้นฟู ต่อมา มติคณะรัฐมนตรี ปี 2505 ตามนโยบายของรัฐบาลสมัย ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองจึงส่งเสริมให้มีการอพยพประชาชนที่ไม่มีที่ดินทำกินในภาคต่างๆ เข้ามาอยู่ประจำทำกินในพื้นที่จังหวัดภาคใต้ ในเขตจังหวัด สตูล ยะลา นราธิวาส สุราษฎร์ธานี และกระบี่ (กรมประชาสัมพันธ์ 2536 : 2) สำหรับจังหวัดกระบี่ ได้คัดเลือกพื้นที่ตำบลคลองท่อมเหนือ ซึ่งในระหว่าง ปี 2516 – 2525 พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์อาศัยอยู่ ดังนั้น จังหวัดกระบี่จึงจัดตั้งนิคมสร้างตนเองเพื่อพัฒนาชาติไทย โดยจัดให้เป็นรูปนิคมสหกรณ์สร้างตนเองบ้านหน้าเขา ในขณะนั้นทางนิคมสหกรณ์ได้คัดเลือกประชาชน

ในพื้นที่จังหวัดกระบี่ให้เข้ามาอยู่ แต่มีจำนวนสมาชิกไม่ครบ จึงไม่สามารถจัดตั้งเป็นหมู่บ้านนิคมสหกรณ์ได้ จึงได้รับประชาชนจากอำเภอปากพนังเข้ามาจำนวน 40 ครัวเรือน โดยอพยพมาตั้งแต่ปี 2522 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการจัดสรรที่ดินให้ครอบครัวละ 25 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ ซึ่งสภาพชุมชนมีลักษณะเป็นพื้นที่จัดสรรประมาณ 500 ไร่ และมีบุคคลจากภายนอกอพยพเข้ามาอาศัย โดยการซื้อสิทธิการครอบครองที่ดินจากประชาชนกลุ่มแรก คนในพื้นที่เดิมได้ขายสิทธิให้กับเครือญาติของประชาชนจากอำเภอปากพนัง ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม (กรมประชาสงเคราะห์ 2536 : 1) ทั้งนี้ นิคมฯ ได้ส่งเสริมสมาชิกให้ปลูกปาล์มน้ำมันและยางพาราเป็นพืชหลัก ทั้งที่ความจริงแล้วพืชเศรษฐกิจทั้งสองชนิดนี้มีผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่าในภาคใต้ (สมนึก ทับพันธุ์ และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ , 2534 : 337) โดยโครงการนิคมสหกรณ์ได้มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและรายได้ของสมาชิกนิคมฯ เป็นหลัก จึงทำให้มีการนำทรัพยากรในพื้นที่นิคมมาใช้เป็นจำนวนมาก จนเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายอย่างรุนแรง

จากการประชุมปฏิบัติการเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยใช้กระบวนการ AIC ประชาชนในหมู่ที่ 6 บ้านนิคมหน้าเขา มีการรวมตัวภายในหมู่บ้าน โดยการนำของผู้ใหญ่บ้านและโต๊ะอิหม่าม (นายสุภาพ ทับทิม) ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน จัดตั้งเป็นกลุ่มรณรงค์ ส่วนใหญ่สมาชิกเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม และอาศัยอยู่ในพื้นที่เขตนิคมสหกรณ์

การทำลายป่าไม้และการบุกรุกป่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของกลุ่มรณรงค์ เนื่องจากส่วนใหญ่ได้รับบทเรียนจากการทำลายป่าไม้มามากจนพอที่จะเข้าใจว่าควรหยุดการทำลาย และร่วมกันรักษาป่าไว้ให้สมบูรณ์ใกล้เคียงสภาพเดิมมากที่สุด แต่ชาวบ้านยังขาดผู้นำที่ดีและขาดแนวทางในการประสานความร่วมมือ และยังมีอาจหลุดพ้นจากการเอาเปรียบด้านเศรษฐกิจในท้องถิ่นของตนเองได้ กลุ่มรณรงค์จึงมีส่วนช่วยให้การดำเนินการโครงการต่างๆ บรรลุผลได้ด้วยองค์ประกอบดังนี้

1) สมาชิกกลุ่มรณรงค์เป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลามมีการทำกิจกรรมร่วมกัน สมาชิกต่างเป็นเจ้าของสวนยางพาราและไม้ผล จึงได้รับผลกระทบจากการทำลายป่าไม้ในบริเวณใกล้เคียง

2) สมาชิกกลุ่มรณรงค์เป็นสมาชิกนิคมสหกรณ์ ต่างมีที่ดินเป็นของตนเองและมีขอบเขตแน่นอน เมื่อไม่ช่วยกันรักษาป่าใกล้สวนของตนเอง ในบางฤดูจะเกิดไฟป่าจากพื้นที่ป่าของหมู่บ้านใกล้เคียง และไฟป่าจะลุกลามมาเผาสวนยางและสวนผล ไม้ ทำให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจถึงผลกระทบโดยตรงของการทำลายป่า

3) เมื่อสมาชิกกลุ่มรวมน้ำใจมีความรู้ในการนำพืชผักพื้นบ้านมาบริโภค ทำให้เกิดความรู้สึกหวงแหนและต้องการอนุรักษ์เอาไว้ โดยพยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการขยายพันธุ์ และนำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเรือน โดยจะไม่โค่นทำลายต้นไม้ใหญ่ และสมาชิกได้ช่วยกันจัดเวรยามในการตรวจตราในเขตป่า

4) สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้นำกลุ่ม ผู้นำหมู่บ้านและผู้นำศาสนา ทำให้สมาชิกมีความเกรงใจและให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ แต่ยังคงขาดผู้นำในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ สมาชิกไม่มีความรู้ความเข้าใจ เนื่องจากเดิมสมาชิกที่อพยพจากอำเภอปากพนังประกอบอาชีพประมง จึงไม่มีความรู้ด้านพืชและการอนุรักษ์ป่า ขณะเดียวกันหน่วยงานรัฐไม่ได้สนับสนุน รวมทั้งยังกล่าวโทษว่าเป็นผู้บุกรุกทำลายป่าอีกด้วย พวกเขาจึงขาดความไว้วางใจรัฐ

กลุ่มรวมน้ำใจประกอบด้วยสมาชิกจากกลุ่มเลี้ยงสัตว์หมู่ที่ 6 กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มสุขภาพ กลุ่มแพทย์แผนไทย และกลุ่มพืชพื้นบ้าน แกนนำของกลุ่มจะทำกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน และแต่ละกลุ่มสามารถนัดวันประชุมพบปะกันได้ง่าย และมีสถานที่นัดพบแน่นอน โดยจะนัดประชุมกันทุกบ่ายวันศุกร์ ในทุกๆ สัปดาห์ที่มีสยิด เมื่อประชุมเสร็จแล้วจึงประกอบพิธีทางศาสนา ขณะเดียวกันผู้นำในกลุ่มรวมน้ำใจสามารถประสานงานกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องได้ในระดับหนึ่ง และสมาชิกกลุ่มสามารถทำงานร่วมกับสมาชิกในกลุ่มอื่นๆ ได้ ถ้าหากไม่สามารถไปร่วมทำงานได้ก็จะมีตัวแทนของกลุ่มไปร่วมทำงานแทน ทำให้สมาชิกกลุ่มได้รับรู้ข่าวสารจากกลุ่มอื่นๆ ได้ เช่น สมาชิกกลุ่มที่ทำงานก่อสร้างเมื่อไปทำงานก็จะได้ร่วมพูดคุยกับสมาชิกไปด้วย โดยไม่จำเป็นต้องนัดประชุม ยกเว้นแต่เป็นการประชุมเพื่อขอมติในที่ประชุม นอกจากนี้ ในกลุ่มมีความเชื่อในหลักศาสนาว่า เมื่อสมาชิกคนหนึ่งคนใดได้รับรู้ข่าวสารแล้ว ต้องหาวิธีการบอกต่อๆ กันไป หากไม่บอกต่อจะถือว่าบาป ซึ่งเป็นแนวทางขยายผลของโครงการที่ทำให้ประสบผลสำเร็จได้ดี ขณะเดียวกันในพื้นที่บ้านนิคมหน้าเขา มีแนวเทือกเขาไฟไหม้และเขารูปเต่า มีพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 2500 ไร่ มีลักษณะเป็นสันเขาสลับกับพื้นที่ราบเชิงเขา ใช้เป็นสวนยางพาราสลับกับสวนผลไม้และปาล์มน้ำมัน ส่วนแนวพื้นที่ราบเชิงเขาจนถึงที่ราบเป็นพื้นที่จัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน จึงทำให้แนวเขตระหว่างสวนยางพาราและสวนผลไม้เป็นแนวป่ากันชนจนถึงแนวสันเขาที่มีความลาดชันเกิน 35 องศา สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรจึงกันพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นป่าชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2535 ทำให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าหรือผลิตภัณฑ์จากป่าได้ ทั้งนี้ไม่ให้มีการเปลี่ยนผู้ถือกรรมสิทธิ์ และมอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ดูแลพื้นที่พื้นที่ป่าชุมชน (ยศ สันตสมบัติ, 2535 ก)

สหกรณ์จึงมีนโยบายให้นิคมสหกรณ์คลองท่อม ดำเนินการส่งเสริมให้ประชาชนปลูกปาล์มน้ำมันและยางพาราเป็นพืชหลัก แต่ประชาชนซึ่งเดิมเป็นชาวประมงมาก่อนไม่มีความรู้เกี่ยวกับการเกษตร จึงต้องรวมกลุ่มเพื่อเข้ามารับการอบรมในด้านความรู้เกษตรแผนใหม่ เช่นการใช้ปุ๋ยเคมีต่างๆ ตามขั้นตอนตั้งแต่เริ่มปลูกจนสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและการเตรียมพื้นที่โดยใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูง รวมทั้งใช้วัสดุอุปกรณ์ในการทำเกษตรที่ทันสมัย ขณะเดียวกันคนในถิ่นที่จับจองที่ดินในเขตนิคมสหกรณ์คลองท่อมมาก่อนได้ขายสิทธิให้กับผู้อื่น เมื่อขายที่ดินแล้วบุคคลเหล่านี้จะบุกเบิกแผ้วถางป่ารอบๆ เขตนิคมสหกรณ์อีก ประชาชนบ้านนิคมหน้าเขานอกจากจะมีอาชีพหลักในการทำสวนยางพารา และปลูกปาล์มน้ำมันแล้ว ยังมีการหาของป่าในระยะเริ่มแรกที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านอีกด้วย เนื่องจากต้นยางพาราและปาล์มน้ำมันยังไม่ให้ผลผลิต ประชาชนกับป่าจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สำหรับวิถีชีวิตของประชาชนในการอยู่ร่วมกับป่า ของป่าได้แก่ สะตอป่า เหยียง เนียง ลูกกอก และผักพื้นบ้านในช่วงแรกประชาชนไม่รู้จักพืชดังกล่าว เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงมาก่อน ต่อมาเมื่อเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านดั้งเดิมได้แนะนำใช้พืชบางชนิดเป็นอาหาร เช่น ผักหวานป่า ผักเหียง ผักกูด มันปู และลูกเนียง เป็นต้น (ชูศักดิ์ ราตรี (สัมภาษณ์), 18 กรกฎาคม 2546) เล่าว่าป่าไม้ในเขตบ้านนิคมหน้าเขานั้นมีสมุนไพรหลายชนิด ตัวอย่างยาที่ประชาชนใช้รักษาโรค ได้แก่ ด้วยารักษาโรค ปวดเมื่อย ประกอบด้วย หมากแพ่น และจิงป่า ด้วยารักษาโรคพยาธิ ประกอบด้วยลูกสะบ้าบ้าน นำมาเผาไฟให้สุกแล้วนำมากิน ด้วยาไข้มาลาเรีย ประกอบด้วยลูกขี้กา ไม้กระดุกไก่ ไม้ไหลเผือก เป็นต้น

4.3.2 การดำเนินการโครงการพัฒนาป่าชุมชน

กลุ่มรวมน้ำใจเป็นความร่วมมือของสมาชิกที่ได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อจัดทำโครงการพัฒนาป่าชุมชนหมู่ 6 ซึ่งเป็นพื้นที่ป่า 20 ไร่ ๒๐๐ ไร่ ตามระเบียบของกรมป่าไม้ ประชาชนในพื้นที่ร่วมกันสร้างหลักเกณฑ์ แบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการป้องกันการทำลายป่าเพื่อหาผลประโยชน์ในพื้นที่ป่าใกล้เคียง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาป่าจำนวน 250 ไร่ ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ในเรื่องระบบนิเวศและ ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีลักษณะการดำเนินงาน ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 สมาชิกในกลุ่มร่วมกันเดินสำรวจแนวเขตป่าที่เป็นพื้นที่ป่าชุมชนหมู่ที่ 6 โดยทำงานร่วมกับตัวแทนนิคมสหกรณ์ ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 6 และผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3, 4 และ 6 โดยให้สมาชิกกลุ่มในเขตพื้นที่ที่กลุ่มรวมน้ำใจร่วมรับผิดชอบ ซึ่งไม่ได้มีหลักเขตแนวที่แน่นอน แต่จะใช้เขตแนวพื้นที่

จัดสรรของนิคมสหกรณ์เป็นแนวเขตกันชน และกำหนดแนวเขตถนนในฝั่งหมู่บ้านเป็นแนวรอบทั้ง 3 ด้าน(ดังรูปภาพที่ 5)

กิจกรรมที่ 2 การประชุมเพื่อวางแผนการดำเนินงานจัดหาพรรณไม้ ซึ่งกิจกรรมนี้เป็นการทำงานร่วมกับกลุ่มรักษ์ป่าและกลุ่มพืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ โดยใช้วิธีการสะสมพรรณไม้ไว้ในธนาคารพืชของบ้านนายสุภาพ ภูทับทิม และมีหน่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือช่วยจัดหาพรรณไม้และเบิกจ่ายไปปลูกในแนวถนนภายในหมู่บ้าน จึงทำให้มีพรรณไม้สะสมไว้จำนวน 80 ชนิด

กิจกรรมที่ 3 ปลูกป่า ตามแผนผัง ซึ่งในการวางแผนปลูกป่าตามแผนผังในหมู่บ้าน แบ่งการปลูกป่าออกเป็น 3 แปลง อยู่ในพื้นที่ 250 ไร่ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การปลูกป่าและไม้โตเร็วบริเวณรอบๆ สนามฟุตบอลของหมู่บ้าน เป็นกิจกรรมที่นำเยาวชนในหมู่บ้านและนักเรียนโรงเรียนบ้านบางเตียวมาร่วมกันปลูก ซึ่งผู้วิจัยได้ประสานงานร่วมกับตำรวจตระเวนชายแดนในพื้นที่ โดยจัดอบรมนักเรียนและชาวบ้านให้ความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน แบ่งการปฏิบัติออกเป็น 4 ขั้นตอน

ก. การให้ความรู้เรื่องการพังทลายของดินและการรักษาหน้าดิน เมื่ออบรมให้ความรู้แล้ว นำเด็กนักเรียนไปปลูกหญ้าแฝกและไม้โตเร็ว เช่น กระถินเทพา ประดู่ ทุ้งฟ้า จีเห่ล็กเทศ หางนกยูงฝรั่ง และสักทอง โดยปลูกรอบสนามฟุตบอลและในแนวข้างถนนในหมู่บ้าน ช่วยรักษาหน้าดินได้จำนวน 3 ไร่

ข. การชักชวนให้เยาวชนช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ที่ร่วมกันปลูก และปลูกเพิ่ม โดยมีข้อตกลงว่าเยาวชนคนใดที่มาเล่นฟุตบอลตอนเย็น ก่อนเล่นฟุตบอลจะต้องไปปลูกต้นไม้ก่อน 1 ต้น และช่วยกันดูแลรดน้ำทุกๆ วัน จนได้พื้นที่ปลูกป่าจำนวน 2 ไร่

ค. การปลูกไม้ผลและพืชผักพื้นบ้าน เป็นการปลูกพืชในพื้นที่สาธารณะ จำนวน 25 ไร่ โดยเยาวชนในหมู่บ้านร่วมกันปลูกไว้เพื่อใช้ผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งได้ปลูกผักเหียง จำนวน 500 ต้น ผักหวานจำนวน 400 ต้น และมันปูจำนวน 100 ต้น โดยปลูกแซมในป่าไม้ที่มีไม้ป่าพื้นเมืองเจริญเติบโตอยู่แล้ว

ง. การปลูกไม้ผสมผสานในพื้นที่ป่าเขาไฟใหม่ เป็นการนำกล้าไม้เล็กๆ ไปปลูกในบริเวณพื้นที่ว่างและพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย โดยทยอยกันปลูกตามแนวทางที่สมาชิกตกลงกันไว้ กล่าวคือเมื่อมีผู้ใดขึ้นไปหาของป่าหรือเก็บพืชผักพื้นบ้านแต่ละครั้งให้นำกล้าไม้ไปปลูกด้วย โดยนำไปเท่าที่จะนำไปได้ ทั้งนี้มีผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ควบคุมพื้นที่การปลูกตามแผนผังที่กำหนดไว้ เพราะทุกครั้งที่ยื่นไปบนภูเขา ผู้เดินทางจะต้องมาเบิกต้นกล้าจากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 จึงทำให้สามารถกำหนดแผนการปลูกได้

กิจกรรมที่ 4 การจัดผู้รับผิดชอบในการปลูกต้นไม้บนภูเขาไฟใหม่ สนามฟุตบอลและแปลงพืชผักพื้นบ้าน สมาชิกได้แบ่งพื้นที่การรับผิดชอบออกเป็นกลุ่มดังนี้

- พื้นที่ภูเขาไฟใหม่มีกรรมการป่าชุมชนจำนวน 9 คน (ภาคผนวก ข) ได้รับความชอบดูแลแนวเขตที่ดินเฝ้าระวัง ไฟป่า และการทำลายป่าไม้ เช่นการเก็บของป่าเกินข้อกำหนด การโค่นต้นไม้และการขุดค้นพันธุ์พืชผักพื้นบ้าน

- สนามฟุตบอล มีกรรมการกลุ่มเยาวชนรักษ์ป่า ซึ่งจัดตั้งกลุ่มจากการขยายผลโครงการมีผู้รับผิดชอบ 20 คน ซึ่งเป็นเยาวชนที่เล่นฟุตบอลในหมู่บ้านที่ 6 รับผิดชอบดูแลการ รดน้ำ และปลูกซ่อมต้นไม้ที่ตาย และกำจัดวัชพืชในบริเวณแปลงปลูก

- แปลงพืชผักพื้นบ้านมีกรรมการกลุ่มนิคมหน้าเขา เป็นกลุ่มจากการขยายกลุ่มเครือข่าย มีจำนวน 25 คน รับผิดชอบดูแลพืชผักพื้นบ้านที่ปลูกร่วมกับพืชยืนต้น เช่น สะตอ กะท้อน ทูเรียน ลองกอง และไม้พื้นเมือง

กิจกรรมที่ 5 การจัดแหล่งเรียนรู้ สมาชิกในกลุ่มรวมน้ำใจได้ประชุมเพื่อจัดพื้นที่ เป็นแหล่งเรียนรู้ โดยการสำรวจชนิดของพืชบริเวณ เขาไฟใหม่ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความหลากหลายทางชีวภาพมากกว่าพื้นที่ บริเวณสนามฟุตบอลและแปลงผักพื้นบ้าน

กิจกรรมที่ 6 การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่เขาไฟใหม่เป็นพื้นที่มีลักษณะภูเขาสูงและมีพืชสมุนไพรที่สำคัญ มีสังคมพืชซึ่งเจริญเติบโตตามลักษณะภูมิศาสตร์ตามระดับความสูงของพื้นที่ ในช่วงที่ผู้วิจัยทำงานวิจัย สมาชิกได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันวางแผนการจัดการเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์เขา ประ – บางคราม

4.3.3 ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน

สภาพพื้นที่บนภูเขาไฟใหม่และภูเขารูปเตี้ยังมีความอุดมสมบูรณ์ที่คอยปกป้องรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนซึ่งไม่ก่อให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรง เช่น ช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดินทำให้ร่องน้ำและสระน้ำในหมู่บ้านไม่ตื้นเขิน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารคอยกักเก็บน้ำไม่ให้มีปริมาณมากเกินไปในฤดูฝน จนเกิดน้ำท่วมอย่างฉับพลัน และคอยปลดปล่อยน้ำจากต้นไม้ซึมซับไว้ออกมาในหน้าแล้ง ทำให้ไม่เกิดความแห้งแล้งจนเกินไป ซึ่งส่งผลให้ประชาชนมีน้ำใช้ทำสวนในหมู่บ้านตลอดทั้งปี จากการบอกเล่าของประชาชนเล่าว่า ก่อนจะมีโครงการพัฒนาป่าชุมชน สระน้ำที่ใช้ทำน้ำประปาเกิดความ แห้งแล้งและมีดินพังทลาย และปริมาณน้ำไม่เพียงพอสำหรับใช้อุปโภคบริโภคและทำการเกษตรที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำรวมทั้งในพื้นที่ของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้ผลชนิดต่างๆ ที่ปลูกข้างบ้านเรือน เมื่อเสร็จสิ้นโครงการทำให้มีปริมาณน้ำในสระเพิ่มขึ้นและไม้ผลที่ปลูกใกล้ร่องน้ำเจริญเติบโตได้ดี และมีสัตว์

ป่าเพิ่มขึ้น รวมทั้งสามารถใช้สระน้ำในหมู่บ้านเป็นแหล่งน้ำในช่วงฤดูแล้งได้นานกว่าทุกปี สังกัด ได้จากการที่หมู่ที่ 6 ได้นำน้ำจากสระน้ำแห่งนี้ไปใช้เป็นน้ำประปาหมู่บ้าน ซึ่งในปีที่ผ่านมา น้ำลดลงตั้งแต่ เดือน พฤศจิกายน ส่วนในปี 2546 เดือนมกราคม ยังมีน้ำใช้ในหมู่บ้านและใช้รดน้ำ ต้นไม้ในสนามฟุตบอลได้อีกด้วย (ภาคผนวก จ) (ชูศักดิ์ ราตรี (สัมภาษณ์) , 22 มกราคม 2547)

สืบเนื่องจากการจัดทำโครงการพัฒนาป่าชุมชน ทำให้การทำลายป่ามี อัตราที่น้อยลง การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อต้องการที่ทำกินของคนในชุมชนและคนนอกชุมชนลดลง ทำให้มีการรบกวนที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าน้อยลงด้วย จากสภาพทางกายภาพที่มีพื้นที่ป่ามีความอุดม สมบูรณ์จึงเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่าจำนวนมาก

อาชีพดั้งเดิมของประชาชนคือการทำประมง จึงไม่มีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องเกี่ยวกับป่าไม้ ไม่รู้จักพรรณไม้ และการนำไม้มาใช้ประโยชน์ จึงทำให้ในช่วงแรก พวกเขา รับจ้างเป็นแรงงานในการเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า โดยมีประชาชนจากภายนอกชุมชนเป็นผู้ว่าจ้าง บางครั้งเข้าไปเก็บผักพื้นบ้านมาขาย โดยไม่รู้วิธีการนำพืชผักพื้นบ้านมาบริโภค จึงทำให้มีการบุกรุกทำลายป่ามากขึ้น ปัญหาทางสังคมในชุมชนมีรายละเอียดดังนี้

1) การขาดความรู้ความเข้าใจ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนา อิสลาม โดยทั่วไปนิยมเรียนภาษาอาหรับในมัธยม ไม่ได้เรียนภาษาไทยในโรงเรียนของรัฐ จึงทำให้ ผู้ปกครองและบุตรไม่ได้รับข่าวสารจากรัฐมากนัก ยกเว้นผู้ใหญ่บ้าน และหัวหน้ากลุ่มทางการเกษตรเท่านั้น จึงทำให้ไม่เข้าใจกฎหมายการปกครองและป่าไม้เท่าที่ควร

2) การถูกเอาเปรียบ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับบุคคลที่ อพยพมาอยู่ใหม่ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนในช่วงนี้เป็นไปในลักษณะที่ถูกบังคับ ให้ส่งส่วย ทั้งในรูปแบบแรงงาน สิ่งของ และเงินตรา ทำให้ชาวบ้านต้องหลีกเลี่ยงการเสียภาษีการ ถือครองที่ดินตนเองที่ยังไม่ถือครอง หลังจากนั้นถูกบุคคลภายนอกมาบังคับซื้อสิทธิในการ ครอบครอง และถูกหลอกให้กู้เงินใน โครงการต่างๆ ในสหกรณ์นิคมและถูกเพิ่มดอกเบี้ยตาม อำเภोज เนื่องจากบุคคลในชุมชนไม่ได้เป็นกรรมการบริหารสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มออม ทรัพย์ในหมู่บ้าน จึงทำให้สมาชิกสหกรณ์นิคมหน้าเขาจึงมีหนี้สินและถูกฟ้องร้องอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐ

3) การขาดความรู้ความเข้าใจทางด้านอาชีพเกษตร ทำให้ผลผลิตทาง การเกษตรมีน้อย ขณะเดียวกันในพื้นที่ดังกล่าวเป็นดินลูกรัง จึงปลูกยางพาราและผลไม้เจริญเติบโต จึงมีรายได้น้อย และประชาชนบางคนมีพื้นที่ครอบครองน้อย จึงใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติตลอดปี โดยทำให้ไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้เท่าที่ควร

จากการสังเกตพบว่าความตระหนักของประชาชนที่ห้ามไม่ให้มีการบุก
รุกถางป่าในเขตดังกล่าว แม้ปัจจุบันยังมีการทำลายป่าจากการเข้าไปเก็บของป่าและพืชผักพื้นบ้าน
ส่วนใหญ่เกิดจากประชาชนจากตำบลคลองท่อมใต้ ซึ่งเกินกำลังความสามารถของชุมชนที่จะ
จัดการได้เนื่องจากมีเขตพื้นที่ติดต่อกัน ที่ผ่านมาประชาชนมักจะเข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อใช้เป็น
พื้นที่ทำกิน แต่ในปัจจุบันประชาชนในหมู่บ้านไม่มีใครบุกรุกแผ้วถางป่าอีกแล้ว เนื่องจากส่วน
ใหญ่ต่างตระหนักถึงทรัพยากรป่าไม้ที่จะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็น
แหล่งพึ่งพาอาศัยของประชาชนการดำเนินชีวิต และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน
สาเหตุที่ก่อให้เกิดความตระหนักคือประชาชนคิดถึงความปลอดภัยของคนรุ่นลูกรุ่นหลานในอนาคต
เพราะถ้าไม่มีป่าไม้ จะส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของลูกหลาน และป่าเป็นตัวกำหนดการทำ
กินของประชาชนที่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการผลิต

ประชาชนในบ้านนิคมหน้าเขา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม เรียน
ภาษาอาหรับ ส่วนบุตรหลานจะเรียนใน โรงเรียนของรัฐและเรียน ภาษาอาหรับในวันเสาร์ - อาทิตย์
ทำให้การรับรู้ข่าวสารที่เป็นภาษาไทยและอ่านเอกสารเกี่ยวกับกฎหมายบ้านเมืองมีจำกัด เมื่อร่วม
ปฏิบัติตาม โครงการพัฒนาป่าชุมชนแล้วประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ช่องทางในการรับรู้ข่าวสารมีหลายวิธี ซึ่งมีรายละเอียด
ดังนี้

1) การรับรู้ข่าวสารโดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือสมาชิกในกลุ่ม จะ
มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในการประชุมย่อยของโครงการ และการจัดประชุมของเครือข่ายทำ
ให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งแต่ละครั้งได้ร่วมประชุมและให้ความรู้ข่าวสารเพิ่มเติม
ในเรื่องที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) การได้รับความรู้โดยอาศัยจากบุคคลนอกท้องถิ่น ซึ่งสามารถแบ่ง
ได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 สมาชิกการได้รับความรู้โดยการติดต่อเป็นส่วนบุคคล โดยการ
เยี่ยมชมตามบ้านของสมาชิก ที่มีสวนผลไม้ และเยี่ยมชมฟาร์มที่ประสบความสำเร็จ ทั้งในจังหวัด
และต่างจังหวัด

2.2 สมาชิกติดต่อในรูปของกลุ่มซึ่งรวมกลุ่มในชุมชน แล้วเชิญ
วิทยากรบรรยายหรือสมาชิก สมาชิกในโครงการรวมน้ำใจได้จัดอบรมสาริต 2 ครั้ง คือ การแปร
รูปสมุนไพรมาเป็นผลิตภัณฑ์ใช้เองได้แก่ การผลิตแชมพูสระผม น้ำยาล้างจานและน้ำยาดับกลิ่น
และการผลิตสารชีวภาพ

3) การได้รับความรู้จากสื่อสารมวลชน เช่น การได้รับความรู้จากวิทยุ โทรทัศน์และสิ่ง-พิมพ์ อื่นๆ เมื่อสมาชิกได้รับความรู้ข่าวสารแล้ว จะนำมาพูดคุยในกลุ่มย่อยและ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แล้ว นำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนได้แก่ การเลี้ยงแพะในสวนปาล์มน้ำมัน การนำสมุนไพรมารักษาโรคต่าง ๆ และการป้องกันไฟป่า

กล่าวโดยสรุป การปฏิบัติงานโครงการปลูกพืชผสมผสาน โครงการ สมุนไพรเพื่อสุขภาพ และโครงการพัฒนาป่าชุมชนอนุรักษ์ ทำให้สภาพพื้นที่ทางด้านกายภาพเริ่มมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ลดการชะล้างของหน้าดิน พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเริ่มมีพรรณไม้ประจำถิ่น เจริญเติบโตและปกคลุมด้วยผักพื้นบ้านที่เป็นอาหารและนำไปจำหน่ายได้ นอกจากนี้มีสัตว์ต่างๆ ได้แก่ นกได้เข้ามาอาศัยและช่วยกินหนอนที่เป็นศัตรูไม้ผลและแมลงวัน ผึ้งป่ามาช่วยผสมเกสร ปาล์มน้ำมัน ซึ่งช่วยให้ผลผลิตของปาล์มเพิ่มขึ้นในระยะยาว อีกทั้งประชาชนได้ร่วมกิจกรรม อนุรักษ์ป่าไม้ จนเป็นการปฏิบัติที่เป็นกิจวัตรประจำวัน โดยอนุชนรุ่นหลังมีความรู้ความเข้าใจใน การอนุรักษ์ป่าไม้เพิ่มขึ้น และยังสามารถเพิ่มรายได้และรักษาแนวเขตของที่ดินได้อย่างชัดเจน รวมทั้งลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐและในชุมชน ส่วนหมอบประจำบ้านมีจำนวนของ พืชสมุนไพร และพืชผักพื้นบ้านเพิ่มขึ้น ซึ่งประชาชนไม่ต้องขุดต้นไม้หรือโค่นต้นไม้ในป่ามาปลูก ไว้ใกล้บ้าน และรวมทั้งชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากการ ควบคุมให้สมาชิกเข้าไปใช้ในพื้นที่ป่า ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในป่ามีไม้ดอก และเฟิร์นซึ่งไม่พบในพื้นที่แห่งนี้มานานกว่า 20 ปี ได้มีการพบอีกครั้งหลังจากมี การไม่เข้าไปใช้พื้นที่ป่า ซึ่งช่วยส่งเสริมให้พื้นที่ป่าแห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ระบบนิเวศของป่าเขตร้อนและได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

5. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้

ผลจากการจัดกระบวนการ AIC ประกอบด้วยกิจกรรม 5 กิจกรรม ทำให้เกิด แผนปฏิบัติการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ตำบลคลองท่อมเหนือ พบว่ามี ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสามารถจำแนก รายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

5.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ สมาชิกกลุ่มและประชาชนในหมู่บ้าน พบว่า ปัจจัยที่ เอื้อต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ครั้งนี้ประสบผลสำเร็จได้แก่ ความคล้อยคลึง กันของสมาชิกกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความพร้อมของสมาชิกกลุ่ม ตัวแทนของกลุ่ม

เป็นผู้หน้าที่เข้มแข็ง บทบาทผู้วิจัย กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วม และการให้ความสำคัญกับทุกฝ่าย ดังรายละเอียดดังนี้

5.1.1 สมาชิกกลุ่มประกอบอาชีพเกษตรกรกรม

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความสำเร็จ ในการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ เกิดจากสมาชิกที่ร่วมประชุมมีลักษณะอาชีพที่คล้ายคลึงกันคือทั้งหมดประกอบอาชีพเกษตรกรกรม จึงเห็นความสำคัญและมีความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่า รวมถึงมีความเข้าใจถึงผลประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ ซึ่งมีความสอดคล้องกับทัศนคติของปาริชาติ วัลย์เสถียรและคณะ (2542 : 127) ที่ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมพัฒนาหรือจูงใจ ได้แก่ การได้รับผลประโยชน์จากการได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ว่าประชาชนดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่า กล่าวคืออาชีพหลักเกี่ยวกับการทำสวน อาชีพเสริมคือหาของป่า ซึ่งมีพืชท้องถิ่นมากมาย นอกจากนั้นการทำเกษตรต้องอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติและสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทุกขั้นตอน โดยมีความมุ่งหวังที่จะอนุรักษ์ผืนป่าให้มีความสมบูรณ์และยั่งยืน

5.1.2 พื้นฐานด้านทัศนคติของสมาชิกกลุ่ม

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า สมาชิกกลุ่มมีปัจจัยด้านทัศนคติหลายประการในการร่วมทำกิจกรรม นอกเหนือจากนี้ทุกคนมีความตั้งใจที่จะนำแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ ดังนี้

1) ความสนใจส่วนตัวที่ให้ความสำคัญกับป่า เนื่องจากทุกคนมีบ้านและที่ดินทำกินอยู่ใกล้ป่าและมีโอกาสพบเห็น สัมผัส และใช้ชีวิตที่ต้องพึ่งพิงอาศัยป่า เป็นผู้ที่อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของตนเองมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับข้อคิดของไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6) ซึ่งกล่าวว่า การพัฒนาที่สำคัญคือให้ทุกคนร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

2) ทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับการดำเนินการของรัฐในการจัดการป่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจในวิธีการจัดการป่าของหน่วยงานรัฐ ทำให้เกิดความขัดแย้งในด้านการถือครองที่ดินและหลักเขตที่ดิน จนเกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ประชาชนจึงพยายามเรียนรู้และหาแหล่งข้อมูลด้วยตัวเองจนมีประสบการณ์

3) ทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน ประชาชนมีที่ดินครอบครองอย่างจำกัดจึงไม่สามารถที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจได้ รวมทั้งมีรายได้น้อย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงสวนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และรักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้

5.1.3 ตัวแทนของกลุ่มเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็ง

บทบาทของผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความสนใจและให้ความร่วมมือ ในการดำเนินงานตามแผนอนุรักษ์ป่าไม้ เนื่องจากตัวผู้นำชุมชนเป็นที่เคารพ ศรัทธา และเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติงานอื่นๆ ของคนในชุมชน การที่ผู้นำกลุ่มและผู้นำชุมชนให้ความสนใจและเห็นความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ป่าไม้ จึงทำให้ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในหมู่บ้านและคนอื่นๆ เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายสมพร แก้วลอย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านบางเตยและเป็นผู้นำตามธรรมชาติเป็นบุคคลที่คนทั้งตำบลให้ความเคารพ ศรัทธาและเชื่อถือ เนื่องจากเป็นคนที่จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งและเป็นผู้ริเริ่มหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมริมฝั่งคลองท่อมและต่อต้านการใช้พื้นที่ป่าต้นน้ำ จึงทำให้พื้นที่ป่าดังกล่าวมีแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ สระมรกต น้ำตกโตนเตยและน้ำตกกร่อนจนถึงปัจจุบัน

5.1.4 บทบาทของผู้วิจัย

บทบาทของผู้วิจัยเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่กระตุ้นให้สมาชิกเกิดความสนใจและให้ความร่วมมือในการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าให้บรรลุวัตถุประสงค์ เนื่องจากผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่เป็นเวลา 1 ปี ก่อนดำเนินการวิจัยคือตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2545 นอกจากนั้นผู้วิจัยยังมีความสนใจการทำเกษตรชีววิถี ซึ่งเป็นการทำการเกษตรที่ควบคุมการผลิตพืชและสัตว์ที่ปลอดสารเคมี และป้องกันกำจัดศัตรูพืชด้วยชีววิถี ผู้วิจัยได้มีการสอบถามเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ (วิศาล สงทพิษฐ์ (สัมภาษณ์), 12 พฤษภาคม 2545) สังกัดได้ว่าผักพื้นบ้านในหมู่บ้านบางเตยพบในป่าธรรมชาติ อีกทั้งผู้วิจัยมีความรู้ความเข้าใจในการทำการเกษตรและเป็นวิทยากรในอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรในด้านการผลิตพืช รวมทั้งมีประสบการณ์ด้านอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชในพื้นที่ป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว จึงทำให้ประชาชนมีความใกล้ชิดและสนิทสนม อีกทั้งประชาชนให้ความไว้วางใจเพราะเชื่อว่าผู้วิจัยมีความเข้าใจปัญหาของชุมชน ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมภายในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านเป็นฝ่ายได้ประโยชน์จากการเข้าร่วมของผู้วิจัย ดังคำกล่าวของผู้ร่วมประชุมท่านหนึ่งว่า “ มีคนเข้ามาเก็บข้อมูลวิจัยทุกครั้งชาวบ้านและชุมชนไม่เคยได้รับอะไรเลย เก็บข้อมูลเสร็จแล้วก็ออกไปจากหมู่บ้าน ไม่เคยกลับมาเลย แต่งานวิจัยครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านได้ความรู้ รายได้ และมีผักที่เป็นอาหารเพิ่มขึ้น” (ประเสริฐ แสงวิมาน (สัมภาษณ์), 16 ตุลาคม 2546)

5.1.5 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และสามารถนำไปใช้ได้จริงในชุมชน

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเน้นให้ทุกกลุ่มในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด กำหนด และดำเนินงานปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งจะเห็นว่าในการดำเนินงานทุกขั้นตอนตั้งแต่การประชุมสำรวจหาความต้องการร่วมกันวางแผน การจัดกระบวนการ นำแผนปฏิบัติการไปใช้และการประเมินผล ทุกคนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน มากบ้าง น้อยบ้างขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่รับมอบหมายจากกลุ่ม จึงทำให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และรู้สึกว่าตนเองกำลังทำงานให้กับท้องถิ่น การนำแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์ป่าไม้ไปใช้ครั้งนี้จึง สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความพึงพอใจของทุกฝ่าย

ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมา เป็นสิ่งที่ทำให้การปฏิบัติการตามแผนอนุรักษ์ป่า ไม้ครั้งนี้ประสบความสำเร็จได้ดี ซึ่งนอกจากได้แนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนแล้ว ยังก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี ระหว่าง ประชาชน หน่วยงานรัฐและผู้วิจัย รวมถึงเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และกระตุ้นจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ป่าไม้ของประชาชนอีกด้วย

5.1.6 การรับข้อมูลข่าวสาร

การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้ง โอกาสในการรับข่าวสารของประชาชนค่อนข้างน้อยมาก จากสื่อประเภทสิ่งพิมพ์และเอกสาร เผยแพร่ความรู้ รวมทั้งโอกาสในการได้รับข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ราชการก็มีน้อย ไม่ว่าจะเป็น กำนัน นายอำเภอ ตำรวจตระเวนชายแดน เจ้าหน้าที่ที่ดิน เจ้าหน้าที่สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร เจ้าหน้าที่เกษตรและเจ้าหน้าที่จากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง เพราะเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เป็น คนนอกพื้นที่ ส่วนเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโดยตรง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ปลัด อ.บ.ต. และ ผู้ใหญ่บ้าน โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นผู้ให้ข้อมูลแก่ประชาชนมากกว่าปลัด อ.บ.ต. เนื่องจาก เจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นฝ่ายนำเสนอพูดคุยและเผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และ การดูแลป่าไม้ในชุมชนโดยตรง ส่วนการได้รับข่าวสารจากผู้ใหญ่บ้านมีมากที่สุด

ประชาชนในชุมชนไม่มีโอกาสได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากนัก ส่วนใหญ่ผู้นำชุมชนและหัวหน้ากลุ่มมักจะได้รับการประชุมประจำเดือนหรือการจัดอบรม จึงทำให้ความรู้และข่าวสารจำกัดเฉพาะกลุ่มเล็กๆ อีกทั้ง ในหมู่บ้านไม่มีสถานที่ประชุมสาธารณะ จึงต้องจัดประชุมเฉพาะกลุ่มย่อย โดยหมุนเวียนไปตาม บ้านของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าพื้นบ้าน ตามความสะดวก ซึ่งการแลกเปลี่ยนข้อมูลแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1) การแลกเปลี่ยนข้อมูลภายในชุมชนในชุมชนผ่านการไปมาหาสู่กัน มีวิธีการพูดคุยหรือบอกต่อกันไปตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ระหว่างคนในครัวเรือน ญาติมิตร เพื่อนบ้าน จนถึงหมู่บ้านข้างเคียง

2) การแลกเปลี่ยนข้อมูลภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมภายนอกของประชาชนมีน้อยเพราะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ทำมาหากิน การที่ผู้วิจัยได้เข้ามาพูดคุยและกับประชาชนในชุมชนในด้านการประกอบอาชีพเกษตรปลอดสารพิษและร่วมติดตามผลการทำกิจกรรม โครงการพืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพ การสื่อสารดังกล่าว จึงมีผลต่อการเพิ่มความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักต่อความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วยเช่นกัน

ประชาชนบ้านบางครามและบ้านไสรุ่งไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุและปัญหาในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ และการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่มีผลต่อการบุกรุกทำลายป่าไม้อีกกล่าวคือ

1) ประชาชนในพื้นที่มุ่งใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในแง่เศรษฐกิจมากขึ้นไปแต่ไม่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับป่าไม้ รวมทั้งไม่ได้คำนึงถึงศักยภาพของป่าไม้

2) ไม่มีการวิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้ที่แท้จริงของหมู่บ้าน เนื่องจากไม่มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาให้ข้อมูลและชี้แนะแนวทางการแก้ปัญหา รวมทั้งการกำหนดแนวเขตที่ถูกต้อง ทำให้ประชาชนคิดว่าป่าไม้ที่เหลืออยู่เป็นของนายทุนและเขตป่าสาธารณะ ทำให้มีการบุกรุกเข้าไปเรื่อยๆ เมื่อเข้าร่วมโครงการสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ทำให้ทุกคนได้รับรู้ปัญหาและแนวของป่าที่แน่นอน จึงทำให้มีการหวงแหนป่าไม้และช่วยกันอนุรักษ์

3) ไม่มีการกำหนดความรับผิดชอบในการดำเนินงานตามแผนและการจัดการประโยชน์สำคัญๆ ที่ได้จากป่าไม้ เช่น การอนุรักษ์พืชสมุนไพร การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการแปรรูปพืชสมุนไพร เป็นต้น ต่อเมื่อประชาชนได้มาร่วมกันวางแผนจึงทำให้เข้าใจประโยชน์และผลที่ได้จากการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ซึ่งเป็นพืชที่ผสมผสานอยู่ในผืนป่าในหมู่บ้านจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้ประชาชนไม่ต้องการโค่นต้นไม้ใหญ่ออกมาจากป่าได้ เพราะจะมีผลกระทบต่อ พืชสมุนไพร

4) ประชาชนไม่มีแนวทางและวิธีการในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหาที่ชัดเจน เนื่องจากไม่มีหน่วยงานเข้ามาให้ความรู้ เช่น กฎหมายป่าไม้และแนวทางการประกอบอาชีพ เมื่อก่อนชาวบ้านมีความรู้สึกที่ รัฐปิดบังซ่อนเร้นกฎหมายต่างๆ เอาไว้ เมื่อประชาชนทำผิดจึงนำกฎหมายออกมาใช้และตั้งข้อหา จนทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นผู้ที่ห่างไกลความเจริญ และรัฐพยายามจะขับไล่ออกจากพื้นที่ พวกเขาจึงไม่

ยอมรับที่จะร่วมประชุมและเป็นคณะกรรมการ ในกลุ่มที่รัฐ สนับสนุนเนื่องจากกลัวว่าจะถูกหลอก ให้มีหนี้สินกับรัฐ

5.2 เจื่อนใจที่เอื้อต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ

5.2.1 การใช้นโยบายและการกำหนดใช้กฎหมาย

เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีพื้นที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์เขาประ-บางครามและเขตป่าสงวน จึงทำให้มีกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน ทั้งนี้ นโยบายที่ดินและป่าไม้ในตำบลคลองท่อมเหนือ มีแนวทางดังนี้

1) การกำหนดแนวเขตป่าอนุรักษ์ ประชาชนปรารถนาให้รัฐกันเขตป่าอนุรักษ์เฉพาะส่วนที่มีความเหมาะสมและอ่อนไหวต่อผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือพื้นที่ป่าไม้สมบูรณ์ ได้แก่ เขตต้นน้ำ เขตที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและเขตอุทยานอย่างแท้จริง แต่จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในหลายๆครั้งมีการกำหนดเขตที่ดินของประชาชนเข้าไปร่วมกับเขตป่าอนุรักษ์

2) ในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ที่มีชุมชนตั้งอยู่ และชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินบางส่วน เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการยึดที่ดินคืนและนำไปออกเอกสารสิทธิ ทำให้ประชาชนเกิดความหวงแหนในที่ดินของตนเอง และคอยปกป้องและดูแลพื้นที่ป่าใกล้เคียงให้มีความสมบูรณ์

5.2.2 ข้อจำกัดในการขยายพื้นที่ทำกิน

ในช่วงปี 2535-2540 รัฐได้เข้ามาควบคุมการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ในรูปกฎหมาย โดยอ้างสิทธิในการยึดครองป่าไม้ การใช้สอยและควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรป่าของชุมชนมาเป็นของรัฐ (ยศ สันตสมบัติ, 2535) หน่วยงานรัฐใช้วิธีการบริหารจัดการที่ดินในรูปแบบแตกต่างกันเช่น นิคมสหกรณ์ นิคมสร้างตนเอง โครงการปฏิรูปที่ดิน และนโยบายของรัฐบางอย่างไม่ว่าจะเป็นนโยบายสัมปทานป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนส่งเสริมให้เพิ่มผลผลิตในภาคเกษตรเพื่อการส่งออก ส่งผลให้ขยายพื้นที่เพาะปลูก เข้าไปในเขตป่าเป็นจำนวนมาก (ยศ สันตสมบัติ, 2536 : 123) ทำให้พื้นที่ป่าที่เคยสมบูรณ์ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรป่าของตำบลคลองท่อมเหนือ อีกทั้งส่วนราชการได้กำหนดการใช้พื้นที่ในตำบลคลองท่อมเหนือดังต่อไปนี้

1) พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ในพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้แก่ สระมรกต น้ำตกโตนเตียว และน้ำตกร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำตกร้อน เป็นน้ำตกที่อุณหภูมิของน้ำประมาณ 45-50 องศาตลอดทั้งปี จึงทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลกำหนดพื้นที่หวงห้ามที่บริเวณใกล้เคียง อีกทั้งแหล่ง

ท่องเที่ยวดังกล่าว ยังเป็น UNSEEN THAILAND และช่วยส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ผลิตของที่ระลึกเพื่อหารายได้ (เต็ม จันทร์แสง (สัมภาษณ์), 15 มิถุนายน 2546) ส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่

2) พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นแหล่งพืชผักพื้นบ้าน

ในระยะเวลาเกือบ 10 ปีที่ผ่านมา ตำบลคลองท่อมเหนือมีนักวิชาการให้ความสนใจเข้าไปศึกษาวิจัยด้านความหลากหลายของพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชผักพื้นบ้าน เนื่องจากหน่วยงานเอกชนและโครงการเกษตรนำร่อง ได้ส่งเสริมให้ประชาชนทำวิจัยชาวบ้านเกี่ยวกับการปลูกพืชผักพื้นบ้านและเก็บผลผลิตจากผักพื้นบ้านมาจำหน่าย โดยจัดให้เป็นตลาดสีเขียวทั้งจังหวัดกระบี่และอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา อีกด้วย (ชาญ ทองด้วง(สัมภาษณ์), 20 กรกฎาคม 2546)

3) พื้นที่อาศัยของนกที่หายาก

สภาพป่าในบริเวณนี้ พบนกแล้วแล้วท้องดำซึ่งเป็นนกที่กำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายต่อการสูญพันธุ์ ประกอบกับชาวบ้านได้เป็นอาสาสมัครในการสำรวจแหล่งอาศัยและแหล่งอาหารของนกแล้วแล้วท้องดำ (ทวีศักดิ์ ปานชู (สัมภาษณ์), 12 มีนาคม 2546) จึงมีการคำนึงถึงการอนุรักษ์ป่าและฟื้นฟูมากขึ้น โดยเริ่มต้นจากการสังเกตพืชที่เป็นอาหารของนก แล้วกำหนดพื้นที่ ซึ่งไม่เข้าไปปรบกววน พบว่าพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตป่าลึกและมีความสมบูรณ์มากขึ้นและเป็นพื้นที่เฉพาะ

5.2.3 ปัจจัยสนับสนุนภายนอก

นอกจากประชาชนในชุมชนได้ร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้ที่สอดคล้องกับการประกอบอาชีพแล้ว ประชาชนยังได้เข้าร่วมโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นโครงการที่ส่งเสริมให้สมาชิกทำการเกษตรแบบยั่งยืน ผลผลิตปลอดจากสารเคมี และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยส่งเสริมให้สมาชิกทำการเกษตรปลอดสารเคมีและได้นำไปศึกษาดูงานในพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ได้แก่ ป่าต้นน้ำพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การที่ประชาชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานเอกชน และหน่วยงานของรัฐ ส่งผลให้ประชาชนมีความรู้สึกระตือรือร้นและเกิดความภาคภูมิใจในการดำเนินโครงการเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งทำให้เห็นถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าและต้องการเก็บรักษาป่าอยู่คู่กับพืชเศรษฐกิจตลอดไป(ปรีชา ไหมสีทอง(สัมภาษณ์), 15 มีนาคม 2546)

5.3 เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ

คือแรงกดดันจากการใช้นโยบายของรัฐ ตามมติคณะรัฐมนตรี 4 พฤษภาคม 2536 ให้โอนที่ดินป่าสงวนเสื่อมโทรมที่อยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ ให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมจัดสรรให้ประชาชน เป็นผลให้ประชาชนในพื้นที่เกรงว่าจะถูกยึดพื้นที่ให้กับนายทุนและขายสิทธิให้กับคนต่างถิ่น นอกจากนี้ที่ดินบางส่วนได้ถูกกำหนดให้เป็นที่สาธารณประโยชน์เป็นจำนวน 20 เปอร์เซ็นต์ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนขาดแรงจูงใจในการอนุรักษ์ป่า

5.4 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ

5.4.1 การขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของประชาชนบางส่วน

สมาชิกในกลุ่มเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าไม้ ตลอดเวลาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งเน้นหาวิธีการถือครองที่ดินและปลูกพืชที่มีรายได้เป็นหลัก เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ผลผลิตตกต่ำและสภาพป่าใกล้เคียงถูกบุกรุกจากนายทุน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเฝ้าหาความรู้และหาวิธีการแก้ปัญหา จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในการประชุมกลุ่มทุกครั้งสมาชิกในกลุ่มจะเน้นหนักในเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ป่าไม้และแนวทางการรักษาให้ยั่งยืนต่อไป

5.4.2 ความไม่แน่นอนของหลักเขตที่ดินของรัฐ

พื้นที่ในชุมชนมีพื้นที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์เขาประ-บางคราม เขตอนุรักษ์ป่าเขานอจู้ และเขตที่ดินจัดสรรของสหกรณ์นิคมคลองท่อม ทำให้หลักเขตที่ดินไม่แน่นอน มีการเปลี่ยนแปลงทุกครั้งที่มีการสำรวจ ประชาชนจึงไม่ให้ความร่วมมือในการปลูกป่าในพื้นที่สาธารณะเท่าที่ควร เพราะเกรงว่าจะเป็นการปลูกป่าให้กับนายทุน

5.4.3 นโยบายของรัฐที่ส่งเสริมปลูกพืชเชิงเดี่ยว

เมื่อสภาพป่าในพื้นที่เสื่อมโทรม ประชาชนบางส่วนมักขายสิทธิให้กับนายทุน และบางส่วนใช้ที่ดินปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของหน่วยงานที่สนับสนุนเงินทุน ได้แก่ กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางที่ไม่ยอมให้มีการปลูกพืชผสมผสานในแปลงยางพาราและมีการส่งเสริมให้กำจัดวัชพืชด้วยสารเคมี ซึ่งขัดแย้งกับกิจกรรมของโครงการในการอนุรักษ์ป่า

กล่าวโดยสรุป กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยใช้กระบวนการ AIC ในครั้งนี้ ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนอำเภอคลองท่อม ประวัติความเป็นมาของชุมชน ที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ การ

ปกครอง ประชากร สถาบันทางสังคม การประกอบอาชีพ โครงสร้างพื้นฐาน และกลุ่มองค์กรที่สำคัญของชุมชน ข้อมูลทั่วไปของป่าไม้ทางด้านกายภาพ สภาพป่าไม้ รูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ และสภาพการเปลี่ยนแปลงของป่าไม้ เพื่อใช้ในการดำเนินการกระบวนการ AIC จนได้แผนปฏิบัติการของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ผลของการทำแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ ก็คือ โครงการ 3 โครงการคือ การปลูกพืชผสมผสาน สมุนไพรเพื่อสุขภาพ และการพัฒนาป่าชุมชนอนุรักษ์ เงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการครั้งนี้คือ การประกอบอาชีพของสมาชิก ความพร้อมของสมาชิก ผู้นำกลุ่มแกนนำมีความเข้มแข็ง กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการและบทบาทผู้วิจัย เงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการครั้งนี้คือ นโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และหลักเขตการถือครองที่ดิน